64

RUHUN İHTİRASLARI *Descartes*

Batı Klasikleri

RUHUN İHTİRASLARI

Descartes

M.E.B.

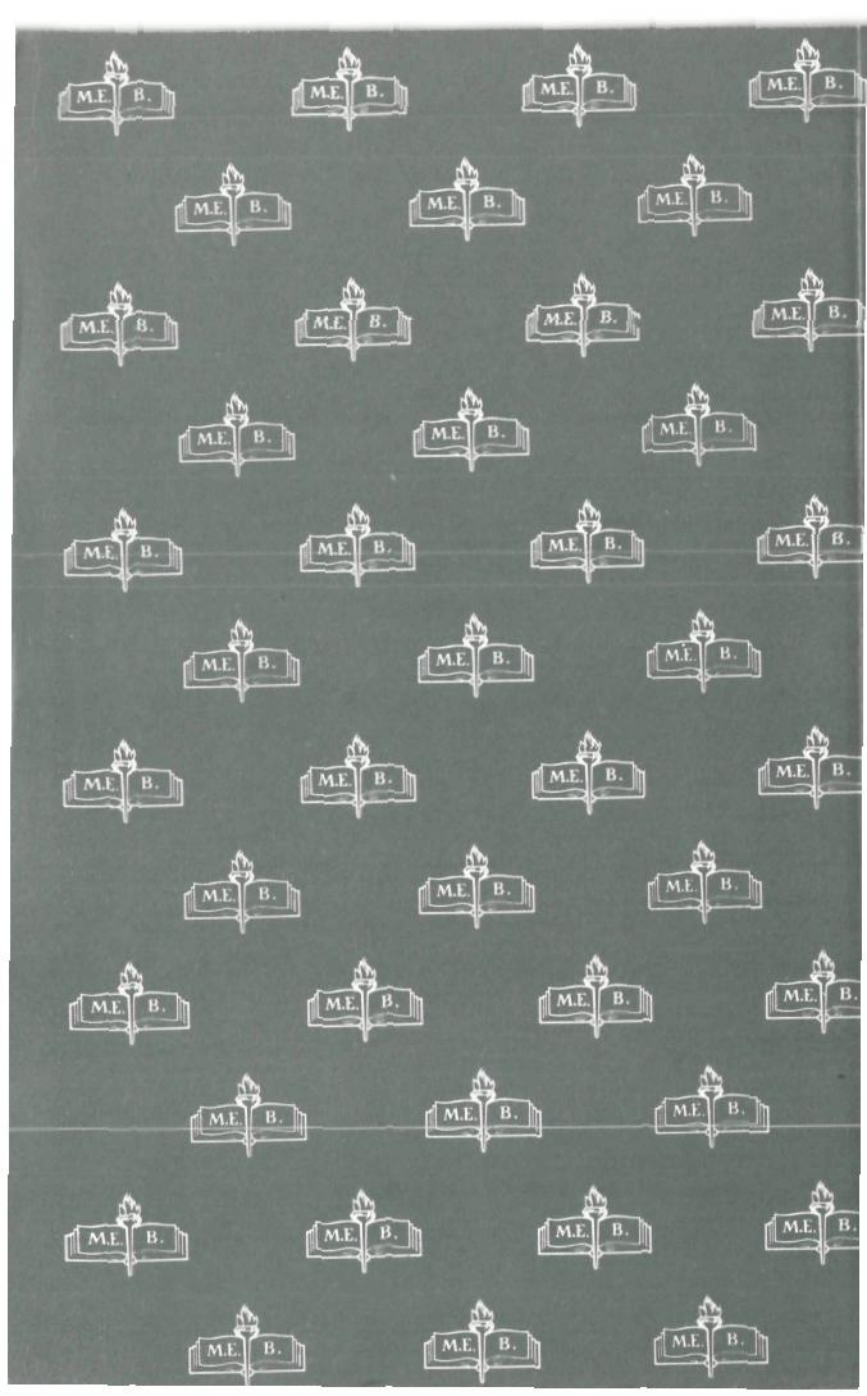
M.E. B.

CATVLLVS

BATI KLASİKLERİ

RUHUN İHTİRASLARI

Descartes

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI : 1136
BİLİM ve KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 264
Batı Klasikleri : 64

Kitabın adı
RUHUN İHTİRASLARI
Yayın Kodu
97.34.Y.0002.856
ISBN 975.11.0376-2
Baskı yılı
1997
Baskı adedi
5.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
6.2.1997 tarih ve 692 sayılı yazıları ile
üçüncü defa 5.000 adet basılmıştır.

CATVLLVS

Batı Klasikleri

RUHUN İHTİRASLARI

Descartes

Çeviren
Mehmet KARASAN

M.E.B.

İstanbul 1997

RUHUN İHTİRASLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

Genel Olarak İhtiraslar. Ve Bu Vesile ile İnsanın Bütün Tabiatı Üzerine Deneme

Madde : 1 **Bir şahıs veya nesne bakımından pasyon (etkilenme, infial) olan bir şey başka bir bakımdan aksiyon (etki, fiil) olabilir.**

Eskilerin ilimlerinde, hiçbir şey ihtiraslar üzerine yazdıkları kadar yanlış ve eksik değildir. Zira, her ne kadar bu, bilgisi çok aranan bir konu olsa ve en kolay konulardan biri gibi görünse de, —çünki herkes onları kendinde hisseder ve, dolayısıyle, mahiyetlerini ve tabiatlarını keşf etmek için başka yerden bir müşâhadeye ihtiyaç yoktur—, eskilerin bunlar hakkında bize öğrettikleri pek az şey vardır; çoğu da, pek az inanılır şeylerdir. Böylece, onların gittikleri yoldan uzaklaşmadıkça, hakikate yaklaşmak ümit edilemez; bunun içindir ki ben, burada, benden önce hiç kimsenin dokunmadığı bir konuyu ele alıyormuşcasına yazmak zorundayım. Dolayısıyle, işe, başlarken şunu gözönünde tutmak gerekiyor. Her vâki olan veya yeniden vâki olan şey, genellikle feylesoflar tarafından olayın kendinde meydana geldiği

nesne veya şahıs gözönüne alınınca ihtiras (Passion, etkilenme, infiâl, iptilâ), olayı meydana getiren veya meydana gelmesine sebep olan şahıs veya nesne gözönüne alınınca da aksiyon (Action=etki=fiil=te'sir) adı ile adlandırılır. Böylece etken (Agent=fâil) ile etkilenen (Patient=münfail=müteessir= muhteris = müptelâ) çok zaman birbirlerinden farklı oldukları halde, etki veya aksiyon ile etkilenme veya passion yâni ihtiras veya iptilâ her zaman bu iki adı hâvi olan bir tek şey olmaktan geri kalmazlar. Çünki bu şey, iki ayrı şey veya şahsa yükletilebilir.

Madde : 2. **Ruhun ihtiraslarını tanımak için, onun fonksiyonlarını bedenin fonksiyonlarından ayırmak lâzımdır.**

Ve yine sonra hiç bir süje, hiçbir etken ruhumuzun üzerine kendisi ile birleşmiş olan beden kadar te'sir edemez. Bunun farkında olmadığımızı görüyorum. Dolayısiyle de, düşünmeye mecburuz ki, ruhumuzda bir passion olan, onda (yâni bedende) bir aksiyondur; o suretle ki ihtiraslarımızın bilgisine ulaşmak için takip edilecek en iyi yol, ruh ile beden arasındaki ayrılığı incelemektir; böylece, bizde bulunan fonksiyonların bunlardan hangisine yükletilmek gerektiğini bilmiş oluruz.

Madde : 3. **Bu sonuca varmak için hangi kuralı uygulamak gerekir?**

Eğer, bizde olduğunu tecrübe ettiğimiz ve tamamiyle cansız cisimlerde mevcut olabildiklerini gördüğümüz bütün şeylerin ancak vücudumuza atf edilmesi gerektiğine dikkat edecek olursak, bundan büyük güçlük bulunmayacaktır. Ve, aksine, bizde olan, ve hiç bir suretle bir cisme âit olabileceğini kavramadığımız her şey de ruhumuza atf edilmelidir.

Madde : 4. **Uzuvların sıcaklık ve hareketleri bedenden, düşünceler ise ruhtan meydana gelirler.**

Böylece, bedenin hiç bir şekilde düşündüğünü kavramadığımızdan ötürü, bizde bulunan her türlü düşüncenin ruha âit olduğuna inanmakta haklıyız; biliyoruz ki, bizim bedenlerimiz kadar veya onlardan da fazla çeşitli şekillerde hareket edebilen cansız cisimler vardır ve bunlar, beden kadar veya ondan da fazla sıcaklığa da sahiptirler; dolayısiyle, bizde bulunan bütün sıcaklığın veya hareketlerin, düşünceye bağlı şeyler değil, ancak bedene âit şeyler olduklarına inanmamız gerekir (Tecrübe bunu alevde gösteriyor, çünki o vücutlarımızın hepsinden daha hararetli ve daha hareketlidir).

Madde : 5. **Bedene hareketi ve sıcaklığı verenin ruh olduğuna inanmak büyük bir yanılmadır.**

Bu vâsıta ile bir çoklarının içine düştüğü pek büyük bir yanılmayı önlemiş oluyoruz, öyleki, bu yanılma, şimdiye kadar ihtiraslar ile ruha âit bütün şeylerin iyi açıklanmasına engel olan birinci sebeptir. O da şudur: Bütün ölü vücutların hararetten ve sonra da hararetten mahrum olduklarını görerek, bu hararet ile bu hareketin kesilmesine sebep olanın ruhun yokluğu olduğuna inananlar olmuştur. Böylece sebepsiz olarak sanılmıştır ki, bizim tabiî hararetimiz ile bedenimizin bütün hareketleri ruha bağlıdır; halbuki aksini düşünmek gerekirdi, bu hararet kesildiği ve vücudun hareketine yarayan uzuvlar işlemediği içindir ki, insan ölür yâni ruh bedeni terk eder.

Madde : 6. **Yaşayan bir vücut ile ölü bir vücut arasında ne fark vardır?**

O halde yanılmayı önlemek için, ölümün asla ruhun kabahati yüzünden değil, fakat vücudun başlıca bölümlerinden birinin harap olması yüzünden meydana geldiğini gözönünde tutalım; ve yaşayan bir insanın vücudu ölü bir insanın vücudundan, tıpkı bir saat veya otomat yâni kendiliğinden işleyen başka bir makine, kurulu olduğu ve yapması gereken hareketlerin maddî prensipi, hareketi için ge-

rekli bütün şeylerle birlikte, kendinde bulunduğu zaman ile bozulduğu ve hareketinin prensipi etkiden kesildiği zaman ne durumda ise, yâni bu iki durum arasında ne fark varsa; aynı şekilde, yaşayan bir insanın vücudu ile ölü bir insanın vücudu arasında da aynı fark ve ayrılık vardır.

Madde : 7. **Vücudun bölümleri ve fonksiyonlarından bâzıları üzerine kısa açıklama.**

Bunu daha anlaşılır kılmak için, vücudumuzun makinesinin ne tarzda kurulduğunu burada bir kaç kelime ile açıklayacağım. Herkes bilir ki bizde bir yürek, bir beyin, bir mîde, adaleler (kaslar), sinirler, atar ve toplar damarlar ve benzeri şeyler vardır. Ve yine herkes bilir ki, yediğimiz etler mîdeye iner, sonra bağırsaklara geçer, oradan da, bunların usâreleri karaciğere ve bütün toplar damarlara akarak, toplar damarlarda bulunan kana karışır ve bu vasıta ile kanın miktarını arttırır. Sonra, birazcık olsun hekimlikten söz edildiğini işitenler, yüreğin nasıl yapıldığını, toplar damarların bütün kanının ana toplar damardan yüreğin sağ yanına nasıl aktığını, oradan da "akciğer atardamarı" denilen damar yolu ile akciğere nasıl geçtiğini, sonra, akciğerden yüreğin sol yanına akciğer toplar damarı yolu ile nasıl geri döndüğünü, en sonra da buradan "büyük atardamara" yâni "Aort"a

geçtiğini, bunun da bütün dallarının bütün vücuda nasıl yayıldığını da bilirler. Hattâ eskilerin otoritesinin kör etmediği ve Harvey'in kanın dolaşımı üzerindeki fikir ve kanaatini incelemek için gözlerini açmak isteyen kimseler, şüphe etmezler ki, vücudun bütün toplar ve atar damarları, kanın durmaksızın ve süratle içinde aktığı, ufak kanallardır. Bu kanalcıkların kaynağı kalbin sağ boşluğudur. Kan bu boşluktan akciğer atardamarı yolu ile çıkar, bunun bütün dalları akciğere yayılmıştır ve akciğer toplardamarlarının dalları ile birleşirler. Bu damar yolu ile de kan yüreğin sol yanına geçer; sonra buradan da büyük atardamara yâni "aort"a geçer. Bunun da dalları vücudun bütün bölümlerine yayılmış olduğundan, büyük toplar damarın dalları ile birleşirler; bunlar da, sonra, kanı yüreğin sağ boşluğuna veya karıncığına götürürler; o suretle ki, bu iki boşluk veya karıncık iki eklüze benzerler. Bütün kan, vücutta yaptığı her devirde, bunlardan geçmek zorundadır. Bundan başka, uzuvların bütün hareketleri kaslara yâni adelelere bağlıdır ve bu kaslarda dâima birbirlerine karşıdır. O şekilde ki bunlardan biri kısaldığı zaman, bağlı vücut parçasını kendine doğru çeker, bu da onun karşısında bulunan kası uzatır. Sonra, başka bir zamanda, bu sonuncu kas kısalırsa bu sefer de birincisi uzar ve ikisine de bağlı olan vücut parçasını kendine

doğru çeker. En sonra da, yine biliyoruz ki, bütün bu adale hareketleri, bütün duyu organlarının hareketleri gibi, sinirlere bağlıdırlar. Sinirler ise beyinden gelen küçük iplikçikler veya borucuklar gibidir, ve onlar da, tıpkı beyin gibi, "hayvan ruhları" adı verilen pek ince bir hava veya gaz ile doludurlar.

Madde : 8. **Bütün bu fonksiyonların prensipi nedir?**

Fakat umumiyetle bu hayvan ruhlarının ve bu sinirlerin hareketleri ile duyulara ne tarzda yardım ettikleri ve onları hareket ettiren cisimli ilkenin yâni maddî prensibin ne olduğu bilinmez; işte bunun için, başka yazılarımda bu konuya dokunmuş olmama rağmen, burada yine kısaca bahs etmek isterim ki, yaşadığımız sürece, yüreğimizde sürekli bir sıcaklık vardır; bu, bir türlü ateştir ve bu ateş damarlardan gelen kan ile beslenmektedir. Uzuvlarımızın bütün hareketlerinin bedenî veya cismanî ilkesi işte bu ateştir.

Madde : 9. **Yüreğin hareketi nasıl oluyor?**

Bu ateşin birinci etkisi şudur: O, yüreğin boşluklarını dolduran kanı genişletir (inbisat ettirir). Bu da şuna sebep olur: Kan, daha büyük bir yer kaplamak zorunda olduğundan, sağ boşluktan akciğer atardamarına hızla geçer, sol boşluktan da büyük atardamara geçer. Sonra, bu genişleme kesilince, derhal büyük

toplardamardan yüreğin sağ boşluğuna yeni kan girer, akciğer toplardamarından da sol boşluğa yeni kan girer. Zîra, bu dört damarın giriş yerlerinde küçük deriler (kapakçıklar) vardır; bunlar o şekilde yerleşmiştir ki, o sâyede kan ancak son ikisinden içeri girer ve ancak öteki ikisinden dışarı çıkabilir. Yüreğe giren yeni kan hemen sonra eskisi ile aynı şeşekilde seyrekleşir, nabızın veya yüreğin ve toplardamarların atışı denilen şey bundan ibârettir. O suretle ki bu atış, yüreğe her yeni kan girişinde tekerrür eder. Ve yine yalnız kana hareketini verir ve kanın durmaksızın, süratle bütün atar ve toplardamarlarda akmasını sağlar. Bu vâsıta ile de kan yürekte kazandığı harareti vücudun bütün başka bölümlerine götürür ve onlara besi maddesi olur.

Madde : 10. **Hayvan ruhları dimağda nasıl husûle geliyor?**

Fakat burada en önemli olan şudur: Sıcaklığın yürekte seyrekleştirdiği en ateşli ve en ince kan parçaları durmadan beynin kovuklarına girerler. Bu parçaların başka bir yere göre daha çok beyine gitmelerinin sebebi, büyük atardamar yolu ile yürekten çıkan kanın beyine doğru dosdoğru yolunda devam etmesidir. Fakat beyinde bulunan pek dar geçitler yüzünden hepsi beyine giremez, ancak pek hareketli ve pek ince olan parçalar beyine ge-

çer, kalanlar ise vücudun başka bölümlerine yayılır. Kanın bu pek ince parçaları, "hayvan ruhları" dır. Bunlar beyinde hiç bir değişmeye uğramaz, sâdece kanın daha ince parçalarından ayrılırlar; zîra benim burada "ruhlar" dediğim şeyler, aslında "cisimler" dir. Bunların cismin özelliklerinden başka özellikleri yoktur; sâdece, alev parçaları gibi, pek hızlı hareket eden pek küçük cisimlerdir. Böylece, hiç bir yerde durmazlar. Bâzıları beynin kovuklarına giderken bâzıları da kabuğundaki (cevher, madde) deliklerden çıkar buradan sinirlere oradan da kaslara geçer; kaslar vâsıtasıyle de vücudu, hareket ettirebildikleri bütün çeşitli tarzlarda hareket ettirirler.

Madde : 11. **Kasların hareketleri nasıl oluyor?**

Uzuvların bütün hareketlerinin biricik sebebi şudur: Daha önce de dediğimiz gibi, bâzı kaslar kısalır, onların karşıtı olanlar da uzar. Bir kasın, karşıtından ziyade, kendinin kısalmasının biricik sebebi, beyinden ona doğru, ötekine gelenden çok hayvan ruhlarının gelmesidir. Doğrudan doğruya beyinden gelen ruhların tek başlarına bu kasları harekete getirmeye kâfi gelmezler, fakat bu kasta daha önceden mevcut olan hayvan ruhlarının pek süratle birinden çıkıp ötekine geçmesine sebep olurlar; bu vâsıta ile de, ruhların çıktığı kas daha uzun ve daha gevşek olur; ruhların

girdiği kas ise, derhal onlarla şiştiğinden kısalır ve kendine bağlı olan uzvu çeker. Bunu da anlamak pek kolaydır: Çünki, devamlı olarak yürekten gelen pek az hayvan ruhu vardır, fakat ayni kasta kapalı bulunan birçokları vardır ki orada pek hızlı hareket ederler; hattâ, bâzan çıkacak açık bir geçit bulmadıkları zaman, yalnız oldukları yerde dönerek, bâzan karşıt kasa akarak hareket ederler. Ayrıca, bu kasların her birinde birçok küçük giriş noktaları vardır; ruhlar, buralardan kasların birinden ötekine akabilirler; sonra bu giriş noktaları o şekilde tertiplenmiştir ki, kaslardan birine doğru beyinden gelen ruhlar ötekine doğru gelenlerden biraz kuvvetli oldukları zaman, öteki kasın bütün ruhlarının bu kasa geçebildiği bütün girişleri açarlar; bu vâsıta ile de, daha önce bu iki kasta bulunan ruhlar onlardan birinde pek süratle toplanırlar, böylece onu şişirir ve kısaltırlar, öteki ise uzanır ve gevşer.

Madde : 12. **Dış nesneler duyu organları üzerine nasıl te'sir ediyorlar?**

Burada, ruhların her zaman beyinden kaslar ayni tarzda akmayışının, bâzı kerre bâzılarına ötekilerden daha çok gelişinin sebeplerini bilmek kalıyor. Zîra, bizde, gerçekten bu sebeplerden biri olan ruhun etkisinden başka (biraz sonra bundan söz edeceğim) iki sebep daha vardır, onlar da vücuda bağlıdır. Bunları burada anlatmak gerekir. Birincisi, du-

yulara dokunan nesneler tarafından duyu organlarından uyarılan (tenbih edilen) hareketlerin çeşitli çokluğudur. Bu sebebi, daha önce, **"Dioptrique"** de yeter dereçede açıkladım. Fakat bu yazıyı göreceklerin başkalarını okumaya ihtiyaçları olmaması için, burada, sinirlerde üç şeyi gözden geçirmek gerektiğini tekrar edeceğim. Onlar da şunlardır: Birincisi, beyinden itibâren küçük iplikçikler şeklinde, bu ipliklerin bağlı olduğu başka organların uçlarına kadar uzanan, ilik veya iç maddelerdir; ikincisi, sinirleri çevreleyen derilerdir; bunlar, beyni çevreleyen derilerle bitişik olduklarından, bu küçük ipliklerin içinde kapalı bulunduğu küçük boruları teşkil ederler; üçüncüsü de, hayvan ruhlarıdır; bunlar, aynı borucuklar ile, beyinden başlayarak, kaslara kadar ulaşırlar. Bunlar, küçük ipliklerin borularda tamamiyle serbest ve uzanmış olarak kalmalarının sebebidir. O suretle ki, bu sinirlerden birinin uç bölümünün bağlı olduğu vücut parçasını hareket ettiren en ufak şey, aynı vâsıta ile, geldiği beyin parçasını da hareket ettirir. Tıpkı, bir organın bir ucunu çektiğimiz zaman öteki ucunu da aynı zamanda hareket ettirdiğimiz gibi, bunlar da beyin parçasını hareket ettirirler.

Madde: 13. **Dış nesnelerin etkisi hayvan ruhlarını kaslara çeşitli şekillerde sevk edebilir.**

Gözümüzle gördüğümüz bütün şeylerin bize nasıl göründüğünü daha önce **Dioptrique'**-

de açıkladım. Şöyleki: Bu şeyler, onlar ile bizim aramızda bulunan şeffaf cisimler aracılığı ile gözlerimizin dibinde bulunan göz sinirlerinin iplikçiklerini, sonra da bu sinirlerin beyinde bulunan çıkış noktalarını harekete getirirler. Dimağdaki bu mahalleri bize gösterdikleri şeylerin çeşitliği kadar çeşitli şekillerde hareket ettirirler ve ruha bu şeyleri gösteren hareketler, gözde meydana gelen hareketler değil, beyinde meydana gelen hareketlerdir. Bu örneğe bakarak kolayca kavrayabiliriz ki sesler, kokular, tatlar, sıcaklık, acı, açlık, susuzluk ve umumiyetle dış duyularımızın olduğu kadar iç duyularımızın da bütün nesneleri sinirlerimizde bir hareket meydana getirirler. Bu hareket de, sinirler yolu ile, beyine, kadar gider. Dimağın bu çeşitli hareketleri ruhumuzda çeşitli duygular meydana getirmelerinden başka, ruhumuza haber vermeksizin de hareket edebilirler; böylece de, hayvan ruhları bâzı kaslardan ziyade başka kaslara doğru akarlar, ve bu şekilde kaslarımızı harekete getirirler. Bunu da, burada, bir misâl ile ispât edebilirim. Herhangi bir kimse, sanki vuracakmış gibi elini hızla gözlerimize doğru yaklaştırdığı zaman, onun bir dost olduğunu, bizimle şakalaştığını ve bize kötülük etmiyeceğini bildiğimiz halde, gözlerimizi kapamaktan kendimizi alamayız. Bu da gösterir ki gözlerimizi ruhumuzun aracılığı ile kapamıyoruz, çünki irâdemize karşı gelerek bunu yapıyoruz. İrâde ise ruhun biricik

veya, hiç değilse, başlıca aksiyonudur; fakat vücudumuzun makinesi o şekilde yapılmıştır ki o elin gözlerimize doğru hareketi, dimağımızda başka bir hareket meydana getirir; o da, hayvan ruhlarını kaslara gönderir; bu sebeple, kirpiklerimizi kırparız.

Madde : 14. **Hayvan ruhları arasındaki çeşitlilik, akışlarını da çeşitli kılabilir.**

Hayvan ruhlarını çeşitli şekilde kaslara götürmeye yarayan sebep de, bu ruhların eşitsiz çalkanmaları ve bölümlerinin çeşitli olmasıdır. Çünki bölümlerinden bâzıları daha iri ve daha çalkantılı olduğu zaman, beyinin boşluklarından ve deliklerinden doğru çizi istikametinde daha ileri geçerler, ve bu vâsıta ile başka kaslara ulaşırlar; halbuki az kuvvette olsalardı, bunu yapamazlardı.

Madde : 15. **Çeşitliliklerinin sebepleri nelerdir?**

Bu eşitsizlik, onları terkip eden çeşitli maddelerden gelebilir. Bunu fazla şarap içenlerde pek iyi görürüz. Bu gibilerde, şarabın buharları hızla kana karışarak, yürekten beyine çıkarlar; orada, hayvan ruhları şeklini alırlar; bu ruhlar da, her zamanki ruhlardan daha kuvvetli, daha bol olduklarından, vücudu birçok acâyip şekillerde hareket ettirirler. Ruh

ların bu eşitsizliği onların meydana gelmesine yarayan yüreğin, karaciğerin, mîdenin, dalağın ve başka bütün vücut bölümlerinin çeşitli durumlarında da (dispositions) meydana gelebilir. Zîra burada özellikle kaydetmek gerekir ki, yüreğin alt bölümünde, temelinde yerleşmiş bâzı küçük sinirler —ki yürek boşluklarının kapıcıklarını genişletip daraltmaya yararlar—, çeşitli şekilde durum alan ruhlar meydana getirirler; bu vâsıta ile de, kan yürekten az-çok kuvvetle genişleyerek akar. Yine kaydetmek gerekir ki, yüreğe giren kan vücudun başka bütün yerlerinden gelse de, bununla beraber çoğu zaman vücudun bâzı bölümleri bunu başka bölümlerinden daha çok iterler; çünki bu bölümlerde bulunan sinirler ile kaslar onu daha fazla sıkar ve iterler. Böylece de kan, fazla geldiği bölümlerin çeşitliliğine göre çeşitli şekilde yürekte genişler, sonra da ayrı ayrı nitelikte hayvan ruhları meydana getirir. Böylece meselâ karaciğerin alt bölümünden gelen kan —ki orada safra vardır— yürekte dalaktan gelen kandan başka şekilde genişler; dalaktan gelen kan da, kollardan veya bacaklardan gelen kandan başka türlü yayılır ve genişler. Sonra bu sonuncusu da, etlerin usâresinden başka türlü genişler; çünki bu mîde ile bağırsaklardan yenice çıktığı için, hızla, karaciğerden yüreğe çıkar.

Madde : 16. **Bütün uzuvlar, ruhun yardımı olmaksızın, duyuların nesneleri ve hayvan ruhları tarafından nasıl tahrik edilebilir?**

Son olarak kaydetmek gerekir ki, vücudumuzun makinesi o şekilde yapılmıştır ki hayvan ruhlarının hareketinde meydana gelen bütün değişmeler beynin deliklerinden bâzılarının ötekilerden daha fazla açılmasına sebep olurlar; ve, buna karşılık da, duyuların işini gören sinirlerin etkisi ile bu deliklerden biri mûtâd olandan az-çok fazla açık olduğu zaman, hayvan ruhlarının hareketinde bir değişme olur; bu da, onların vücudu hareket ettirmeye yarayan adelelere sevk edilmesine sebep olur. Adeleler umumiyetle böyle bir etkinin altında bu tarzda hareket ederler; böylece irâdemizin müdâhalesi veya karışması olmaksızın yaptığımız bütün hareketler yâni soluduğumuz, yürüdüğümüz, yediğimiz, kısacası hayvanlarla aramızda ortak olan bütün fiilleri işlediğimiz zaman yaptığımız bütün hareketler, uzuvlarımızın yapılış şekline ve yüreğin sıcaklığı ile tahrik edilen hayvan ruhlarının tabiî olarak dimağda, sinirlerde ve kaslarda tâkib ettiği mecrâya bağlıdır. Tıpkı, bir saatin hareketi yalnız zembereğin kuvvetine ve çarklarının şekline bağlı olduğu gibi.

Madde : 17. **Ruhun fonksiyonları nelerdir?**

Böylece yalnız bedene âit olan bütün fonksiyonları bu şekilde gözden geçirdikten

sonra, ruhumuza yükleteceğimiz şey olarak, ancak düşüncelerimiz kaldığını görmek kolaydır. Bu düşünceler de, başlıca, iki cinstir: Birinciler ruhun aksiyonlarıdır (fiil, etki), ikinciler ise passiyon'larıdır (infiâl, iptilâ, ihtiras). Ruhun aksiyonları dediğim düşüncelerin hepsi iradelerdir. Çünki doğrudan doğruya ruhumuzdan geldiklerini ve ancak ona bağlı olduklarını tecrübelerimizle biliyoruz; bunun aksine olarak bizde bulunan bütün idrak (algı, perception) ve bilgi türlerine de genel olarak ruhun passiyonları (etkilenme, infiâl, ihtiras) adını verebiliriz. Çünki çok zaman onları meydana getiren ruhumuz değildir. O sâdece onları gösterdikleri yani tasvir ve temsil ettikleri şeylerden edinmektedir.

Madde : 18. **İrâde üzerine.**

İrâdelerimiz iki türlüdür. Zîra bâzıları ruhun etkileridir, ruhun kendinde sona ererler. Tanrı'yı sevmek istediğimiz zaman veya, genel olarak, düşüncemizi maddî olmayan bir şeye uygulamak istediğimiz zaman bu böyledir. Bâzıları da, vücudumuzda sona eren etkilerdir; irâdemizle gezinmek istediğimiz zaman ayaklarımız hareket eder ve yürürüz.

Madde : 19. **İdrâk üzerine.**

İdrâklerimiz de iki türlüdür, birincilerin sebebi ruhtur. İkincilerin sebebi ise bedendir.

Sebebi ruh olan idrâkler, iradelerimizin ve iradelerimize bağlı bütün hayâllerin ve başka düşüncelerin idrâkleridir; zira şüphesizdir ki istediğimizi kavradığımız hiç bir şeyi isteyemeyiz; ruhumuz bakımından bir şeyi istemek bir aksiyon olsa da, istediğini müşahede etmekte onda bir passiyondur. Bununla beraber bu idrâk ile bu irâde esasında aynı bir şey oldukları için, bunu adlandırırken her zaman en asîl adı veririz, böylece de ona "passiyon" demeyiz da "aksiyon" deriz.

Madde : 20. **Hayâller ve ruh tarafından teşkil olunan başka düşünceler.**

Ruhumuz, büyülü bir saray veya bir ejder (chimère) tasavvur ettiği zamanda olduğu gibi, mevcut olmayan bir şeyi hayâl etmeğe ve yine yalnız anlaşılır olan, ama, hayâl edilir olmayan bir şeyi gözden geçirmeye koyulduğu, meselâ, kendi tabîatını gözden geçirdiği zaman, bu şeylerden edindiği idrakler, onları idrâk etmesine sebep olan irâdeye bağlıdırlar, bunun içindir ki onları passiyonlardan ziyade aksiyonlar olarak gözden geçirmek adet olmuştur.

Madde : 21. **Sebebi ancak beden olan hayâller.**

Cisimlerin sebep olduğu idrakler arasında bir çokları sinirlere bağlıdır. Fakat sinirlere bağlı olmayan ve biraz önce bahsettiğim gibi

kendilerine hayal adı verilen bazıları da vardır. Bununla beraber idrâkler şu noktada bunlardan farklıdır: İrâdemiz onları teşkil etmek için uğraşmaz, bunun için onlar ruhun aksiyonları arasına konamaz; hayâller ise şöyle meydana gelir: Hayvan ruhları çeşitli şekilde tahrik edildiği ve dimağda daha önce olup bitmiş bazı intibâların izlerine rast geldikleri zaman, dimağda tesadüfle şu deliklerden ziyade bu deliklerden geçerler. Düşlerimizin hayâlleri ile, düşüncemiz kendinden hiçbir şeyle uğraşmaksızın gevşek veya başıboş sapıttığı zaman çokça uyanıkken bile içine daldığımız hayâller bu cinstendir. Şimdi her nekadar bu kelimeyi en yerinde ve en tam anlamında aldığımızda, bu hayâllerden bazıları ruhun ihtirasları olsalar da ve daha umumî bir anlamda alındığı zaman hepsi böyle adlandırılsa da, bununla beraber ruhun sinirler aracılığı ile aldığı idraklerden daha önemli ve daha belirli bir sebebe sahip olmadıkları ve idrâklerin ancak gölgesi ve resmi olarak göründüklerinden, onları iyice ayırt etmeden önce idrâkler arasındaki farkı gözden geçirmek lâzımdır.

Madde : 22. **Başka idrâkler arasında mevcut olan ayrılık.**

Henüz açıklamadığım bütün idrâkler ruha sinirler aracılığı ile gelirler. Ve onlar arasında şu fark vardır ki, bâzılarını duygularımı-

za çarpan dış nesnelere atf ediyoruz, bâzılarını vücudumuza veya vücudun bölümlerinden birine ve en sonra da bâzılarını ruha atf ediyoruz.

Madde : 23. **Bizden dışarıda bulunan nesnelere yüklediğimiz idrâkler.**

Bizden dışarıdaki şeylere, yani duyularımıza konu olan şeylere yüklediğimiz duyular idrâkler, hiç değilse kanaatımız yanlış olmadığı müddetçe, dış duyuların uzuvlarında bazı hareketleri tenbih ederek, sinirler vasıtasiyle dimağda da hareketler tevlid eden şeyler tarafından meydana getirilirler. Bunlar sebebiyle de ruh onları hisseder. Böylece, bir alevin ışığını gördüğümüz, bir çanın sesini işittiğimiz zaman, bu ses ve bu ışık çeşitli iki tesirdir. Sinirlerimizden birinde çeşitli hareketler doğururlar, buradan da dimağda bir hareket meydana gelir, bu da ruha iki türlü duyum verir, bunları da biz, sebepleri olduğunu farz ettiğimiz şeylere o şekilde yüzleriz ki alevden veya çandan gelen hareketleri hissettiğimizi sanacak yerde, alevin kendini gördüğümüzü ve çanı işittiğimizi sanırız.

Madde : 24. **Vücudumuza yüklediğimiz idrâkler.**

Bedenimize veya bedenin bölümlerinden birine atf ettiğimiz idrâkler, açlık, susuzluk ve başka tabiî iştahlarımızdan edindiğimiz idrâklerdir. Bunlara acı, sıcaklık veya başka tees-

sürleri de ekliyebiliriz. Bunları da bizden dışardaki şeylerde değil, uzuvlarımızda hissederiz. Böylece elimizin soğukluğunu ve alevin sıcaklığını aynı anda ve sinirlerimiz vasıtasiyle hissedebiliriz, yahutta aksine, elin sıcaklığını ve maruz kaldığı havanın soğukluğunu hissederiz. Elimizde olan sıcaklık veya soğukluğu hissettiren tesirler ile dışarımızda olan tesirler arasında hiç bir fark yoktur. Yalnız şu varki bu tesirlerden biri ötekinden önce ortaya çıkar, buradan da şuna hükmederiz ki birinci daha önce bizde mevcuttu, sonradan gelen henüz bize gelmemiştir ve ona sebep olan şeylerdir.

Madde : 25. **Ruhumuza yüklediğimiz idrâkler.**

Yalnız ruha yükletilen idrâkler, etkilerini ruhun kendinde imiş gibi hissettiğimiz idrâklerdir, genel olarak bunlara yükletilebilecek yakın bir sebep bilmiyoruz: Sevinç, öfke ve başka benzeri duygular bu türdendir, bunlar bazan bizde sinirlerimizi hareket ettiren nesneler tarafından, bazan da başka şeyler tarafından tahrik edilir. Şimdi, bizden dışarda olan nesnelere yükletilen idrâklerimiz kadar bedenimizin çeşitli teessürlerine de atfedilen idrâklerimiz, gerçekten ruhumuz bakımından kelimenin en geniş mânasıyla alındığı zaman, passiyonlar olsalar da, bununla beraber onları asıl ruhun kendisine yükletilen passiyonlara bu adı ver-

mek adet olmuştur. Burada, ruhun ihtirasları adı altında bu sonuncuları açıklamayı üzerime aldım.

Madde : 26. **Hayvan ruhlarının tesadüfi hareketine bağlı olan hayâller, sinirlere bağlı olan idrâkler kadar gerçek passiyonlar olabilirler.**

Burada şunu işaret etmek gerekir ki ruhun sinirler aracılığı ile idrâk ettiği bütün bu ayni şeyler hayvan ruhlarının rast gele akışı ile de ruha gösterilebilir. Yalnız bunlar arasında da ancak şu fark bulunabilir: Sinirler yolu ile dimağa gelen intibâlar, ruhların dimağda tahrik ettiği intibalardan daha canlı ve daha belirlidir. 21. maddede, hayâller, idrâklerin gölgesi veya resmi gibidir, deyişimin sebebi de bu idi. Yine işaret etmek gerekir ki bazan bu resmin gösterdiği şeye öylesine benzediği olur ki, bizim dışımızdaki şeylerle ilgili idrâklerde aldanabiliriz, yahutta vücudumuzun bazı bölümleri ile ilgili idrâklerde aldanabiliriz. Fakat ihtiraslarla ilgili şeylerde ayni tarza aldanmayız. Çünki ruhumuza o kadar yakın ve içten bağlıdırlar ki gerçekten hissettiği gibi olmaksızın onları hissetmesi imkânsızdır. Böylece çoğu zaman uyurken ve hattâ bazan uyanıkken bazı şeyleri o kadar kuvvetle hayâl ederiz ki, onları insan kendi önünde gördüğünü zanneder, yahutta vücudunda hissettiğini zanne-

der. Fakat, her ne kadar uyusak ve rüya görsekte, ruh kendinde bir ihtirasa sahip olması pek doğru olmaksızın, herhangi bir ihtirastan kederli veya heyecanlı olamayız.

Madde : 27. **Ruhun ihtiraslarının târifi.**

Ruhun ihtiraslarının nerede ve ne konuda ruhun başka bütün düşüncelerinden fark ettiklerini gözden geçirdikten sonra, bana öyle geliyor ki, onlar, umumiyetle ruhun, ruha atf edilen ve hayvan ruhlarının bir hareketi ile meydana gelen, beslenen ve takviye edilen idrâkleri veya duyguları veyahutta heyecanları olarak târif edilebilirler.

Madde : 28. **Bu tarifin birinci bölümünün açıklaması.**

"İdrâk" kelimesini, ruhun aksiyonları veya irâdeleri olmayan bütün düşünceleri göstermek için kullandığımız zaman, bunları idrâkler olarak adlandırabiliriz. Fakat ancak apaçık bilgileri ifâde etmek istediğimiz zaman, bunlara idrâkler diyemeyiz. Zîra tecrübe gösterir ki, ihtirasları ile en fazla tahrik edilmiş olanlar, onları en iyi bilenler değildir. Çünki ihtiraslar ruh ile beden arasındaki sıkı birleşmenin karışık ve karanlık kıldığı idrâkler sayısındandır. Onlara "duygu" lar adı da verebiliriz. Çünki ruhta dış nesneler ile ayni tarzda idrâk edilirler ve ruh tarafından başka şekilde bilinmezler.

Fakat onları ruhun heyecanları olarak adlandırmak daha da yerinde olur, çünki bu ad ruhta vukua gelen bütün değişmelere atf edilebilir, yani ruha gelen bütün çeşitli fikirlere atf edilebilir; fakat, özellikle, ruhun sahip olabildiği bütün düşünce türleri arasında, ruhu passiyonlar kadar kuvvetle tahrik eden ve sarsanı yoktur.

Madde : 29. **İhtirasların öteki bölümünün açıklanması.**

Bu ihtirasların özellikle ruhla ilgili olduklarını sözüme ekliyorum, çünki onları böylece kokular, sesler, renkler gibi dış nesnelere; açlık, susuzluk, acı gibi vücudumuza yükletilen başka duyumlardan ayırt etmek istiyorum. Sonra bunların, hayvan ruhlarının herhangi bir hareketi ile meydana geldiğini, beslendiğini ve takviye edildiğini de sözüme ekliyorum, Bundan da maksadım, ruha yükletilen ve ruhun heyecanları diyebileceğimiz iradelerimizden ayırdetmektir. İkinci maksadım da onların son ve yakın sebeplerini açıklamak, böylece bundan sonra da onları öteki duyumlardan ayırdetmektir.

Madde : 30. **Ruh vücudun bütün bölümlerine ayrılmazca birleşmiştir.**

Fakat bütün bu şeyleri tam olarak anlamak için, ruhun gerçekten bütün vücuda ay-

rılmaz şekilde birleşmiş olduğunu bilmeye ihtiyaç vardır. Beden organlarının sıkıca bir birine bağlı olması, bedenin de bir ve herhangi bir tarzda bölünmez olması dolayısiyle, içlerinden birinin atılmasının bütün vücudu işlemez kılması sebebiyle ruh, bedenin başka bölümlerinin dışında, beden bölümlerinden birinde bulunur da denemez. Çünki ruh öyle bir tabiatta yaratılmıştır ki ne uzamla, ne boyutlarla, ne de bedeni terkip eden maddenin başka özellikleriyle hiç bir ilişkisi yoktur, fakat yalnız beden uzuvlarının bütün topluluğu ile münasebeti vardır. Böylece, bir ruhun yarısını veya üçte birini ve ne de herhangi bir uzamı kapladığını kavramak imkânsızdır. Dolayısiyle de, bedenin bir bölümü kesildiği zaman, ruhta beden gibi, daha küçük olmaz, fakat beden organlarının topluluğu bozulduğu zaman bedeni terk eder.

Madde : 31. **Dimağda küçük bir bez vardır, ruh dimağın başka bölümlerinden ziyade bu bölümünde yani bu bezde fonksiyonlarını yerine getirir.**

Ve yine şu noktaları bilmeye ihtiyaç vardır: Her ne kadar ruh bütün beden ile birleşmiş olsada, bununla birlikte başka bölümlerinden ziyade bir bölümünde özellikle fonksiyonlarını yerine getirir; kamuca bu bölümün dimağ veya belki de yürek olduğu sanılır. Bu inancın sebebi de, duyu organlarının dimağa

bağlanmış olması yanında, ihtirasların yürekte hissedilmesidir. Fakat şeyleri dikkatlice tetkik edince şunu apaçık gördüğümü sanıyorum ki, ruhun doğrudan doğruya fonksiyonlarını icra ettiği organ hiç te yürek değildir; ne de hattâ bütün dimağdır; fakat yalnız dimağın en iç bölümlerinden biridir; bu da pek küçük bir bezdir (gudde, glande). bu bez dimağ maddesinin ortasında bulunur, ve dimağın ön kovuklarında bulunan hayvan ruhları ile arka kovuklarda bulunan hayvan ruhları arasındaki akıntıları sağlayan boru üstünde o şekilde asılı bulunur ki, onda bulunan en ufak hareketler ruhların akıntısını değiştirmeye çok tesir edebildiği gibi, karşılıklı olarak ta, ruhların akışında vukua gelen en ufak değişmeler de, bu bezin hareketlerini değiştirmekte çok etkili olabilirler.

Madde : 32. **Bu bezin ruhun başlıca merkezi olduğu nasıl biliniyor?**

Ruh bütün vücutta, fonksiyonlarını doğrudan doğruya yerine getirmek için, bu bezden başka bir yer bulamaz. Beni buna inandıran sebep de şudur: Dimağımızın başka bütün bölümlerinin çift olduğunu görüyorum, nitekim, iki elimiz, iki kulağımız vardır, sonra da, bütün duyu organları çifttir. Mâdemki bizde ayni şeyin ayni zamanda ancak biricik basit bir düşüncesi vardır, o halde, iki gözden gelen iki ha-

yâlin yahutta başka duyuların çift organları yoluyla bir tek nesneden gelen iki izlenim veya intibâın bir yerine iki nesne göstermemeleri için, ruha varmazdan önce bir tek hayâl veya intibâ hâlinde bir araya gelecekleri bir yerin ve mahallin bulunması zarureti vardır. Böylece bu hayaller ile başka intibâların, dimağın kovuklarını dolduran ruhlar vasıtasiyle, bu bezde birleştikleri kolayca anlaşılabilir. Bu hayâller ile bu intibâların bu şekilde birleşebileceği başka hiç bir yer mevcut değildir. Netice olarak onlar bu bezde birleşirler.

Madde : 33. **İhtirasların merkezi yürekte değildir.**

Ruh ihtirasları yürekte duyar diye düşünenlerin kanaatine gelince, bu da asla önemli bir kanaat değildir, zîra bu kanaat, ihtirasların yürekte bazı değişme ve bozukluklar hissettirmesi olayı üzerine kurulmuştur. Bu değişme ancak dimağdan yüreğe doğru inen küçük bir sinir aracılığı ile yürekte gibi hissedilir. Nitekim ayak sinirleri aracılığı ile acı ayakta hissedildiği gibi, yıldızlar da, ışıklar ve sinirler aracılığı ile gökte imiş gibi hissedilir: O suretle ki ruhumuz yıldızları görmek için gökte olmaya mecbur olmadığı gibi, ihtiraslarını hissetmek için de fonksiyonlarını yürekte icra etmesi zaruri değildir.

Madde: 34. **Ruh ile beden birbirlerine karşı nasıl etkide bulunur?**

O halde burada ruhun başlıca merkezinin dimağın ortasında bulunan küçük bezde bulunduğunu, oradan da ruhlar, sinirler ve hattâ ruhların izlemelerine katılarak, onları atardamarlar yolu ile bütün uzuvlara taşıyabilen kan aracılığı ile vücudun bütün geri kalan bölümlerine yayıldığını kabul edelim; ve vücudumuzun makinesi hakkında yukarıda söylediğimizi hatırlayarak, sinirlerimizin küçük iplikleri vücudumuzun bütün bölümlerinde o şekilde dağılmıştır ki, duyulur şeylerin vücutta tahrik ettiği hareketler vesilesiyle dimağın deliklerini birçok çeşitli şekillerde açarlar, bunun da neticesi olarak, bu kovuklarda duran hayvan ruhları çeşitli şekillerde kaslara girerler, bu vasıta ile de uzuvları harekete getirirler. Ruhları çeşitli şekillerde harekete getirebilen bütün başka sebepler onları kaslara götürmek için kâfi gelir. Burada şunu da eklemek gerekir ki ruhun başlıca merkezi olan küçük bez, bu ruhları ihtiva eden kovuklar arasında öyle asılmış bir durumda bulunur ki, nesnelerde ne kadar duyulur çeşitlik varsa, o kadar çeşitli tarzda da ruhlar tarafından harekete getirilebilir. Fakat bu bez ruh tarafından harekete getirilebilir, ruhun da öyle bir tabiatı vardır ki bu beze ne kadar çeşitli hareketler gelirse o kadar da ruh çeşitli intibalar yani idrakler edinir. Ayni şekilde tersine olarak, vücudun

makinesi o şekilde kurulmuştur ki, bu bezin ruh tarafından çeşitli şekilde harekete getirilmesinden bu makine bezi çevreleyen ruhları dimağın deliklerine doğru iter, o da bunları sinirler yolu ile kaslara gönderir bu vâsıta ile de uzuvları hareket ettirir.

Madde : 35. **Dimağın ortasında bulunan bezde nesnelerin intibâları ne tarzda yerleştiğine dâir misâller.**

Böylece, meselâ, bir hayvanın bize doğru geldiğini gördüğümüzde, onun vücudundan aks eden ışık gözlerimizden her birinde bir hayâl olmak üzere, bizde iki hâyal resmeder. Bu iki hayâl de, göz sinirleri aracılığı ile dimağın boşluklarına bakan iç yüzeyde başka iki hayâl teşkil eder. Sonra, buradan da, dimağ boşluklarını dolduran ruhlar aracılığı ile, bu hayâller, ruhların çevrelediği küçük beze doğru o şekilde yayılırlar ki, hayâllerden birinin her noktasını tertip eden hareket, öteki hayâlin noktasını terkip eden harekete doğru uzanan guddenin ayni noktasına doğru uzanır, bu hayâl de hayvanın ayni bölümünü gösterir: Böylece, bu vâsıta ile dimağda bulunan iki hayâl bezde ancak bir hayâl olur, o da derhal karşı etkide bulunarak, ona bu hayvanın şeklini gösterir.

Madde : 36. **İhtirasların ruhta uyarılması üzerine misâller.**

Ve, bundan başka, bu şekil pek acayip ve pek korkunç olduğu zaman, yani daha önce vücuda zararlı olmuş olan şeylerle fazla benzerliği ve ilişkisi bulunduğu zaman, bedenin çeşitli huy ve mizaçlarına veya ruhun kuvvetine göre, sonra da şimdiki durumda aldığımız izlenim ile ilgili zararlı şeylere karşı kendimizi savunma veya kaçma yolu ile emniyet altına alışımıza göre, ruhta ilkin korkaklık ihtirasını, sonra da atılganlık ihtirasını, yahutta korku ve dehşet ihtirasını uyarabilir. Zîra bazı insanlarda dimağı öyle elverişli duruma sokar ki bez üzerinde teşekkül eden hayâlden akseden hayvan ruhları buradan kısmen kaçmak için sırt çevirmeye veya bacakları oynatmaya yarayan sinirlere, kısmen de yüreğin kulakçıklarını genişletmeye veya daraltmaya yarayan sinirlere, yahutta yüreğe kan gönderen başka bölümleri harekete getiren sinirlere doğru giderler. Bu kan yürekte alışılmış olanda daha seyrek olduğundan, dimağa korku ihtirasını beslemeye ve kuvvetlendirmeye elverişli hayvan ruhları gönderir: Zîra bu deliklere yalnız girmeleri keyfiyetinden bu ruhlar bu bezde özel bir hareket meydana getirirler. Bu hareket de tabiat tarafından ruha bu ihtirası duyuracak şekilde yapılmıştır. Bu delikler başlıca yüreğin kulakçıklarını daraltmaya veya genişletmeye yara-

yan küçük sinirler ile ilgili olduklarından, bundan dolayı ruh bu ihtirası başlıca ve özellikle yürekte duyar.

Madde : 37. **Bütün ihtiraslar hayvan ruhlarının herhangi bir hareketi ile meydana gelir.**

Çünki bütün ihtiraslarda bu böyledir: İhtirasların başlıca sebepleri dimağ kovuklarında bulunan hayvan ruhlarıdır. Şöyleki, bu ruhlar, yüreğin kulakçıklarını genişleten veya daraltan yahut vücudun başka bölümlerinde bulunan kanı yüreğe doğru itmeye yarayan, yahutta herhangi tarzda olursa olsun, ayni ihtirası beslemeye yarayan sinire doğru akışlarında ihtiraslara sebep olurlar. Bundan da, yukarıda târiflerini yaparken ihtirasların hayvan ruhlarının bâzı özel hareketleri ile meydana geldiklerini niçin söylediğim daha açık olarak anlaşılabilir.

Madde : 38. **İhtiraslarla birlikte meydana gelen ve asla ruha bağlı olmayan vücut hareketlerinin misâli.**

Kısacası, kozalaksı beze ruhta korkunun yerleşmesine sebep olan hareketi vermek için hayvan ruhlarının yürek sinirlerine doğru akması kâfidir; tıpkı bunun gibi, kaçmak için bacakları hareket ettirmeye yarayan sinirlere doğru ayni zamanda bazı ruhların gitmesi de, aynı kozalaksı bezde başka bir hareket meyda-

na getirir, bu hareket ile ruh bu kaçışı his ve müşahede eder, korku ise, bu tarzda vücutta, yalnız uzuvların durumu ile ve ruhun yardımı olmaksızın uyarılabilir.

Madde : 39. **Aynı bir sebep başka kimselerde nasıl çeşitli ihtiraslar meydana getire bilir?**

Korkunç bir nesnenin mevcudiyetinin kozalaksı bez üzerine bıraktığı ve bazı kimselerde korkuya sebep olan aynı intiba başkalarında yüreklilik ve atılganlık doğurabilir. Bunun sebebi şudur: Bütün dimağlar aynı tarzda yaratılmış değildir, sonra da, bazı kimselerde korku uyaran aynı bez hareketi, bazılarında ruhların dimağın deliklerine girmesini, oradan da kısmen korunmak için elleri harekete getiren sinirlere, kısmen de korunmaya devama ve irâdeyi zapta yarayan ruhlar meydana getirecek şekilde kanı harekete getiren ve iten sinirlere geçerler.

Madde : 40. **İhtirasların başlıca etkisi nedir?**

Zira bütün ihtirasların insanlar üzerine başlıca etkisinin şu olduğunu görmek lâzımdır: Onlar insanların ruhunu bir takım şeyleri istemeye tahrik eder ve elverişli kılarlar, vücutlarını da, daha önce o şeylere hazırlamışlar-

dır. O suretle ki korku duyumu ruhu kaçmak istemeye sürükler; atılganlık duygusu da döğüşmek istemeye sürükler.

Madde : 41. **Ruhun beden üzerine etkisi bakımmdan iktidarı nedir?**

Fakat irâde tabiatı gereğince öylesine hürdür ki hiçbir zaman zor ve baskı altında olamaz. Ruhta ayırt ettiğim iki türlü düşünceden bâzıları etkilerdir (fiil, te'sir, aksiyon), yani iradeleridir. Bâzıları da ihtiraslarıdır, bu kelimeyi en genel anlamında alınca her türlü idrâkler bunun içine girer. Bu düşüncelerden bâzıları etkilerdir (fiil, te'sir, aksiyon), yani iradeleridir. Bâzıları da ihtiraslarıdır, bu kelimeyi en genel anlamında alınca her türlü idrâkler bunun içine girer. Bu düşüncelerden birincileri yani iradeler mutlak olarak ruhun iktidarı dahilindedir, ve beden onları ancak vasıtalı bir şekilde değiştirebilir. Halbuki ikinciler yani ihtiraslar, mutlak olarak meydana getiren etkilere ve aksiyonlara bağlıdır ve ruh onları ancak endirekt olarak değiştirebilir, yalnız kendisi sebep olduğu halde bundan istisna edilmek gerekir. Ruhun? bütün etkisi şundan ibarettir: O bir şey istediği zaman sıkıca birleşik olduğu küçük bezi harekete getirir, bu hareket te bu irâdeye bağlı olan etkiyi doğurur.

Madde : 42. **Hatırlanmak istenen şeyler hâfızada nasıl bulunur?**

Böylece, ruh bir şeyi hatırlamak istediği zaman, irâde şunu yapar: Bez, ardı ardına çeşitli yönlere eğilerek, ruhları hatırlanmak istenen nesnenin izlerine rast gelinen mahalle varıncaya kadar, dimağın çeşitli yerlerine doğru iter. Zira bu izler dimağın üzerindeki deliklerden başka bir şey değildir, Hayvan ruhları daha önce bu nesnenin mevcudiyeti dolayısiyle buradan aktıkları için bu delikçikler bu akıntı sayesinde kendilerine doğru gelen hayvan ruhları ile ayni tarzda açılmak için büyük bir kolaylık kazanmışlardır. O suretle ki bu delikçiklere rastlayan bu hayvan ruhları başkalarından daha kolayca bunların içine girerler, ve bu vâsıta ile de bezde özel bir hareket meydana getirirler, bu hareket te ruha ayni şeyi gösterir veya tasvir ve temsil eder ve ona hatırlamak istediğinin bu olduğunu bildirir.

Madde : 43. **Ruh nasıl hayâl edebilir, dikkatli olabilir ve bedeni hareket ettirebilir?**

Böylece, hiçbir zaman görülmemiş olan bir şeyi hayâl etmek istediğimiz zaman, bu irâdenin kuvvetli bezi gereken tarzda harekete ettirir, o da ruhları dimağın delikçiklerine doğru iter, bu deliklerin giriş noktasında da bu şey tasvir edilir; böylece dikkatimizi muayyen

bir an ayni bir nesneyi gözden geçirmek için durdurmak istediğimiz zaman, bu irâde bezi bu zaman esnasında ayni bir yana doğru eğilmiş tutar; böylece, nihayet yürümek veya vücudumuzu hareket ettirmek istediğimiz zaman başka bir tarzda bu irade beze te'sir eder, o da bu işe yarayan kaslara doğru hayvan ruhlarını iter.

Madde : 44. **Her irâde, tabiî olarak, bezin herhangi bir hareketine eklidir; fakat, mehâret veya îtiyâd ile, onu başkalarına ekleyebiliriz.**

Bununla beraber, onu tahrik etmemizin sebebi her zaman bizde herhangi bir hareket veya başka bir etki tahrik etmek irâdesi değildir; tabîat veya itiyat her düşüncede bezin hareketine çeşitli şekilde katılmalarına göre bu değişir. Böylece, meselâ, gözlerimize uzak bir nesneye bakacak bir durum vermek istediğimiz zaman, bu isteme ve irade gözlerin hadekalarının genişlemesine sebep olur; yakın bir nesneye bakacak bir durum vermek istediğimiz zaman da, bu isteme göz bebeğinin daralmasına sebep olur; fakat yalnız hadekayı genişletmeyi düşünerek, bunu nekadar istersek isteyelim, bundan dolayı, hadekayı genişletemeyiz. Çünki tabiat, hayvan ruhlarını göz sinirine doğru itmeye yarayan kozalaksı bezi, hadekayı genişletmek veya daraltmak irâdesi ile değil fakat uzak veya yakına bakmak irâdesi ile ha-

reket ettirir. Ve konuşurken ancak söylemek istediğimizin mânasını düşündüğümüz zaman, dilimizi ve dudaklarımızı, söz söylemek için gerekli çeşitli tarzlarda onları hareket ettirmeyi düşündüğümüz zamankinden çok daha süratli ve çok daha iyi hareket ettirir. Çünki konuşmayı öğrenirken edindiğimiz alışkanlık sebebiyle, kozalaksı bez aracılığı ile dil ve dudakları hareket ettirebilen ruh fiili veya etkisini bu dil ve dudak hareketlerinin kendileriyle olmaktan ziyade bu hareketlerden sonra gelen sözlerin mânası ile birleştiririz.

Madde : 45. **Ruhun ihtiraslar üzerine iktidarı nedir?**

İhtiraslarımız irâdemizin etkisi veya aksiyonu ile doğrudan doğruya tahrik edilmedikleri gibi, ortadan da kaldırılamazlar; fakat yalnız edinmek istediğimiz ve ortadan kaldırmak istediğimiz ihtirasların karşıtı ihtiraslarla bir arada bulunan şeylerin tasavvuru aracılığı ile dolaylı olarak, tahrik edilebilir veya giderilebilirler. Böylece ruhta atılganlık ihtirasını uyarmak ve korkaklık ihtirasını da ortadan kaldırmak için, bunları istemek, yani bunların irâdesine sahip olmak kâfi değildir; fakat tehlikenin büyük olmadığına, savunmakta kaçmaktakinden daha fazla güven bulunduğuna, yenmiş olmaktan şeref ve sevinç duyulduğuna, kaçmaktan ise sâdece pişmanlık ve utanç duyulduğuna

inandıran delillerle nesneleri ve misâlleri gözden geçirmeye çalışmak lâzımdır.

Madde : 46. **Ruhun, ihtiraslarını tamamiyle kendi buyruğu altında bulundurmasına engel olan sebep nedir?**

Ruhun, ihtirasları çabukça değiştirmesine veya durdurmasına engel olan özel bir sebep vardır. Bu sebep, bana, yukarıda onları târif ederken, hayvan ruhlarının özel bir hareketi ile meydana geldikten başka beslenip takviye edildiklerini de göstermek imkânını vermişti. O sebep de şu idi: Bu ihtirasların hemen hepsi yürekte ve dolayısiyle bütün kanda ve ruhlarda husûle gelen heyecanla müterafıktır, öyle ki bu heyecan kesilinceye kadar, tıpkı duyular şeylerin duyu organlarımız üzerine tesir ettikleri esnada zihinimizde mevcut olduğu gibi, düşüncemizde kalırlar. Ruh, başka bir şeye çok dikkat ederek küçük bir sesi işitmenin küçük bir acıyı duymanın önüne geçebildiği halde, gök gürlemesini işitmek veya eli yakan ateşi duymaktan kendini alamaz, böyle ufak ihtırasları yenebildiği halde kuvvetli ve şiddetli ihtirasları, kanla hayvan ruhlarının coşkunluğu yatışmadıkça yenemez. Bu heyecanın en kuvvetli anında iradeye düşen şey onun neticelerine râzı olmamak ve vücutta meydana getirdiği birçok hareketleri zapt etmektir. Meselâ: öfke

vurmak için eli kaldırdığı zaman, irâde onu tutabilir; korku insanı kaçmaya zorladığı zaman da, yine irâde onu durdurabilir.

Madde : 47. **Ruhun alçak bölümü ile yüksek bölümü arasında hayâl edilen çarpışmalar nelerden ibârettir?**

Ruhun, hissî (Sensitive), alçak bölümü ile aklî (Raisonnable) denilen yüksek bölümü, yahutta tabiî iştihalar ile irâde arasında hayâl olunan bütün çarpışmalar, vücudun hayvan ruhları ile, ruhun ise irâde ile, aynı zamanda, kozalaksı bezde meydana getirmeye çalıştıkları hareketler arasındaki nefretten veya aykırılıktan ileri gelmektedir; zira, bezde ancak bir tek ruh vardır; bu ruh da hiçbir suretle, bölünür değildir: Hissî olan aynı ruh aklîdir. de; bütün iştahları da irâdeleridir. Ona biribirine karşıt şahıslar rolünü oynatmakla işlenen yanlış, onun fonksiyonlarını vücudun fonksiyonlarından daha iyi ayırt etmemekten ileri gelir. Bizde aklımıza aykırı ne görülürse, hepsini vücuda yüklemek gerekir; böylece burada rastlanılan çarpışma, esasında, şundan ileri gelir: Dimağın merkezinde bulunan küçük bez, bir yandan ruh tarafından, öbür yandan da hayvan ruhları tarafından itilebilir. Halbuki yukarıda dediğimiz gibi hayvan ruhları cisimlerdir, dolayısıyle de bu iki itme çok zaman bir birinin zıddıdır ve kuvvetli olan ötekinin etkisine en-

gel olur. Ruhların bezde tahrik ettiği iki türlü hareket ayırt edilebilir: Bâzıları ruha duyuları harekete getiren nesneleri gösterir, yahutta dimağda rastlanılan ve irâde üzerine hiçbir emek harcamayan intibaları gösterir; bazıları ise dimağda bir emek sarf eden, meselâ, ihtiraslara sebep olan hareketler veya ihtiraslarla birlikte meydana gelen vücut hareketleri bu nevidendir. Birincilere gelince, çok zaman ruhun etkilerine engel olsalarda, yahutta ruhun etkileri onlara engel olsa da, biribirilerine doğrudan doğruya zıt olmadıkları için aralarında hiç çarpışma görülmez. Yalnız sonuncular ile onlara aykırı olan irâdeler arasında görülür. Meselâ, ruhta herhangi bir şeyin arzusunu doğurmak için bezi iten ruhların emeği ile, ruhun aynı şeyden sakınmak için irâde ile bezi iten emeği arasında görüldüğü gibi... Bu çarpışmayı ortaya çıkaran başlıca şey de şudur: İrâde ihtirasları doğrudan doğruya tahrik etmek gücüne sahip değildir. Bunu daha önce söyledik. Bunun için oyun kullanmak veya maharet göstermek ve çeşitli şeyleri bir biri ardınca gözden geçirmek zorundadır. Bu şeylerden biri hayvan ruhlarının akışını bir an için değiştirmek gücüne sahip olsada, ondan sonra gelen şeyin bu güce sahip olmaması vaki olabilir, böylece de bundan hemen sonra eski akışını yeniden alabilir, çünki bundan önceki durum sinirlerde, yürekte ve kanda değişmemiştir, bunun neticesi olarak ta ruh,

aynı zamanda, aynı şeyi hem istemeye hem de istememeye itildiğini hisseder. Buradan da onda bir biri ile çarpışan iki kuvvet tasavvur etmek adet olmuştur. Bununla beraber herhangi bir çarpışma şu şekilde tasavvur olunabilir: Çok zaman ruhta herhangi bir ihtirası tahrik eden aynı sebep vücutta da bâzı hareketleri tahrik edebilir. Ruh bu hareketlerin meydana gelmesine yardım etmez, onları fark eder etmez durdurur veya durdurmaya çalışır. Nitekim korku tahrik eden sebep, hayvan ruhlarının, kaçmak için bacakları kımıldatmaya yarayan kaslara girmesini de sağlar; halbuki, yürekli olmak irâdesi onları durdurur.

Madde : 48. **Ruhların kuvveti veya zayıflığı burada görülür. En zayıf ruhların hastalığı nedir?**

Şimdi, bu çarpışmaların başarısı iledir ki herkes kendi ruhunun kuvvetini veya zaafını tanıyabilir. Zîra irâdenin tabiî olarak pek kolayca ihtirasları yenebildiği ve onlarla birlikte meydana gelen beden hareketlerini durdurabildiği ruhlar şüphesiz en kuvvetli ruhlardır. Fakat bir takım ruhlar da vardır ki kuvvetlerini deneyemezler, çünki irâdelerini kendi öz silahları ile savaştırmazlar, bazı ihtiraslara karşı koymak için başka bâzı ihtirasların sağladığı silahlarla irâdelerini savaşa sürerler. Burada irâdenin kendi öz silahlarından kastım şudur:

Bunlar iyi ve kötünün bilgisi ile ilgili sağlam ve sabit hükümlerdir: İrâde hayatının işlerini bunlara göre idare etmeye karar vermiştir. Bütün ruhların en zayıfları da şunlardır: Bunların irâdeleri bu şekilde bazı hükümleri tâkib etmeye hiç de kararlı değildir, fakat durmaksızın karşısına çıkan ihtirasların idâresine kendini bırakmıştır. Bu ihtiraslar da çok zaman bir birine zıt olduğundan, onu sıra ile bir oyana bir buyana çekerler, böylece irâdeyi kendi kendine karşı savaşmakta kullanarak ruhlarını en acınacak duruma sokarlar. Böylece korku ölümü son derecede büyük bir kötülük olarak gösterdiği ve ancak kaçmakla bunun önlenebileceğini söylediği zaman, öte yandan da ihtiras bu kaçmanın alçaklığını ölümden daha kötü bir fenalık olarak gösterdiği zaman, bu iki ihtiras irâdeyi çeşitli şekilde tahrik eder, o da bâzan birine, bâzan da öbürüne uyarak durmaksızın kendi kendine karşı gelir, böylece de ruhu köle ve bahtsız kılar.

Madde : 49. **Hakikatin bilgisi olmaksızın ruhun kuvveti kâfi değildir.**

Gerçekten de ihtiraslarının emrettiğini yerine getirmekten başka bir şey istemeyecek derecede zayıf iradeli ve kararsız pek az insan vardır. İnsanların çoğunluğunun belli ve kararlı hükümleri ve kanaatleri vardır. İşlerinin

bir bölümünü bu hükümlere göre düzenlerler. Ve çoğu zaman bu hükümler yanlış olsada ve hattâ bâzı ihtiraslar üzerine kurulmuş olsalar da, irâde de daha önce kendini bunların boyunduruğuna ve büyüsüne bırakmış olsa da, bununla beraber, bunlara sebep olan ihtiras mevcut olmadığı zaman bu hükümleri takip etmekte devam ettiği için, onları kendi öz silahları olarak gözden geçirebilir, ve bu hükümleri az-çok tâkib edebildikleri nisbette ve onlara karşı gelen mevcut ihtiraslara karşı koyabildikleri ölçüde ruhların az çok kuvvetli olduklarını düşünebiliriz. Fakat buna rağmen herhangi yanlış bir kanaatten çıkan kararlar ile, ancak hakikatin bilgisi üzerine dayanan kararlar arasında büyük bir fark vardır. Hele bu sonuncular bilinirse, hiçbir zaman esef ve nedâmet duymayacağımızdan emin olabiliriz. Halbuki yanlış olduklarını keşf ettiğimiz zaman, birincileri tâkib etmiş olmaktan esef ve nedâmet duyarız.

Madde : 50. **İyi sevk ve idâre edildiği zaman, ihtiraslar üzerine mutlak bir iktidar kanamayacak derecede zayıf hiçbir ruh mevcut değildir.**

Burada biraz yukarıda dediğimiz gibi, şunu bilmekte fayda vardır: Her ne kadar hayatımızın başlangıcından îtibâren tabîat kozalaksı bezin her hareketini düşüncelerimizden her

birine eklemiş gibi görünse de, bununla beraber, alışkanlıkla bu hareketleri başka düşüncelere eklemek mümkündür, nitekim, tecrübe bunu bizde hareketler doğuran sözlerde gösteriyor, çünki, bu hareketler, tabîatin kurduğu düzene göre, ifâde edilen sözlerin ancak seslerini ruha gösterirler, yahutta yazıldıkları zaman harflerin şekillerini gösterirler, bununla beraber, bizde sözlerin, seslerini işittiğimiz veya harflerini gördüğümüz zaman, ifade ettikleri mânayı düşünerek edindiğimiz alışkanlıkla, harflerinin şeklinden veyahutta hecelerinin seslerinden ziyade ifâde ettikleri mânayı kavrarız. Ve yine şunu da bilmekte fayda vardır ki, her ne kadar, nesneleri gösteren kozalaksı bez, hayvan ruhları ve dimağ hareketleri, ruhta bazı ihtirasları tahrik eden hareketlerle tabiî olarak bir arada meydana gelselerde, bununla beraber, bunlar alışkanlıkla bir birinden ayırabilir, ve hattâ bu alışkanlık bir tek fiil ile bile elde edilebilir. ve uzun bir uygulamaya da ihtiyaç göstermez. Böylece, iştiha ile yenen bir et içinde beklenmedik bir anda pek pis bir şeye rastladığımız zaman, bu rastlamanın doğurduğu şaşkınlık dimağın durumunu o derecede değiştirebilir ki, o âna kadar zevkle yediğimiz böyle bir eti, ondan sonra ancak dehşet ve tiksinme ile görebiliriz. Aynı şeyi hayvanlarda da müşahede edebiliriz. Her ne kadar hayvanlarda akıl olmasa, ve belki de hiçbir düşünce bulunmasa

da, bununla beraber bizde ihtirasları uyandıran bütün hayvan ruhları ve kozalaksı bez hareketleri, onlarda da mevcut olmaktan, ve, bizde olduğu gibi, ihtirasları değil de, bu hareketlerle birlikte meydana gelen sinir ve kas hareketlerini beslemeye ve kuvvetlendirmeye yaramaktan geri kalmazlar. Böylece bir köpek bir keklik gördüğü zaman, tabiî olarak ona doğru koşmaya sürüklenir; bir tüfek atıldığını duyduğu zaman da, silâh sesi onu kaçmaya kamçılayabilir. Fakat bununla beraber, avı görünce yatan av köpekleri o şekilde terbiye edilmiştir ki, kekliği görünce dururlar, sonra keklik üzerine ateş edilince duydukları ses de onları kekliğe doğru koşturur. Şimdi bütün bu şeyler her birimize ihtiraslarımızı incelemek için cesaret vermek bakımından çok faydalıdır; zira, mademki akıldan yoksun hayvanlarda biraz sanatla dimağın hareketlerini değiştirebiliriz, o halde bunu insanlarda daha da iyi değiştirebileceğimiz apaçıktır; böylece de en zayıf ruhlu kimseler bile, ihtirasları terbiye etmek ve sevk ve idare etmek için yeteri derecede sanat ve maharet kullanıldığı takdirde, bütün bu ihtirasları üzerine pek mutlak bir hâkimiyet ve hükümranlık elde edebilirler.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN SONU

İKİNCİ BÖLÜM

İhtirasların Sayısı ve Sırası Ve İlk Altı İhtirasın Açıklanması

Madde : 51. **İhtirasların ilk sebepleri nelerdir?**

Yukarıda söylediğimize göre biliyoruz ki ihtirasların son ve en yakın sebebi dimağın ortasında bulunan küçük bezi harekete getiren hayvan ruhlarının sebep olduğu sarsılma ve çalkalanma (agitation) dan başka bir şey değildir. Fakat onları bir birinden ayırt etmek için bu kâfi değildir. Bunların kaynağını araştırmak ve ilk nedenlerini incelemek lâzımdır. Şimdi, her ne kadar bazı kerre, şu veya bu nesneyi kavramaya veya idrâk etmeye karar veren ruh tarafından meydana getirilseler, ve hattâ hiçbir sebep söylemeksizin kendimizi kederli veya neşeli hissettiğimiz zamanda olduğu gibi, vücudun tabîat ve mizâcı veya tesadüfen dimağda raslanılan intibalar tarafından meydana getirilseler de, bununla beraber, söylediğimizden âşikâr oluyor ki, bütün bu ihtiraslar duyuları harekete getiren nesneler tarafından tahrik edilebilirler, ve bu nesneler onların en bayağı ve en başlıca sebepleridir. buradan da şu netice çıkar ki, hepsini bulmak için

bu nesnelerin bütün etkilerini gözden geçirmek lâzımdır.

Madde : 52. **Ne işe yararlar ve onları nasıl sayabiliriz?**

Bundan başka şunu da kayd ediyorum ki, duyuları tahrik eden nesneler, onlarda bulunan bütün çeşitliliklere göre, bizde ihtiraslar doğurmazlar, fakat yalnız bize faydalı veya zararlı olan çeşitli tarzlara, yahutta umumiyetle önemli oluşlarına göre, bizde ihtiraslar uyandırırlar. Böylece bütün ihtirasların hizmeti, tabîatin bize faydalı olduğunu söylediği şeylere ruhumuzu meyl ettirmek ve ruhu bu isteğinde sâbit ve kararlı olmaya sevk etmektir. Nitekim ihtirasların doğmasına sebep olan aynı hayvan ruhlarının tahriki vücudu bu şeylerin yerine getirilmesine yarayan hareketleri yapmaya elverişli kılar. İşte bunun içindir ki bunların sayılarını ortaya koymak için, duyularımızın nesneleri tarafından ne kadar çeşitli tarzda tahrik edildiklerini sıra ile incelemek lâzımdır. Bu şekilde bulunabilecek sıraya göre burada bütün başlıca ihtirasların sayımını yapacağım.

İKİNCİ BÖLÜM

İhtirasların Sayısı ve Sırası ve İlk Altısının Açıklanması

Madde : 53. **Hayranlık.**

Herhangi bir nesne ile ilk karşılaşma bizi şaşırtırsa, ve onun yeni olduğuna veya daha önce bildiğimizden pek farklı olduğuna, yahutta olması gerektiğini farz ettiğimizden pek başka olduğuna hükm edersek, o zaman ona hayran oluruz ve o bizi hayret içinde bırakır. Bu nesne bize faydalı veya faydasız olduğunu hiç bilmeden bu hayranlığı duyduğumuz için, bana öyle geliyor ki, hayranlık bütün ihtirasların birincisidir. Zıddı bir ihtiras da yoktur; çünki karşılaştığımız nesne bizi hayrete düşürecek bir özelliğe sahip değilse, bundan dolayı asla heyecan duymayız ve ona ihtirassız bakarız.

Madde : 54. **Takdir veya tahkir, âlicenaplık veya gurur ve alçakgönüllülük veya aşağılık.**

Bir nesnenin büyüklüğüne veya küçüklüğüne hayranlık duymamıza göre, hayranlık takdir veya tahkir ile birleşir. Böylece kendimizi takdir eder veya hakir görürüz. Azamet veya gurur, tevâzu veya aşağılık ihtirasları ve alışkanlıkları buradan gelir.

Madde : 55. **Tapma (Vénération) ve horgörme (Dédain).**

Fakat iyilik veya kötülük yapma gücünde serbest sebepler olarak gözden geçirdiğimiz başka şeyleri takdir veya tahkir ettiğimiz zaman, takdirden tapma, ve basit tahkirden de hor görme çıkar.

Madde : 56. **Aşk (sevgi) ve nefret (kin).**

Şimdi bundan önceki bütün ihtiraslar, onlara sebep olan nesnenin iyi veya kötü olduğu nu fark etmeksizin, bizde meydana gelebilirler. Fakat bir şey bizim bakımımızdan bize iyi olarak takdim edildiği, yâni bize uygun gelen bir nesne olarak sunulduğu zaman, bu bizde ona karşı aşk doğurur, ve bize kötü veya zararlı olarak takdim edildiği zaman da bizde kin doğurur.

Madde : 57. **Arzu.**

İyi ve kötü üzerine aynı mülâhazadan öteki bütün ihtiraslar doğar. Fakat onları sıra ile incelemek için, zamanları ayırt ediyorum. Bu ihtiraslar bizi bugünden veya dünden ziyade yarına bakmaya meylettirdiklerini gözönüne alarak, arzu ile işe başlıyorum. Zîra, yalnız henüz sahip olmadığımız bir iyilik veya nimeti elde etmeyi, yahutta başımıza gelebileceğine hükmettiğimiz bir kötülük veya belâyı önlemeyi arzu ettiğimiz zaman değil, fakat bir nimetin saklanmasını veya bir kötülüğün yok ol-

masını arzu ettiğimiz zaman bile bu ihtirasın her zaman geleceğe baktığı apaçıktır.

Madde : 58. **Ümit, korku, kıskançlık, güven ve ümidsizlik.**

Bu ihtirasın bizde doğması için, bir nîmeti elde etmek veya bir belâdan kaçmak elimizde olduğunu düşünmek yeter. Fakat, bundan başka olarak, arzu edileni elde etmek için az veya çok imkân olup olmadığını gözden geçirdiğimiz zaman, çok imkân olduğunu gösteren sebep bizde ümit, az imkân olduğunu gösteren sebep te korku veya endişe uyandırır. Kıskançlık ta bunun bir türüdür. Ümit son derecede büyük olduğu zaman mâhiyetini değiştirir, emniyet veya güvenlik adını alır, aşırı korku da ümitsizliğe döner.

Madde : 59. **Kararsızlık veya tereddüt, yüreklilik veya cesâret, atılganlık veya cüret, yarışma veya rekabet, alçaklık veya korkaklık.**

Beklediğimiz olay hiçbir suretle bize bağlı olmasa da, yine böylece ümit eder ve korkabiliriz; fakat bize bağlı olarak gösterildiği zaman vasıtaların seçiminde veya olayın icrasında güçlük doğabilir. Bu takdirde birinciden kararsızlık doğar, bizi danışmaya veya öğüt almaya sürükler. Sonuncuya yüreklilik veya atılganlık karşı gelir, yarışma bunun bir türüdür. Alçaklık yürekliliğe karşıttır. Korku veya ödleklik de atılganlığa karşıttır.

Madde : 60. **Nedâmet veya vicdan azâbı.**

Eğer tereddüt ve kararsızlık ortadan kalkmadıkça herhangi bir fiil veya harekete karar verilirse, bu nedâmet veya vicdan azâbı doğurur; çünki bu önceki ihtiraslar gibi, gelecek zamana bakmaz; fakat geçmiş veya şimdiki zamana bakar.

Madde : 61 **Sevinç (neşe) ve keder (hüzün).**

Bir iyilik veya kötülük bize ait olarak gösterildiği zaman, bunlar içinde bulunduğumuz anla ilgili iseler, iyiliği gözden geçirme bizde sevinç, kötülüğü gözden geçirme de bize keder uyandırır.

Madde : 62. **Alay, hased ve gıpta, merhamet veya acıma.**

Fakat bu iyilik veya kötülük başka insanlara âit olarak gösterildiği zaman, biz onları bunlara lâyık veya liyakatsiz addedebiliriz; ve onların bunlara lâyık olduklarını takdir ettiğimiz zaman, bizde ancak sevinç ihtirası doğabılir; çünki, şeylerin olmaları gerektiği şekilde vukua geldiklerini görmek iyi bir şeydir. Yalnız şu fark varki, iyilikten gelen sevinç cıddîdir; halbuki, kötülükten gelen sevinç gülme ve alay ile birlikte olur. Fakat onları bunlara liyâkatsiz gördüğümüz zaman, iyilik hased veya gıpta doğurur, kötülük ise merhamet veya acı-

ma uyandırır, bunlar da keder veya hüzün türleridir. Şunu kayd etmek gerekir ki iyiliklere veya kötülüklere atf edilen aynı ihtiraslar çok zaman gelecek iyilikler veya kötülüklere de yükletilebilirler.

Madde : 63. **Kendinden memnunluk ve nâdimlik.**

Şimdiki veya geçmiş iyilik veya kötülüğün sebebini de gözden geçirebiliriz. Kendi yaptığımız iyilik bize bir iç memnunluk verir, bu ise bütün ihtirasların en tatlısıdır, halbuki yaptığımız kötülük bizde nedamet doğurur, bu da ihtirasların en acısıdır.

Madde : 64. **Lûtuf ve minnet.**

Fakat başkaları tarafından yapılan iyilik bizim için yapılmış olmasa da onlar için lûtufta bulunmamıza sebep olur; eğer iyilik bizim için yapılmış ise lûtufa minneti ekleriz.

Madde : 65. **İğbirar (gücenme) ve hiddet (öfke).**

Başkaları tarafından yapılan kötülük, bizimle ilgili değilse, onlara karşı yalnız iğbirar duyarız; fakat, bizimle ilgili olduğu zaman, onlara karşı hiddet, (öfke) duyarız.

Madde : 66. **Öğünme (Gloire) ve utanma (Honte).**

Bundan başka, bizde olan veya olmuş olan iyilik başkalarının bu hususta sahip olabilecek-

leri kanaata yükletildiği zaman, bizde öğünme duygusu doğurur; kötülük ise, utanç doğurur.

Madde : 67. **İstikrah, tiksinme (Dégout), esef (Regret).**

Bir nîmetten faydalanmanın devamı bâzı kerre bıkkınlık veya tiksinme doğurduğu halde, bir kötülükten zarar görmenin devamı da hüzün veya kederin azalmasını doğurur. Son olarak ta, geçmiş nimet veya iyilikten esef duyulur, bu da bir nevi kederdir; geçmiş kötülükten ise, ferahlık duyulur.

Madde : 68. **İhtirasların bu sayımı, niçin, umumiyetle kabul edilen sayımdan farklıdır?**

İhtirasları saymak için bulduğum en iyi sıra işte budur. Bu konuda benden önce yazmış olanların kanaatinden uzaklaştığımı biliyorum. Fakat bu da sebepsiz değildir. Zîra onlar sayımlarını ruhun duygu bölümünde (Sensitive) iki iştiha (Appétit) ayırt etmekten çıkarıyorlar: Birine "şehevî" (şehvânî), ötekine de "fevrî" adını veriyorlar. Yukarıda söylediğim gibi, onların bu ayırımı bana, ruhun iki melekeye sahip olduğunu ifâde etmekten başka bir mânâya gelmez. Biri arzu etme, öteki de öfkelenme melekesidir. Aynı şekilde ruhta hayran olmak, sevmek, ümit etmek, korkmak, böylece nefsinde bu ihtirasların her birini hissetmek, veyahutta bu ihtirasların onu ittiği bütün fiil

leri yerine getirmek melekeleri de vardır. Bu sebeple onların hepsini niçin şehvet ile hiddete bağladıklarını anlıyamıyorum. Bundan başka onların sayımında benim sayımımda bulunan bu başlıca ihtiraslar yoktur. Ben sâdece belli başlı veya esaslı ihtiraslardan söz ediyorum. Çünki daha birçok özel ihtirasları da bulmak mümkündür, bunların da sayıları sonsuzdur.

Madde : 69. **Ancak altı ilk ihtiras vardır.**

Fakat basit ve ilk ihtirasların sayısı büyük değildir. Zîra, saydığım bütün ihtiraslar gözden geçirildiğinde, ancak altısının bu türlü ihtiraslar olduğu kolayca görülebilir. Bunlar da, "hayranlık", "aşk veya sevgi", "nefret veya kin", "arzu", "neşe veya sevinç" ve "keder veya hüzün" dür. Öteki bütün ihtiraslar bu altı ihtirasın bâzılarından mürekkeptir, yahut onların türleridir. İşte bunun içindir ki, çokluları okuyucuları şaşırtmaması için, burada ilk altısını ayrı ayrı ele alacağım; ve sonra, öteki bütün ihtirasların kaynağının bunlarda olduğunu göstereceğim.

Madde : 70 **Hayranlık, târifi ve sebebi.**

Hayranlık, ruhun ânî bir hayreti veya şaşırmasıdır. Ruh, bu hayretle, kendisine nâdir ve olağanüstü görünen nesneleri temâşâya sürüklenir. Böylece hayranlığın ilk sebebi, nesneyi pek nâdir, dolayısıyle de temâşâya pek

lâyık olarak gösteren dimağ intibâıdır. İkinci sebebi de, bu intibâın etkisi ile, intibâı dimağda kuvvetlendirmek ve saklamak için, dimağda intibâın bulunduğu yere doğru büyük kuvvetle akan hayvan ruhlarıdır; üçüncü sebebi de, eğer bu intibâ duyu organları yolu ile teşekkül etmiş ise, duyu organlarını bulundukları durumda tutmak ve, böylece, onların yolu ile beslenmesini ve devamını sağlamak için hayvan ruhlarının kaslara doğru akmasıdır.

Madde : 71. **Bu ihtirasla ne yürekte, ne de kanda hiçbir değişiklik olmaz.**

Bu ihtirasın özelliği, başka ihtiraslarda olduğu gibi, onunla birlikte yürekte ve kanda hiçbir değişiklik husûle gelmemesidir. Bunun da sebebi açıktır: Konusu, iyilik ve kötülük değildir; sâdece, hayran olduğu şeyin bilgisidir; dolayısıyle de, bedenin bütün iyiliği ile ilgili olup, yürek ve kan ile hiçbir ilişkisi yoktur, yalnız dimağla ilişkisi vardır. Çünki, bilgi edinmeğe yarayan duyu organları dimağda bulunur.

Madde : 72. **Hayranlığın kuvveti neden ibarettir?**

Bu onun hayret sebebi ile, yâni ruhların hareketini değiştiren intibâın süratle ve beklenmedik bir ânda vukua gelmesi yüzünden, büyük kuvvete sâhip olmasına engel olmaz; bu

hayret, yalnız bu ihtirasa âit bir özelliktir; öyleki başka ihtiraslarda rastlandığı zaman, onlara hayranlığın katıldığı görülür. Çünki hayret ve şaşkınlık başka bütün ihtiraslarda da bulunur, onların şiddetini arttırır. Hayranlığın kuvveti de iki şeye bağlıdır, onlar da, yenilik ile sebep olduğu hareketin başlangıçtan itibaren bütün kuvvetine sahip olmasıdır. Zira, böyle bir hareketin, ilkin zayıf iken, sonradan azar azar artarak gelişen, dolayısiyle de kolayca yolunu değiştirebilen bir hareketten daha fazla kuvvete sâhip olduğu şüphesizdir. Ve yine şüphesizdir ki yeni duyu nesneleri dimağa, dimağın alışık olmadığı bazı bölümlerde dokunurlar; bu bölümler de, devamlı bir tahrikin sertleştirdiği bölümlerden daha yumuşak ve daha gevşek olduklarından, bu olay bu nesnelerin dimağda uyardığı hareketlerin etkisini artırır. Ayaklarımızın altı, taşıdıkları vücudun ağırlığı yüzünden, oldukça sert bir dokunmaya ve gıdıklanmaya alışkın oldukları için, yürüdüğümüz zaman bu dokunmayı pek az hissederiz; halbuki daha ufak ve daha yumuşak bir dokunma ile gıdıklandıkları zaman bu dokunmayı hemen hemen katlanılmaz buluruz; çünki, buna alışkın değiliz; böylece, burada da, benzer bir sebebin mevcut olduğu gözönüne alınırsa, söylediğimiz inanılmaz değildir.

Madde : 73. **Hayret nedir?**

Bu hayret, şaşkınlık (surprise), dimağın boşluklarında bulunan ruhların, hayran olunan nesnenin intibâının bulunduğu yere doğru akmasını sağlayacak büyük bir güce sâhiptir; bâzan onların hepsini oraya iter, ve bu intibâı muhâfaza etmekle o kadar meşgul olurlar ki, orada ne kaslara geçen, ne de dimağda tâkib ettikleri ilk çizgilerden hiçbir suretle geri dönen hiçbirisi yoktur: Bu sebeple de, bütün vücut bir heykel gibi hareketsiz kalır ve, nesnenin de ancak ilk görünen yüzünden başka bir yüzü görülmediği gibi, daha özel bir bilgisi de elde edilemez. Genel olarak, "hayret etmek", "şaşmak" denilen de işte budur; hayret bir hayranlık aşırılığıdır, aşırılık ise her zaman iyi bir şey değildir.

Madde : 74. **Bütün ihtiraslar neye faydalıdır ve neye zararlıdır?**

Şimdi, yukarıda söylediğimizden, bütün ihtirasların faydasının ruhta saklanması iyi olan düşünceleri kuvvetlendirmek ve beslemek olduğunu tanımak kolaydır. Böyle olmasaydı bu düşünceler kolayca ruhta silinebilirdi. İhtirasların sebep olduğu zarar da, bu düşünceleri gerekenden fazla kuvvetlendirip saklamalarıdır, yahutta üzerinde durmak faydalı olmayan düşünceleri kuvvetlendirip saklamalarıdır.

Madde : 75. **Özel olarak, hayranlık neye yarar?**

Özel olarak hayranlık hakkında denebilir ki, daha önce bilmediğimiz şeyleri öğrenmemizi ve hâfızamızda tutmamızı sağlamakta faydalıdır; zîra, ancak, bize nâdir ve olağanüstü görünen şeylere hayranlık duyarız. Bir şey bize ancak bilmediğimiz, veya hattâ bilmiş olduğumuz şeylerden farklı olduğu için bize bu şekilde görünebilir. Zîra bu fark sebebiyle ona olağanüstü adını veririz. Şimdi bilmediğimiz bir şey, onun üzerine edindiğimiz fikir dimağımızda herhangi bir ihtirasla, yahutta irâdemizin dikkate ve özel bir düşünmeye zorladığı anlayışımızın uygulaması ile takviye edilmedikçe, o şey yeniden anlayışa ve duyulara görünse de, sırf bundan dolayı onu hâfızamızda tutmayız. Ve öteki ihtiraslar, iyi veya kötü görünen şeyleri fark etmemize yarayabilirler, fakat yalnız nâdir olan şeyler için hayranlık duyarız. Bunun içindir ki bu ihtiraslara karşı hiçbir tabiî meyli olmayan kimseler pek cahil ve pek bilgisiz kimselerdir.

Madde : 76. **Hayranlık ne hususta zararlı olabilir, eksiği nasıl tamamlanabilir ve taşkınlığı nasıl düzenlenebilir?**

Fakat çokça, gerektiğinden fazla hayranlık duyduğumuz ve pek az îtibâra lâyık olan

ya da hiç itibar gerektirmeyen şeyleri gördüğümüzde hayrete düştüğümüz vâkidir. Bu da, aklımızı kullanmayı tamamıyle ortadan kaldırır; yahutta, bizi sapıttırır. İşte bunun içindir ki, bu ihtirasa herhangi bir eğilimle doğmuş olmak iyi bir şey olsada, çünki bu bizi ilimleri edinmeye elverişli kılar; bununla beraber, mümkün olduğu derecede, kendimizi bundan kurtarmaya çalışmamız lâzımdır. Zîra, bunun eksiğini özel bir teemmül ve dikkat ile tamamlamak mümkündür; irâdemiz de, karşımıza çıkan şeyin zahmete değdiğine hükm ettiğimiz zaman, dâima anlayışı buna zorlayabilir. Aşırı bir hayranlığa düşmekten kendimizi alakoymak için birçok şeylerin bilgisini edinmekten ve en nâdir ve en acâyip şeyleri gözden geçirmeye ve incelemeye kendimizi alıştırmaktan başka çâre de yoktur.

Madde : 77. **Kendilerini hayranlığa kaptıranlar ne en aptal, ne de en zeki olanlardır.**

Kısacası, her ne kadar ancak aptal ve ahmaklar, tabiî yaradılışları yüzünden, hayranlığa meyilli değil iseler de, en çok zekilerin de buna en fazla meyilli oldukları söylenemez; fakat hayranlığa meyilli oldukları söylenemez; fakat hayranlığa meyilli başlıca kimseler, oldukça iyi bir sağ duyuya sâhip oldukları halde kendi yeterliliklerine inançları olmayan, böylece kendilerini küçük ve aşağı gören kimselerdir.

Madde : 78. **Bu aşırı hayranlık, düzeltilmez ve giderilmez ise, alışkanlık hâline gelebilir.**

Hayranlık uyandıran nâdir şeylere ne kadar çok rast gelirsek o kadar da onlara hayranlık duymaktan kesileceğimiz ve bundan sonra karşımıza çıkanları da olağan şeyler olarak düşüneceğimizden dolayı, bu ihtirasın, zamanla, hayranlık duya duya eksildiği görülür. Bununla beraber, hayranlık aşırı olduğu, ve karşımıza çıkan şeyler hakkında başka bir bilgi aramaksızın, onların ilk hayâli üzerinde dikatimizi durdurmaya sebep olduğu zaman da kendinden sonra bir alışkanlık bırakır. Bu alışkanlık da, ruhun, karşısına çıkan bütün şeyler üzerinde, bunlar kendisine az veya çok yeni göründüğü takdirde, aynı şekilde durmasına elverişli bir durum hazırlar. Bir şeyi körü körüne merak edenlerin yâni bilmek için değil de, hayran olmak için nâdir şeyler arayanların hastalığının sürüp gitmesine sebep olan da budur: Zîra onlar, hayranlık derecesini yavaş yavaş o şekilde arttırırlar ki, hiç önemi olmayan şeyler üzerinde dururlar da, araştırılması daha faydalı şeylerle hiç ilgilenmezler.

Madde : 79. **Aşk ile kinin târifleri.**

Aşk, ruhun bir heyecanıdır. Bu heyecanı ruhların hareketi doğurur. Bu heyecan, onu

yâni ruhu kendine uygun görünen şeylerle, isteyerek birleşmeğe teşvik eder. Kin de bir heyecandır. Onu da ruhların hareketi doğurur. fakat bu heyecan, ruhu, kendine zararlı görünen nesnelerden irâdesi ile ayrı olmağa teşvik eder. Bu heyecanların hayvan ruhlarınca meydana getirildiğini söylüyorum. Bundan maksadım, birer ihtiras olan ve vücuda bağlı bulunan aşk ile kini, ruhu irâde ile iyi bulduğu nesnelere katılmaya, kötü bulduğu nesnelerden de ayrılmaya sevk eden hükümlerden olduğu ka dar, bu hükümlerin ruhta uyandırdığı heyecanlardan da ayırt etmektir.

Madde : 80. **İrâde ile katılma veya ayrılmak nedir?**

Kısacası, irâde kelimesi ile burada, ayrı bir ihtiras olan ve gelecekle ilgili bulunan arzudan söz etmek istemiyorum; fakat insanın kendini bugünden başlayarak sevdiği ile birleşmiş olarak gözden geçirmesine sebep olan rızâ veya muvafakattan (Consentement) söz etmek istiyorum. Böylece insan bir bütün tahayyül eder, kendisini de onun yalnız bir bölümü, sevilen şeyi de onun başka bir bölümü olarak düşünür. Bunun tam tersine olarak, kinde ise insan kendisini tek başına bir bütün olarak tahayyül eder, ve kin veya nefret duyduğu şeyi de kendinden büsbütün ayrı olarak düşünür.

Madde : 81. **Şehvet peşinde koşan aşk ile iyilik isteyen aşk arasında yapılmak âdet olan ayrılık.**

Şimdi, umumiyetle, iki türlü aşk bir birinden ayırt edilir: Bunlardan biri, iyilik isteyen aşktır; yâni ruhu, sevilenin iyiliğini istemeye teşvik eder. Öteki, şehvet aşkıdır; yâni, sevilen şeyi arzu ettiren aşktır. Fakat bana öyle geliyor ki bu ayrıma, aşkın özü veya mâhiyeti ile değil de etkileri veya neticeleri ile ilgilidir; zira, ne tabîatte olursa olsun, herhangi bir nesneye irâde ile katılır katılmaz, onun iyiliğini isteriz; yâni, irade ile, ona uygun veya faydalı olan şeyleri ona ekleriz. Bu da, aşkın başlıca neticelerinden biridir. Ve eğer insan bu nesneye sâhip olmanın veya irâde ile olandan başka bir tarzda onunla birleşmenin bir iyilik olduğuna hükm ederse, o zaman onu arzu eder. Bu da, aşkın en bayağı neticelerinden biridir.

Madde : 82. **Nasıl oluyor da, pek farklı ihtiraslar aşka katılmakta veya aşktan pay olmakta anlaşıyorlar?**

Sevilebilen çeşitli nesneler kadar aşk türleri de ayırt etmeye ihtiyaç yoktur. Zîra, meselâ, her ne kadar bir muhterisin şân ve şeref için, bir hasisin para için, bir sarhoşun şarap için, kaba bir herifin tecavüz etmek istediği kadın için, şerefli ve asîl bir adamın dostu ve-

ya sevgilisi için ve iyi bir babanın çocukları için duydukları ihtiraslar biribirilerinden pek ayrı olsalar da, aşktan pay almaları bakımından, biribirilerine benzerler. Fakat bu kimselerin ilk dördü, ihtiraslarının ilgilendiği nesnelere sâhip olmaktan başka bir aşk duymazlar. Asıl şeylerin kendileri için aşkları yoktur. Onlara karşı sadece, başka özel ihtiraslarla karışık, arzu duyarlar. Halbuki bir babanın çocukları için duyduğu aşk o kadar saftır ki, onlardan hiçbir şey elde etmeyi arzu etmez; onlara bir baba olarak sâhip olmayı düşünür, yoksa başka türlü sâhip olmayı arzu etmez, onlara baba olarak katıldığından başka türlü katılmak da istemez; fakat onları kendinin başka bölümleri olarak gözönüne alarak, kendi iyiliğini ister gibi onların iyiliğini arar; hattâ, onların iyiliğini daha fazla dikkat ve îtinâ ile araştırır; çünki, kendisi ile onların bir bütün teşkil ettiğini ve kendisinin bu bütünün en iyi bölümü olmadığını tasavvur ederek, çokça, onların menfaatlerini kendi menfaatlerine tercih eder ve, onları kurtarmak için, kendini fedâ etmekten bile çekinmez. Şerefli ve asâletli kimselerin dostları için duyduğu sevgi ve muhabbet de her ne kadar nâdiren o kadar mükemmel olsa da, yine bu mâhiyette veya bu tabîatte bir sevgidir; sevgilileri (maîtresse) için duydukları muhabbet de, çokça, bu tabîatte bir sevgi olsa da yine biraz da öteki tabîatte bir sevgidir.

Madde : 83. **Basit sevgi (muhabbet - affection), dostluk ve tapınma (dévotion) arasındaki fark.**

Bana öyle geliyor ki, kendimize kıyasla, sevdiğimize karşı beslediğimiz takdire göre de aşkı türlere ayırabiliriz; zîra aşkımızın konusuna kendimizden daha az değer verirsek, ona karşı basit bir sevgi duyarız; onu kendimizle eşit değerde görürsek, ona karşı dostluk duyarız; ama ona kendimizden fazla değer verirsek, duyduğumuz ihtirasa tapınma adı verilir. Böylece bir çiçek, bir kuş, bir at için sevgi duyabiliriz; fakat, kafadan adamakıllı sakat olmaksızın insanlardan başkaları için dostluk duyamayız. Bu ihtirasın konusu insanlardır, öyleki insanlarca sevildiğimizi düşündüğümüz ve asil alicenap bir ruha sahip olduğumuz zaman, ne kadar eksikli ve kusurlu olursa olsun, kendisi için pek tam ve mükemmel bir dostluk duymayacağımız insan yoktur. Bunu 154. ve 156. maddelerde açıklayacağız. Tapınmaya gelince; onun başlıca konusu, şüphesiz, tam, olgun ve üstün olan Tanrı'dır. Onu gereği gibi bildiğimiz ve tanıdığımız zaman, ona tapmaktan kendimizi alamayız. Fakat insan kendi hükümda-

rını, kendi memleketini, kendi şehrini kendinden bile daha fazla değerli bulduğu zaman, özel bir tapınma ihtirası duyabilir. Şimdi bu üç türlü aşk arasındaki fark, özellikle, neticelerinde ortaya çıkmaktadır; zîra hepsinde de kendimizi sevilen şeyle birleşmiş olarak gördüğümüze göre, onlarla birlikte teşkil ettiğimiz bütünün büyük bölümünü muhâfaza etmek için, ufak bir bölümünü fedâ etmeğe her zaman hazır bulunuruz; bu sebepledir ki, basit sevgide, kendimizi dâima sevdiğimize tercih ederiz; aksine, tapınmada ise, sevilen şeyi o derecede kendimize tercih ederiz ki, onu muhâfaza etmek için ölmekten korkmayız. Hükümdarlarını veya şehirlerini ve hattâ bâzan da sâdık oldukları özel şahısları savunmak için kendilerini muhakkak bir ölüme mâruz bırakan kimselerde bunun örnekleri çokça görülmektedir.

Madde : 84. **Kinin türleri aşkın türleri kadar çok değildir.**

Kısacası, kin her nekadar aşka doğrudan doğruya karşıt olsa da, bununla beraber onu aşktaki kadar türlere ayıramayız, çünki irade ile birleştiğimiz iyilikler arasında birçok farklar buluruz da, irâde ile ayrıldığımız kötülükler arasında o kadar fark bulmayız.

Madde : 85. **Zevk (agrément) ve dehşet (horreur).**

Ancak, her ikisinde de benzer olan bir tek önemli ayrılık buluyorum. O da şudur: Aşkın konuları kadar kinin konuları da ruha dış duyularla yahutta iç duyularla ve kendi aklı ile sunulur; zira iç duyularımız veya aklımızın tabiatımıza uygun veya karşıt olduğuna bizi hükm ettirdikleri şeyleri umumiyetle iyi veya kötü diye adlandırıyoruz. Fakat dış duyularımızla, özellikle öteki duyulardan daha önemli olan, görme duyusu ile bize bu şekilde sunulan şeyleri güzel veya çirkin olarak adlandırıyoruz. Buradan da iki türlü aşk doğuyor. Onlar da, iyi şeyler için duyulan aşk ile güzel şeyler için duyulan aşktır. İkinciye, onu birinci ile karıştırmamak, hele, çokça aşk adı verilen "arzu" ile hiç karıştırmamak için "zevk" (agrément) adı veriliyor. Buradan da, aynı tarzda, iki türlü nefret doğuyor. Bunlardan birisi kötü şeylerle, öteki ise çirkin şeylerle ilgilidir. Bu sonuncuya da birinciden ayırt etmek için, dehşet veya istihrak adı verilebilir. Fakat burada en kayda değer olan şudur ki, bu zevk ve dehşet ihtirasları, öteki aşk veya kin türlerinden daha şiddetli olurlar, çünki ruha duyular yolu ile gelen şey, akıl ile gösterilenden daha kuvvetle tesir eder, fakat bununla beraber, daha az hakikat ihtiva ederler, böylece, bütün ihtiraslar arasında, en çok aldatanlar da bunlardır, dolayısıyle

bunlardan büyük dikkat ve itina ile sakınmak gerekir.

Madde : 86. **Arzunun târifi.**

Arzu, hayvanî ruhlarının sebep olduğu bir ruh çalkanmasıdır (agitation). Hayvan ruhlarının bu hareketi, ruhu, kendine uygun olarak tasavvur ettiği, geleceğe âit birtakım şeyleri istemeğe elverişli kılar. Böylece, yalnız şimdi mevcut olmayan bir nîmetin veya iyiliğin hazır ve mevcut olmasını arzu etmekle kalmayıp, mevcut nîmetin saklanması ve korunmasını da arzu ederiz; bundan başka, eskiden duyulan kötülüğün yokluğunu arzu ettiğimiz gibi, gelecekte duyulabilecek kötülüğün yok olmasını da arzu ederiz.

Madde : 87. **Arzu ihtirası, karşıtı olmayan bir ihtirastır.**

İskolâstikte, umumiyetle, iyiliği aramaya meyl eden ihtiras ile —ki yalnız buna arzu adı verilir— kötülükten kaçmaya meyl eden ihtirasları —ki yalnız buna münâferet veya istihrah (aversion) adı verilir— karşı karşıya koyduklarını iyi bilirim. Fakat, mahrumiyeti bir kötülük olmayan hiçbir iyilik bulunmadığı gibi, mahrumiyeti bir iyilik olacak müspet bir şey gibi mülâhaza edilen hiçbir kötülük de yoktur; böylece, meselâ zenginlik ararken, zarurî olarak fakirlikten kaçılır; hastalıktan kaçarak da sağlık aranır; başka yerler için de bu böyledir. Dolayısıyle de, bana öyle geliyor ki, bizi iyiliği

aramağa ve karşıtı kötülükten kaçmağa meylettiren hareket aynı harekettir. Yalnız şu farkı görüyorum ki, her hangi bir iyiliğe meylettiğimiz zaman duyduğumuz arzu, aşk, ümit ve neşe ile birlikte geldiği halde, bu iyiliğe karşıt kötülükten uzaklaştırmaya meylettiren aynı arzu, kin, korku ve kederle birlikte gelir. Onun kendi kendisine zıt olduğuna hükm edilmesinin sebebi de budur. Fakat onu, aynı zamanda eşit olarak hem iyiyi aramaya, hem de kötüyü önlemeye yöneldiği zaman gözden geçirmek istersek, o zaman onun hem birini hem de ötekini yapan aynı ihtiras olduğunu açıkça görürüz.

Madde : 88. **Bu ihtirasın çeşitli türleri nelerdir?**

Aranılan nesneler ne kadar çeşitli ise o kadar da arzuyu türlere ayırmak sebebi vardır; zira, meselâ, bir bilmek arzusundan başka bir şey olmayan merak veya tecessüs, şan ve şeref arzusundan, ün ve intikam arzusundan çok farklıdır, başkaları için de bu böyledir. Fakat burada onun aşk veya kin türleri kadar türleri bulunduğunu bilmek bize kâfidir, bunların da en önemli ve kuvvetli olanları zevk ile dehşettir.

Madde : 89. **Dehşetten doğan arzu nedir?**

Şimdi, daha önce dediğimiz gibi iyiyi aramaya ve karşıtı kötüden kaçmaya meyleden

arzu aynı arzu olsa da, zevkten doğan arzu, dehşetten doğan arzudan pek farklı olmaktan geri kalmaz; gerçekten bir birine karşıt olan bu zevk ile bu dehşet, arzulara konu hizmetini gören iyi ve kötü değillerdir, fakat yalnız ruhun heyecanlarıdır, ve ruhu bir birinden pek farklı iki şeyi aramağa elverişli kılarlar. Şöyleki: Dehşet, tabiat tarafından, ruha ânî ve beklenmedik bir ölümü göstermek için yaratılmıştır. Her ne kadar bâzan bir solucanın dokunması veya titreyen bir yaprağın sesi veyahutta gölgesi bize dehşet verirse de, pek açık bir ölüm tehlikesi duyularımıza sunulduğu ölçüde heyecan duyarız. Bu da ruhu, karşımızda bu kadar hazır bulunan bir kötülüğü önlemek için, bütün kuvvetlerini kullanmaya sürükleyen heyecanın doğmasına sebep olur. İşte, umumiyetle, bu türlü arzuya "kaçma" veya "nefret" denir.

Madde : 90. **Zevkten doğan arzu nedir?**

Tersine olarak, zevk, tabiat tarafından, zevk alınan şeyden faydalanmayı insana ait nimetlerin en büyüğü olarak göstermek için yaratılmıştır. Bunun için de zevki tatmak veya zevkten faydalanmak hararetle aranır. Gerçekten çeşitli türlerde zevkler vardır, bunlardan doğan arzular da aynı derecede kuvvetli değildir. Zîra, meselâ, çiçeklerin güzelliği, bizi sadece onlara bakmaya, meyvelerin güzelliği de

onları yemeğe tahrik eder, fakat başlıcası kendimizi bir başkası olabileceğini düşündüğümüz bir şahısta hayâl edilen olgunluklardan, mükemmelliklerden duyulan arzudur; zira tabiat, akılsız hayvanlar arasında olduğu gibi, insanlar arasında da koyduğu cinsî ayrılığın yanında, dimağda da bir takım intibalar koymuştur. Bunların etkisi ile insan belirli bir yaşta ve belirli bir zamanda kendini yaradılışça eksik ve ancak bir bütünün yarısı olarak görür. Öteki yarının da öteki cinsten biri olduğuna inanır, böylece de bu yarıyı kazanma, tahayyül edilebilen nîmetlerin en büyüğü olarak tabiat tarafından belirsiz bir şekilde gösterilir. Her ne kadar öteki cinsten birçok şahıs görsek de, bundan ötürü birçoklarını aynı zamanda arzu etmeyiz, hususiyle ki tabiat bir yarıdan fazlasına sahip olmayı arzu ettirmez. Fakat bir şahısta aynı zamanda başkalarında görülenden daha çok hoşa giden bir şey görürsek, bu ruhu, tabiatın ruha sâhip olabileceği en büyük nîmet olarak aramak için verdiği bütün temayülü, yalnız bu şahıs için hissetmeye karar verdirir. Ve, böylece zevkten doğan bu temayül veya bu arzu, umumiyetle yukarıda tasvir ettiğimiz aşk ihtirasından daha çok aşk adı ile adlandırılır. Bunun içindir ki çok acayip ve garip etkiler vardır, roman yazarları ile şairlere başlıca konu hizmetini gören de budur.

Madde : 91. **Sevinç veya neşenin târifi.**

Neşe, ruhun tatlı ve güzel bir heyecanıdır. Dimağdaki intibâların, ruha kendi iyisi olarak gösterdiği iyiden ruhun duyduğu zevk bu heyecandan ibârettir. İyiden zevk almanın bu heyecandan ibaret olduğunu söylüyorum; zira gerçekten ruh sâhip olduğu bütün iyilerden başka hiçbir meyve almaz, ve hiçbir neşe duymadığı zaman da sâhip olmadığı zamanda duymadığından daha fazla zevk duymaz. Bu iyinin, dimağ intibâlarının ruha kendi iyisi olarak sunduğu iyi olduğunu da ilâve ediyorum, çünki bu iyiyi tatmaktan gelen bu neşeyi tamamiyle zihnî olan neşe ile karıştırmak istemiyorum: Bu zihnî neşe, ruha yalnız ruhun etkisi ile gelir ve ruhta uyandırılan tatlı bir heyecan olduğu söylenebilir; çünki ruhun, müdrikesinin kendi iyisi olarak sunduğu iyiden duyduğu zevk bu heyecandan ibarettir. Gerçekten de ruh bedenle birleşmiş olduğu müddetçe bu zihnî neşe, ihtiras olan neşe ile birlikte meydana gelir; zira müdrikemiz herhangi bir iyiye sahip olduğumuzu görür görmez, bu iyi vücuda âit olan şeyden ne kadar farklı olsa da, ve hayâl edilir bir şey ihtiva etmese de, bununla beraber muhayyile yine dimağda her hangi bir intiba yaratmaktan geri kalmaz, bu intibâı da hayvan ruhlarının hareketi tâkib eder, o da neşe ihtirasını doğurur.

Madde : 92. **Hüzün veya kederin târifi.**

Keder tatsız bir teessürdür, bu da ruhun kötülükten, yahutta dimağdaki intibâların kendine âit olarak gösterdiği eksiklikten duyduğu rahatsızlıktan doğar. Zihnî olan bir keder de vardır, o bir ihtiras değildir, fakat ihtirasla birlikte bulunur.

Madde : 93. **Bu iki ihtirasın sebepleri nelerdir?**

Şimdi, zihnî neşe veya keder bu şekilde ihtiras olan neşe veya kederi tahrik ettiği zaman, sebepleri oldukça âşikârdır; târiflerinden görüyoruz ki neşe her hangi bir iyiye sahip olmak kanaatinden gelir, keder ise her hangi bir kötülük veya eksikliğe sahip olmak kanaatinden doğar, fakat çoğu zaman, sebepleri olan iyilik veya kötülüğü bu şekilde ayırt etmeksizin de insanın neşeli veya kederli olduğu vâkidir, meselâ, bu iyilik ve bu kötülük, bazan ancak vücuda âit oldukları için, bazan da, ruha âit olmalarına rağmen, ruh onları iyilik ve kötülük olarak gözden geçirmediği için, ruhun aracılığı olmaksızın, dimağda intibâlar bırakırlar, ve bu intibâlar dimağda bulunan iyi ve kötü intibalar ile birleştiği için kendimizi kederli veya neşeli hissederiz.

Madde : 94. **Bu ihtiraslar ancak vücudu ilgilendiren iyilikler ve kötülükler ile nasıl tahrik edilir ve gıdıklanma ile acı neden ibârettir?**

Böylece sağlığımız tam, zaman da her günkünden daha sâkin ve huzurlu olunca, insan kendinde hiçbir anlayış fonksiyonundan değil de, fakat yalnız ruhların hareketinin dimağda bıraktığı intibadân gelen bir neşe hisseder; böylece duyuların gıdıklanmasından hemen sonra sevinç duyarız, acıdan sonra da keder gelir. Ama birçok kimseler bunun farkında değildir: Bununla beraber, onlar bir birinden o kadar ayrılırlar ki, bazan sevinçle acılara katlandığımız gibi, hoşlanmadığımız gıdıklanmalar da hissederiz. Fakat umumiyetle gıdıklanmadan sonra sevinç duymanın sebebi, gıdıklanma veya hoş duyum adı verilen bütün bu duyumların duyu nesnelerini sinirlerde uyandırdığı bir hareketten meydana gelmesidir. Eğer sinirler bu harekete karşı gelmek için yeter kuvvete sâhip olmasalardı, yahutta vücut iyi ve sağlıklı durumda bulunmasaydı, bu hareket onlara, sinirlere, zararlı olabilirdi. Bu hareket dimağda bir izlenim bırakır. Bu izlenim de, tabiat tarafından, bu iyi durum ile bu kuvvete şehadet edecek şekilde dimağda kurulmuş olduğundan, onları ruha, vücutla birleşmiş olması dolayısiyle, kendine ait bir iyilik olarak gösterir. Böylece de ruhta sevinç uyandırır. Hemen hemen aynı sebepten dolayıdır ki, ihtiraslar, bir tiyatro sahnesi üzerinde temsil edildiğini gördüğümüz acâyip sergüzeştler veya mâceralar, ve bu türlü başka konular ta-

rafından uyarıldığı zaman, her türlü ihtiraslardan, hattâ keder ve kinden bile heyecan duymaktan tabiî olarak zevk alırız, çünki bu türlü sebepler bize hiçbir suretle zarar vermediği için, ruhumuza dokunarak onu gıdıklarlar. Acının umumiyetle keder doğurmasının sebebi de, acı adı verilen duyumun dâima sinirleri inciten pek şiddetli bir etkiden husûle gelmesidir; böylece de, bu duyum tabiat tarafından ruha bu etki ile vücudun uğradığı zararı, ve buna karşı mukavemet edememekteki zaafını göstermek için kurulmuş olduğundan, ikisini de ruha her zaman kendisine tatsız gelen kötülükler olarak gösterir.

Madde : 95. **Bu ihtiraslar, ruha âit oldukları halde, ruhun hiç fark etmediği iyilikler ve kötülükler ile nasıl tahrik edilebilirler; insanın kendini bir tehlikeye koyduğu veya geçmiş bir tehlikeyi hatırladığı zaman duyduğu zevkler bu türlü zevklerdir.**

Böylece gençlerin güç şeylere girişmekte ve kendilerini büyük tehlikelere bırakmakta, hiç menfaat veya şeref beklemeksizin, çoğu zaman duydukları zevk şundan ileri gelir: Yaptıkları işin güçlüğü üzerine edindikleri fikir dimağlarında bir izlenim bırakır; bu izlenim, insanın böylesine kendini tehlikeye koymayacak kadar yürekli, mutlu, becerikli veya güçlü olduğunu hissetmesinin iyi bir şey olduğunu

düşündükleri zaman dimağda teşekkül edebilecek izlenim ile birleşmesi, bundan zevk almalarına sebep olur. Yaşlıların da, katlandıkları kötülükleri hatırladıkları zaman duydukları memnunluk, artık bunun mevcut olmadığını tasavvur etmelerinden ileri gelir.

Madde : 96. **Önceki beş ihtirası meydana getiren kanın ve ruhların hareketleri nelerdir?**

Burada açıklamaya başladığım beş ihtiras o şekilde bir arada bulunur veya bir birine karşı gelirler ki, hepsini bir arada incelemek, hayranlığı incelediğimiz gibi, her birini tek başına incelemekten daha kolaydır; onların da sebebi, onun gibi, yalnız dimağda değil, yürekte, dalakta, karaciğerde de kanın, sonra da hayvan ruhlarının üremesine yaramaları bakımından, vücudun başka bütün bölümlerindedir: Zîra, her ne kadar bütün toplardamarlar ihtiva ettikleri kanı yüreğe doğru götürseler de, bununla beraber bâzan içlerinden birinin kanının ötekilerdeki kandan daha hızla yüreğe girdiği yahutta yürekten çıktığı kapıcıkların bir defa başka bir defasındakinden daha genişlemiş ve daha daralmış olması vâki olur.

Madde : 97. **Bu hareketleri aşkta tanımağa yarayan başlıca tecrübeler.**

Şimdi, ruhumuz çeşitli ihtiraslarla sarsıldığı esnada tecrübenin vücudumuzda gösterdi-

ği çeşitli değişmeleri gözden geçirdiğimde görüyorum ki aşk, yalnız olduğu zaman, yani hiçbir kuvvetli neşe veya arzu, yahutta keder ile birlikte olmadığı zaman, nabız atması muntazamdır, eşittir, yahutta her zamankinden daha büyük ve daha kuvvetlidir. Göğüste tatlı bir sıcaklık duyulur, etler mîdede çabuk hazm edilir, dolayısıyle de bu ihtiras sağlık için faydalıdır.

Madde : 98. **Kinde.**

Aksine, kinde ise, nabzın intizamsız, eşitsiz, ve daha küçük, çoğu zaman da daha hızlı attığını görüyorum. Göğüste de kekri, tatsız, iğneleyici bir sıcaklıkla karışık bir soğukluk duyulur. Mide işini görmez olur, ve yenen etleri kusmaya ve geri vermeye yahutta hiç olmazsa onları bozmağa ve kötü safraya çevirmeğe hazırlanır.

Madde : 99. **Neşede.**

Neşede nabız eşit ve düzgün ve her zamankinden daha hızlıdır, fakat aşkta olduğu kadar kuvvetli ve büyük değildir; yalnız göğüste değil, fakat yürekten bolca gelen kan ile vücudun bütün dış bölümlerine de yayılan tatlı bir sıcaklık duyulur; bununla beraber bazan iştiha kaybedilir, çünki hazım her zamankinden daha yavaş olur.

Madde : 100. **Kederde.**

Kederde nabız zayıf ve yavaştır. Yüreğin çevresinde sanki yüreği sıkan bir takım ipler ile, yüreği donduran ve soğukluklarını vücudun öteki bölümlerine ulaştıran, buz parçaları varmış gibi bir şey duyulur; bununla beraber bâzan da, kedere kin karışmadığı takdirde, insanın iştahası yerindedir, mide de vazifesini yerine getirmeye devam eder.

Madde : 101. **Arzuda.**

Nihayet bunu özel olarak arzuda görüyorum, arzu yüreği öteki bütün ihtiraslardan daha kuvvetlice sarsar ve dimağa daha fazla hayvan ruhları sağlar. Onlar da dimağdan adalelere geçerek, duyuları daha keskin ve vücudun bütün bölümlerini daha hareketli kılarlar.

Madde : 102. **Aşkta kanın ve hayvan ruhlarının hareketi.**

Bu müşahedeler ile yazması uzun sürecek başka birçokları şu hükmü vermeme sebep oldu: Anlayış her hangi bir aşk konusunu tasavvur ettiği zaman, bu tasavvur veya düşüncenin dimağda bıraktığı intiba veya izlenim, hayvan ruhlarını, sinirler yoluyla, bağırsaklar ve mîdenin çevresindeki kaslara gönderir. Bu ruhlar da, burada, tâze kan haline gelen etlerin usaresinin, karaciğerde beklemeksizin, der-

hal ve süratle yüreğe doğru akmasını sağlar. Bu kan da, vücudun başka bölümlerinde bulunan kandan daha kuvvetli şekilde yüreğe doğru itildiğinden, yüreğe daha büyük bollukta girer, ve daha önce yürekten birçok defa geçerek seyrekleşmiş ve incelmiş olan kandan daha koyu ve daha kaba olduğu için, yürekte büyük bir sıcaklık doğurur. Bu da yüreğin dimağa doğru normal olandan daha iri ve daha hareketli, hayvan ruhları göndermesine sebep olur; bu hayvan ruhları da sevimli nesnenin ilk düşüncesinin dimağ üzerinde yaptığı izlenimi kuvvetlendirerek, ruhu bu düşünce üzerinde durmaya zorlar; aşk ihtirası da bundan ibârettir.

Madde : 103. **Kinde.**

Aksine, kinde, nefret veren şeyin ilk düşüncesi, dimağda olan ruhları mîde ile bağırsakların adelelerine doğru o şekilde sevk eder ki, ruhlar, etlerin usâresinin kanla karışmasına engel olurlar, kanın veya usârenin aktığı bütün giriş noktalarını daraltırlar. Ve yine bu düşünce hayvan ruhlarını dalağın küçük sinirleri ile safra kesesinin bağlı olduğu karaciğerin alt bölümündeki küçük sinirlere doğru sevkeder, bunun neticesinde de, yürekten bu yerlere doğru tabiî olarak gönderilen kan parçaları buralardan çıkarlar ve büyük toplardamarın dallarında bulunan kanla birlikte yüreğe akar-

lar; bu da yüreğin sıcaklığında pek çok eşitsizlikler meydana getirir; çünki, dalaktan gelen kan güçlükle ısınır ve seyrekleşir, aksine, daima safranın bulunduğu, karaciğerin alt bölümünden gelen kan ise süratle ısınır ve genişler; bundan sonra, dimağa giden hayvan ruhlarının parçaları pek eşitsiz ve hareketleri de pek anormaldir; bunun neticesinde daha önce dimağda hakkedilmiş olan kin fikirlerini takviye ederler, ve ruhu tatsızlıkla, acılıkla dolu fikirlere elverişli kılarlar.

Madde : 104. **Neşede.**

Neşede, dalak, karaciğer, mîde ve bağırsak sinirleri, vücudun başka bölümlerinde bulunan sinirlerden daha fazla te'sir etmezler; özellikle yüreğin kulakçığının çevresinde bulunan sinir, bu kulakçıkları açar ve genişletir, başka sinirlerin toplardamarlardan yüreğe doğru akıttıkları kana yüreğe girmek ve oradan her zamankinden daha büyük miktarda çıkmak imkânını sağlar; ve bu esnada yüreğe giren kan, daha önce yüreğe birçok defa girip çıktığı için atardamarlardan toplardamarlara geldiğinde pek kolayca genişler, ve bir takım hayvan ruhlarını meydana getirir ki bölümleri pek eşit ve ince olduklarından, ruha neşeli ve sakin düşünceler veren dimağ intibâlarını teşkil ve takviye etmeye elverişlidirler.

Madde : 105. **Kederde.**

Aksine, kederde, yüreğin giriş noktaları, onları çevreleyen küçük sinir ile fazlaca daralmıştır, ve toplardamarların kanı da hiçbir suretle tahrik edilmiş değildir; bu sebeple de, yüreğe doğru pek az kan gider; ve bununla beraber mîdeden ve bağırsaklardan karaciğere doğru akan etlerin usâresinin yüreğe geçişleri açık kalır; bu sebeple de, ekseriya kederle birleşmiş olan kin bu geçitleri kapalı tutmadığı takdirde iştaha azalmaz.

Madde : 106. **Arzuda.**

Arzu ihtirasının özelliği şudur: Herhangi bir iyilik elde etmek ve herhangi bir kötülükten kaçmak irâdesi, bu netice için gerekli fiillere yarayabilecek olan hayvan ruhlarını dimağdan vücudun bütün bölümlerine doğru, özellikle yüreğe ve yüreğe en fazla kan gönderen vücut bölümlerine doğru süratle gönderir. Bunun sonunda da yürek alışılmış olandan daha büyük bollukta kan aldığından, dimağa doğru daha büyük miktarda hayvan ruhları gönderir. Bunlar da, dimağda bu irâdenin fikrini beslemek ve takviye etmek için olduğu kadar, arzu edileni elde etmek için kullanılabilecek bütün duyu organlarına ve bütün kaslara da geçerler.

Madde : 107. **Aşkta bu hareketlerin sebebi nedir?**

Bütün bunları yukarıda söylenmiş olanlardan çıkarıyoruz. Ruhumuz ile bedenimiz arasında öyle bir bağ vardır ki, her hangi bir beden faaliyetini her hangi bir düşünce ile birleştirdiğimiz zaman, ikisinden birisi bize kendisini gösterdikten hemen sonra öteki de kendisini gösterir: Nitekim, hasta iken her hangi bir içkiden büyük tiksinti duyan kimseler, bir daha aynı tiksinmeyi duymaksızın, o içkiye yakın lezzette hiçbir şeyi ne yer ne de içebilir; ve yine aynı şekilde, ilâçlardan duydukları tiksinmeyi düşününce aynı tat düşüncelerine gelir. Zîra bana öyle geliyor ki, ruhumuzun bedenimizle birleşmeye bağladığı anda duyduğu ilk ihtiraslar şöyle olmak gerekirdi: Kan veya yüreğe giren başka bir usâre, bâzan, yürekteki harareti beslemek için her zamankinden daha elverişli bir gıda idi; yürekteki bu hararet hayatın ilkesidir. Bu da şuna sebep oluyordu, ruh isteyerek bu gıdayı kendine birleştiriyordu, yani onu seviyordu, aynı zamanda da hayvan ruhları dimağdan kaslara doğru akıyordu, bu kaslar da bu gıdanın yüreğe doğru geldiği bölümleri sıkıyor veya harekete getiriyordu. Böylece de, bu bölümleri yüreğe fazlasıyle gönderiyorlardı. Bu bölümler ise mîde ile bağırsaklardı, bunların hareketlenmesi iştihayı

artırır, yahutta karaciğer veya akciğerlerde, diyaframın adaleleri bunları tazyik edebilir. İşte bunun içindir ki ruhların bu hareketi o zamandan beri aşk ihtirası ile birlikte meydana gelir.

Madde : 108. **Kinde.**

Bâzan da, aksine, her hangi yabancı bir usâre yüreğe doğru geliyordu; harareti beslemeğe elverişli değildi, hattâ onu söndürebilirdi. Bu da şuna sebep oluyordu: Yürekten dimağa yükselen hayvan ruhları, ruhtâ kin ihtirasını tahrik ediyorlardı. Aynı zamanda bu hayvan ruhları dimağdan sinirlere doğru gidiyorlardı, dalağın ve karaciğerin küçük toplardamarların kanını yüreğe doğru itebilirlerdi, bu zararlı usâreyi yüreğe girmekten men ederlerdi. Bundan başka da aynı usâreyi bağırsaklara ve mîdeye doğru geri itebilecek veyahutta bazan mîdeyi kusmaya zorlayabilecek olan sinirlere doğru gidiyorlardı. Gözle görülebilir ki karaciğerde birçok toplardamar veya geniş borular vardır; bunlardan etlerin usâresi karaciğer toplardamarından ana toplardamara, oradan da karaciğerde hiç beklemeksizin, yüreğe geçebilir. Fakat sonsuz sayıda başka birçok küçükleri de vardır ki orada durabilir, bunlar her zaman yedek kan bulundururlar, dalakta böyle yapar; bu kan, vücudun başka bölümlerinde bulunmadan daha kaba olduğu için yü-

rekte bulunan ateş daha iyi gıda hizmetini görür, mîde ile bağırsaklar yüreğe yeterce besi göndermedikleri zaman bu hizmeti görür.

Madd : 109. **Neşede.**

Bâzan da, hayatımızın başlangıcında toplardamarlarda bulunan kan yüreğin sıcaklığını beslemek için oldukça uygun bir besi olmuştur; çünki, toplardamarlarda bulunan kan miktarı başka bir yerden bir besi çıkarmak ihtiyacında değildi. Bu da ruhta ne'şe ihtirasını uyarmıştır, ve aynı zamanda yüreğin kulakçıklarının her zamankinden daha fazla açılmasına sebep olmuştur, hayvan ruhları da dimağda yalnız bu kulakçıkları açmaya yarayan sinirlere doğru değil, fakat umumiyetle toplar damarların kanını yüreğe doğru iten başka sinirlere doğru da bolca aktıklarından, karaciğerden, dalaktan, bağırsaklardan ve mîdeden yüreğe yeni kan gelmesine engel olurlar: Bunun içindir ki, bu aynı hareketler ne'şe ile birlikte vukua gelirler.

Madde : 110. **Kederde.**

Bâzan da, aksine, vücudun besisiz kaldığı olmuştur; ruha ilk kederini, hiç değilse kinle karışmamış olan kederini bu olay hissettirmiş olsa gerektir. Bu yüzden de, yüreğin kulakçıkları, pek az kan almaları sebebiyle, daralmışlardır, sonra da, yüreğe gelen bu pek az kanın önemli bir bölümü dalaktan gelmiştir, çünki

dalak kanın son yedek deposu gibidir, yüreğe başka yerden yeter kan gelmeyince, ona kan verme hizmetini o görür: Bundan ötürü de, yüreğin kulakçıklarını böylece daraltmaya ve yüreğe dalağın kanını göndermeye yarayan sinirlerin hareketleri her zaman kedere eşlik ederler.

Madde : 111. **Arzuda.**

En sonra da, ruhun bedenle yeni birleştiği zaman duyduğu bütün ilk arzular, kendine uygun olan şeyleri kabul etmek, kendine zararlı olan şeyleri de geri itmek arzuları olmuştur. Bu sonuçları elde etmek için, hayvan ruhları o andan îtibâren bütün kasları ve bütün duyu organlarını hareket ettirebildikleri bütün tarzlarda hareket ettirmeğe başlamışlardır. Bu sebeple de şimdi, ruh bir şeyi arzu ettiği zaman, onu arzu etmediği zamankinden daha çevik ve daha harekete elverişli bir durum alıyor. Ve ruh bu şekilde elverişli bir durum aldığı zaman da ruhun arzuları daha kuvvetli ve daha ateşli oluyor.

Madde : 112. **Bu ihtirasların dış işâret ve alâmetleri nelerdir?**

Burada yazdığım nabız farklarının ve bu ihtiraslara yukarıda atf ettiğim bütün özelliklerin sebebi, onları daha fazla açıklamak için üzerinde durmama ihtiyaç olmaksızın, yeterce anlatıyor. Fakat, ben yalnızca, her birinde yal-

nız olduğu zaman müşahede edilen ve onları meydana getiren kan ve hayvan ruhları hareketlerini tanımaya yarayan şeyleri gösterdiğim için, onlarla birlikte meydana gelen ve yalnız oldukları zaman da kendinden ziyade bir arada karışmış oldukları zaman daha iyi fark edilen başka birçok işaret veya alametleri de incelemem gerekiyor. Bu alâmetlerin başlıcaları gözler ile yüzün fiil ve hareketleri, renklerin değişmesi, titremeler, üzüntü, sararma, gülmeler, göz yaşları, inlemeler ve iç çekmelerdir.

Madde : 113. **Gözler ile yüzün hareketleri.**

Gözlerin herhangi bir hareketi ile ifâde edilemeyen hiçbir ihtiras yoktur: Bu hareketler de pek açıktır. En aptal uşaklar bile, efendilerinin kendilerine kızıp kızmadığını gözlerinden sezebilirler. Fakat gözlerin bu hareketleri kolayca fark edilse ve ne ifâde ettikleri kolayca bilinse de, onları tasvir etmek yâni dile getirmek kolay değildir. Çünki bu fiillerden her biri gözün hareket ve şeklinde vukua gelen birçok değişmelerden mürekkeptir, bu değişmeler de o kadar özel ve o kadar ufak değişmelerdir ki her biri ayrı olarak kolayca müşâhede edilemez. Halbuki, birleşmelerinden meydana gelen şey kolayca fark edilebilir. Aynı şey, ihtiraslarla birlikte meydana gelen göz hareketleri için de söylenebilir; zîra, bu fiiller gözlerin fiillerinden daha büyük olsalar da, bununla birlikte,

onları ayırt etmek zordur; ve bir birinden o kadar az farklıdırlar ki, bir takım insanlar, başkalarının gülerken yaptığı aynı suratı ağlarken yaparlar. Bâzılarının oldukça göze batan bir şekilde yapıldığı doğrudur, meselâ öfke anında alın çizgileri, kırgınlık ve istihza hallerinde burun ve dudak hareketleri bu türlü hareketlerdir; bunlar tabiîden çok irâdî görünen fiillerdir. Ve genel olarak yüzün olduğu kadar gözlerin de bütün hareketleri, ruh tarafından değiştirilebilir; ruh ihtirasını gizlemek istediği zaman, kuvvetli bir şekilde aksi bir ihtirası hayâl eder; dolayısıyle de bu fiilleri ihtirasımızı açığa vurmak için olduğu kadar gizlemek için de kullanabiliriz.

Madde : 114. **Renk değişmeleri.**

Her hangi bir ihtiras elverişli kıldığı zaman, insan kendini kızarmak veya sararmaktan kolayca kurtaramaz; çünki bu değişmeler, bundan öncekiler gibi, sinirlere ve kaslara bağlı değildir ve daha direkt olarak yürekten gelirler. Yürek ise, ihtirasların kaynağıdır, diyebiliriz; çünki, onları meydana getirecek kanı ve hayvan ruhlarını hazırlayan odur. Şimdi yüzün rengi ancak yürekten gelir, buna şüphe yoktur, kan ise, bütün atardamarlardan bütün toplardamarlara, sonra bütün toplardamarlardan da yüreğe akarak, yüzün sathına doğru giden küçük damarları az - çok doldurduğuna göre, yüzü az - çok renklendirir.

Madde : 115. **Ne'şe yüzü nasıl kızartır?**

Böylece ne'şe, yüzün rengini daha canlı ve daha al kılar; çünki, yüreğin eklüzlerini açarak, kanı bütün damarlara daha süratli akıtır. Kan da daha sıcak ve daha ince olduğundan, yüzün bütün bölümlerini hafifçe şişirir, bu da yüzü daha gülümser veya daha ne'şeli kılar.

Madde : 116. **Keder yüzü nasıl sarartır?**

Keder, aksine, yüreğin kulakçıklarını daraltarak kanın damarlara daha yavaşça akmasına sebep olur. Kan, daha soğuk ve daha koyu olduğundan, daha az yer kaplar; dolayısıyle de, daha geniş damarlara çekilerek —ki bunlar yüreğe en yakın olan damarlardır— daha uzak damarları terk eder. Bunların da en göze görüneni, yüzdeki damarlardır. Bu da, yüzü, sarı ve adeleleri çekilmiş bir halde gösterir. Özellikle keder büyük olduğu veya süratle geldiği zaman, tıpkı korkuda olduğu gibi, bunun da şaşkınlık veren hâli yüreği sıkan te'sirleri arttırır.

Madde : 117. **Çoğu zaman, kederli olduğumuz halde, yüzümüz nasıl kızarır?**

Fakat, çoğu zaman da, kederli olduğumuz halde, yüzümüz sararmaz; tersine, kıpkırmızı olur; bunu kederle birlikte gelen başka ihtiraslara, meselâ aşka veya arzuya, bâzan da kine

atf etmek gerekir. Bu ihtiraslar, karaciğerden, bağırsaklardan veya başka iç uzuvlardan gelen kanı ısıtır ve tahrik eder, ve onu yüreğe doğru iterler; buradan da büyük atardamar yolu ile, yüzün damarlarına doğru iterler, her iki yandan da yüreğin kulakçıklarını sıkan keder de, kanın bu şekilde akmasına —aşırı keder halleri müstesna— engel olamaz. Fakat, keder zayıf olsa bile, gene bu şekilde yüzün damarlarına gelen kanı yüreğe doğru inmesine kolayca engel olur, çünki bu esnada, aşk, arzu veya nefret vücudun iç uzuvlarından başka kanı yüreğe doğru iterler; bunun içindir ki, bu kan yüzün çevresinde durdurulduğundan, onu kırmızı kılar, hattâ ne'şe zamanınkinden daha kırmızı bir şekil alır, çünki kanın rengi ne kadar yavaş akarsa o kadar iyi görülür, ve yine çünki yüreğin kulakçıkları açık olduğu zamankinden daha fazla yüzün damarlarından kan toplayabilir: Bunu başlıca hicap veya utanç hallerinde görüyoruz. Utanç ise, izzetinefis ile karşılaştırılan alçaklığı (İnfamie) bertaraf etmek için duyulan müstâcel bir arzudan mürekkeptir. Bu da kanı iç uzuvlardan yüreğe doğru getirir, sonra oradan da atardamarlar yolu ile yüze gönderir. Bunun yanında, alelâde bir keder vardır, o da kanın yüreğe doğru dönmesine engel olur. Aynı hâl, umumiyetle, ağladığımız zamanlarda vâki olur. Zîra, daha sonra diyeceğim gibi göz yaşlarının çoğunu kederle birle-

şen aşk meydana getirir. Aynı şeyi öfkede de görürüz. Öfke de çoğu zaman ânî bir intikam arzusu, aşk, kin ve keder ile karışır.

Madde : 118. **Titremeler.**

Titremelerin çeşitli iki sebebi vardır: Birincisi, dimağdan sinirlere pek az hayvan ruhlarının gelmesidir; ikincisi ise fazla hayvan ruhlarının gelmesidir. Bunlar da, tam yerinde olarak kasların küçük geçitlerini örterler, Madde 11 de dediğimize göre, uzuvların hareketlerini tayin etmek için bu geçitlerin kapalı olması lâzımdır. Birinci sebep, tıpkı soğuktan titrediğimiz zamanda olduğu gibi, kederde ve korkuda görülür, zira bu ihtiraslar, havanın soğukluğu gibi, kanı öylesine koyulaştırırlar ki, dimağ, sinirlere göndermek için yeter derecede havna ruhları sağlayamaz. Öteki sebep ise hararetle bir şey arzu edenlerde çok zaman görülür, özellikle öfkeden fazla heyecana kapılanlarda görülür, ve kezâlik sarhoşlarda da görülür. Zîra, şarap gibi, bu ihtiraslar da bazan dimağa o kadar hayvan ruhları gönderirler ki, burada kaslara düzenli olarak sevk edilemezler.

Madde : 119. **Bitkinlik ve dermansızlık.**

Bitkinlik ve dermansızlık insanın kendini dinlenmeye ve hareketsiz kalmaya sürükleyen bir durum alışıdır; bu hal bütün uzuvlarda his-

sedilir; bu da, tıpkı titreme gibi, fakat bir tarzda, sinirlere yeter derecede hayvan ruhları gitmemesinden ileri gelir: Zira titremenin sebebi, kozalaksı bez hayvan ruhlarının her hangi bir kasa doğru itmek istediği zaman, onun kararına boyun eğmek için dimağda yeter derecede hayvan ruhlarının bulunmayışıdır; halbuki bitkinlik veya gevşeklik kozalaksı bezin onları herhangi bir adaleye göndermeye karar vermemesinden ileri gelir.

Madde : 120. **Aşk ve arzu, bitkinliğe nasıl sebep olur?**

Bu neticeyi en umumî şekilde doğuran ihtiras, elde edilmesi bugün için mümkün olarak tahayyül edilmeyen bir şeyin arzusu ile karışık olan aşktır. Zîra aşk, ruhu, sevilen nesneyi düşünmekle, o kadar meşgul eder ki, dimağda bulunan bütün hayvan ruhlarını, onun hayâlini kendine tasvir etmeleri için kullanılır; ve bu sonucu elde etmeye yarayan bütün kozalaksı bez hareketlerini durdurur. Arzu ile ilgili olarak da, şunu kaydetmek gerekir ki, vücudu daha hareketli kılmak hususunda ona atf ettiğim özellik, ona ancak arzu edilen nesne, arzu edildiği andan itibâren, onu elde etmek için bir şey yapmak mümkün olacak nitelikte bir nesne olarak tasavvur edildiği zaman uygun olur; zira, aksine olarak, bu işe faydalı olacak hiçbir şey yapmak imkânsız olarak ta-

savvur edildiği zaman, arzunun bütün çalkantısı hiçbir suretle sinirlere geçmeksizin dimağda kalır ve, arzu edilen nesnenin fikrini kuvvetlendirmek için tamamıyle kullanıldığından, vücudun geri kalan bölümü bitkin hareketsiz ve dermansız kalır.

Madde : 121. **Bitkinlik başka ihtiraslarla da meydana gelebilir.**

Gerçekten kin, keder, ve hattâ sevinç, pek şiddetli oldukları zaman, herhangi bir bitkinlik doğurabilirler; çünki bu ihtiraslar, özellikle elde edilmesi için o anda bir şey yapılamayan şey'in arzusu ruha geldiği zaman ruhu kendi nesnelerini düşünmekle meşgul ederler. Fakat, irade ile kendimize kattığımız şeyleri, kendimizden ayırdığımız şeylerden daha fazla gözden geçirmek için üzerinde durduğumuzdan, bitkinlik ise bir şaşma veya hayrete bağlı olmadığından ve teşekkül etmek için bir zamana da muhtaç olmadığından, başka ihtiraslardan çok aşka rastlanılır.

Madde: 122. **Kendinden geçme (Pâmaison).**

Baygınlık, ölümden pek uzak değildir; zîra, yürekteki ateş tamamiyle söndüğü zaman insan ölür. Bu ateşi sonradan tutuşturabilecek biraz sıcaklık henüz yürekte bulunacak şekilde ateş küllendiği zaman, sâdece, bayılırız. İm-

di, böyle bir baygınlığa düşmeye sebep olabilecek birçok ruh rahatsızlıkları vardır; fakat, ihtiraslar arasında, ancak aşırı ne'şe veya sevinç insanı böyle bir çöküntüye düşürebilir. Sevincin böyle bir sonuca sebep olması şundan ileri gelir: Yüreğin kulakçıklarını öylesine olağanüstü bir derecede açar ki, toplardamarların kanı yüreğe birden bire ve pek büyük miktarda girer, yüreğin sıcaklığı onu pek süratle seyrekleştiremez, dolayısıyle de, bu damarların giriş noktalarını örten küçük derileri kaldıramaz: bu vâsıta ile de kan ateşi söndürür, halbuki yürek bu ateşi ancak kan ölçü ile yüreğe girdiği zaman besler.

Madde : 123. **Niçin, kederli iken baygınlık geçirilmez?**

Görünüşe göre, beklenmedik bir anda başımızdan geçen büyük bir hüzün veya kederin, yüreğin kapakçıklarını —aynı şekilde ateşi boğabilecek derecede— sıkıştırması gerekirse de, bunun böyle olduğu müşâhede edilmez. Yahutta, olsa bile, bu nâdiren vâki olur. Bunun da sebebi şudur sanırım: Yüreğin kulakçıkları hemen hemen kapanmış olduğu zaman sıcaklığı beslemek ve devam ettirmek için yürekte bulunan pek az kan kâfi gelir.

Madde : 124. **Gülme.**

Yüreğin sağ boşluğundan gelen kanın, ciğerleri birden bire ve birçok defa şişirerek. ci-

ğerlerdeki havanın nefes borusundan sözsüz ve çatlak bir ses halinde, gürültü ile çıkmasına sebep olmasından ileri gelir. Ciğerlerin şişmesi kadar bu havanın çıkması da, diyaframın, göğsün ve boğazın bütün kaslarını iterler, bu vasıta ile de bu kaslarla ilgili olan yüzün kaslarını da hareket ettirirler: Bu sözsüz ve kahkahalı ses ile yüzün bu hareketine gülme adı verilir.

Madde : 125. **Gülme, niçin en büyük sevinçlerle birlikte olmaz?**

Şimdi, gülme sevincin en büyük işâreti ve alâmetlerinden biri olsa da, sevinç yalnız bayağı olduğu zaman, her hangi bir hayranlık veya kinle karışık bulunduğu zaman gülmeye sebep olur: Zîra tecrübe ile görülür ki, insan fevkalâde sevinçli olduğu zaman, bu sevincin konusu hiçbir zaman kahkaha ile gülmemize sebep olmaz; hattâ, kederli olduğumuz zamanda olduğu gibi, başka bir sebep de bizi kolayca gülmeye zorlayamaz; bunun da sebebi şudur: büyük ne'şe ve sevinçlerde akciğer dâima kanla doludur, yeniden nefes almakla daha fazla şişemez.

Madde : 126. **Gülmenin başlıca sebepleri nelerdir?**

Akciğeri böyle birden bire şişirebilecek ancak iki sebep görebiliyorum. Birincisi, hay-

ranlığın doğurduğu şaşkınlıktır, şaşkınlık sevinçle birleşince, yüreğin kulakçıklarını pek süratle açabilir, bununla da büyük bir kan bolluğu, birden bire büyük toplardamar yoluyla yüreğin sağ yanına girer, orada seyrekleşir, buradan da akciğer atardamarı yolu ile geçerek, akciğeri şişirir. İkinci sebep, kanın seyrekleşmesini artıran herhangi bir akıcı maddenin yani likörün kana karışmasıdır; buna, dalaktan gelen likörün en akıcı bölümünden daha elverişlisini görmüyorum. Kanın bu bölümü yüreğe doğru herhangi bir hafif kin heyecanı ile itildiğinden, hayranlığın şaşkınlığından yardım görerek, vücudun başka yerlerinden gelen kanla karışarak, bu kan ise ne'şe ile bolca yüreğe sevk edilir, bunun neticesi olarak da kan her zamankinden daha fazla genişler; aynı tarzda ateş üzerine konan birçok likörlerde, eğer likörün bulunduğu kaba biraz sirke konursa, birden bire kabardıkları görülür; zîra dalaktan gelen kanın en akıcı parçası sirkeye benzer bir tabiattadır. Tecrübe de bize gösteriyor ki akciğerden gelen bu kahkahalı gülmeyi husûle getirebilen bütün hallerde, her zaman ufak bir kin yahutta hiç değilse bir hayranlık konusu vardır. Ve dalakları sağlıklı olmayanlar, yalnız kederli olmaya değil, fakat, arasıra, başkalarından daha neşeli ve gülmeye daha elverişlidirler. Ayrıca, dalak yüreğe doğru iki türlü kan gönderir: Birincisi çok koyu ve kaba-

dır, kedere sebep olur; ötekisi çok akıcı ve incedir, neşeye sebep olur. Ve çoğu zaman çok güldükten sonra tabiî olarak insan kendini kedere meyilli hisseder, çünki dalağın kanının büyük kısmı tükendiğinden, daha kaba olan ötekisi yüreğe doğru onun peşinden gider.

Madde : 127. **"Gücenme"den gelen "Gülme"nin sebebi nedir?**

Bâzan gücenme ile birlikte gelen gülmeye gelince; o, umumiyetle, yapmacıktır, yalancıktandır. Fakat tabiî olduğu zaman, bizi gücendiren kötülüğün artık bize zarar vermediğini görerek duyduğu neşeden geliyor gibidir. Bununla birlikte, bu kötülüğün yeniliği ve beklenmedik şekilde ortaya çıkması ile hayrete düşmemiz de buna sebep olabilir; o tarzdaki, neşe, kin ve hayranlık bu gülmenin doğmasına yardım ederler. Bununla beraber, hiçbir neşe olmaksızın da, dalak kanını yüreğe doğru gönderen nefretin hareketi ile de meydana gelebildiğine inanmak isterim. Bu kan yürekte seyrekleştikten sonra, ciğere doğru itilir, o da ciğeri hemen hemen boş bulduğu esnada şişirir; ve umumiyetle, ciğeri bu tarzda birden bire şişirebilen her şey, gülmenin dış neticesini doğurur; keder bu neticeyi göz yaşlarına eşlik eden inlemelere ve haykırmalara çevirdiği zaman müstesna. Bu konuda Vivès şunu yazmaktadır: "Uzun zaman yemeksiz kaldıktan

sonra, ağzına ilk koyduğu lokmalar onu gülmeye mecbur ediyordu; bu da şundan gelebilirdi: Ciğeri, gıdasızlık yüzünden boş olduğundan, mîdesinden yüreğine doğru geçen ilk usâre birden bire şişmişti, ve yediği yemekler mîdeye varmadan önce yemek yemesini hayâl etmesi onu bu gülmeye götürebilirdi."

Madde : 128. **Gözyaşlarının kaynağı.**

Gülme hiçbir zaman en büyük neşelerden gelmediği gibi, gözyaşları da asla aşırı kederden gelmez; fakat orta bir kederden gelir ve herhangi bir aşk duygusu veyahutta neşe ile birlikte veya onlardan sonra gelir. Ve onların kaynağını iyi anlamak için şunu kayd etmek gerekir ki, vücudumuzun bütün bölümlerinden durmaksızın birçok buharlar çıksa da, göz sinirlerinin büyüklüğü ve gözyaşlarının geldiği küçük atardamarların çokluğu sebebiyle, hiç birinden gözlerden çıkan kadar buhar çıkmaz; ve kezâ, ter, vücudun başka bölümlerinden çıkarak, onların satıhlarında su hâline gelen buharlardan mürekkep olduğu gibi, böylece gözyaşları da gözlerden çıkan buharlardan meydana gelir.

Madde : 129. **Buharlar su hâline nasıl gelir?**

Şimdi, **Meteorlar**'da yazdığım gibi, havadaki buharlar her zamankinden daha az hare-

ketli ve daha bol oldukları zaman, yağmur haline inkilap ederler. Böylece sanıyorum ki vücuttan çıkan buharlar her zamankinden daha az hareketli oldukları zaman, pek bol olmasalar da, yine buhar haline gelmekten geri kalmazlar. İnsan hasta olduğu zaman bazan dermansızlık yüzünden meydana gelen soğuk terlerin sebebi budur; ve yine sanıyorum ki çok fazla bol oldukları ve bununla birlikte fazla hareketli olmadıkları zaman da yine buhara inkilap ederler, herhangi bir idmandan sonra meydana gelen terin sebebi budur. Fakat bu esnada gözler hiç terlemez, çünki, vücut ekzersizleri esnasında hayvan ruhlarının ekserisi kaslara gider ve onları harekete geçirir, bundan dolayı da göz sinirine doğru gidenleri azdır. Kan toplardamarlarda veya atardamarlarda olduğu zaman aynı maddeden müteşekkildir, hayvan ruhları da sinirlerde veya kaslarda olduğu zaman aynı maddeden yapılır, buharlar da hava şeklinde oldukları zaman yine maddesi sudur. Ve nihayat ter veya gözyaşları da vücudun üzerinde veya gözlerin üzerinde su hâlinde koyulaştığı zaman yine maddesi aynıdır.

Madde : 130. **Gözü acıtan bir şey, onu ağlamaya nasıl tahrik ediyor?**

Gözden çıkan buharların gözyaşlarına inkilap etmesine ancak iki sebep gösterebilirim.

Birincisi, gözyaşlarının çıktığı delikçiklerin herhangi bir ârıza ile değişmiş olmasıdır; zirâ bu, buharların hareketini geciktirerek ve sıralarını değiştirerek, onların su haline gelmesine sebep olur. Böylece gözden yaş çıkarmak için bir saman çöpünün gözün içine düşmesi kâfidir. Çünki saman çöpü gözü inciterek deliklerinin durumunu değiştirir; böylece, deliklerin bâzıları daraldığından buharların küçük bölümleri deliklerden daha yavaş geçerler. Halbuki normal halde biribirinden eşit uzaklıkta çıkarlar ve böylece biribirinden ayrı bulunurlardı. Şimdi ise deliklerin düzeni bozulduğu için biribirine karşı gelirler ve bu suretle de birleşerek ve sıkışarak gözyaşı hâline dönerler.

Madde : 131. **Kederle nasıl ağlanır?**

Öteki sebep aşk veya neşeden gelen kederdir, yahutta genel olarak yüreğin toplardamarlardan çok kan sürüklemesini sağlayan başka bir sebeptir. Burada keder gereklidir. Çünki bütün vücudu soğutarak gözün deliklerini daraltır; fakat onları daralttığı ölçüde, deliklerden çıkacak buharların miktarını da azaltır. Bu buharların miktarı aynı zamanda başka bir sebeple artmazsa, bu yaşları meydana getirmeye kâfi değildir; hiçbir şey de bunların miktarını aşk ihtirasında yüreğe doğru gönderilen kan kadar artıramaz. Bunun içindir ki, kederli

olanların durmadan göz yaşı döktüklerini görmüyoruz, fakat yalnız sevdikleri şeyler üzerine düşündükleri zaman aralıklarla gözyaşı dökerler.

Madde : 132. **Gözyaşlarına eşlik eden inlemeler ve sızlamalar.**

Bu esnada akciğerler ise bazan birden bire içeri giren kanın bolluğu ile şişerler, ve bu bol kan akciğerlerde bulunan havayı dışarı atar, o da, boğazdan çıkarak gözyaşlarına eşlik eden inlemeleri ve haykırmaları doğurur; haykırmalar gülme ile aynı tarzda meydana gelseler de, gülme ile birlikte meydana gelen bağırmalardan keskin ve daha tizdirler. Bunun da sebebi şudur: Ses uzuvlarını daraltmaya ve genişletmeye yarayan sinirler, sesi daha kalın veya daha ince kılmak için, neşe esnasında yüreğin kapakçıklarını açan ve keder esnasında onları daraltan sinirlerle birleşerek, bu uzuvların aynı genişlemesini veya daralmasını sağlarlar.

Madde : 133. **Niçin, çocuklarla yaşlılar kolayca ağlarlar?**

Çocuklarla ihtiyarlar orta yaşlılardan daha fazla ağlamaya meyillidirler. Bunun çeşitli sebepleri vardır. İhtiyarlar, çokça, sevgi ve sevinçten ağlarlar; zîra bu iki ihtiras bir araya gelince yüreklerine çok kan ve buradan da,

gözlerine çok buhar gönderirler; bu buharların hareketi de, tabiatlarının soğukluğu yüzünden o derecede gecikir ki, onlar hiçbir keder duymadıkları halde kolayca göz yaşına dönerler. Eğer bâzı ihtiyarlar kızgınlıkla ağlıyorlarsa, onları buna elverişli kılan vücutlarının mizacından ziyade ruhlarının mizacıdır; bu da ancak ufak acı, korku veya merhamet sebeplerine kendilerini tamamiyle bırakacak derecede zayıf kimselerin başından geçer. Aynı şey çocuklarda da olur. Onlar sevinçten ağlamazlar, fakat daha ziyade kederden ağlarlar, hattâ keder aşk veya sevgi ile birlikte olmadığı zaman bile, kederden ağlarlar; zîra onlarda çok buhar meydana getirecek kadar kan her zaman bulunur; bunların hareketi, keder ile geciktirildiği zaman, göz yaşı hâline dönerler.

Madde : 134. **Niçin bâzı çocuklar, ağlayacak yerde, sararırlar?**

Bâzı çocuklar vardır ki, kızdıkları zaman, ağlayacak yerde sararırlar. Bu da, onlarda, olağanüstü bir muhâkeme ve cesâret bulunduğuna delâlet eder. Meselâ, yaşlılar ile aynı tarzda, kötülüğün büyüklüğünü gözden geçirerek kuvvetli bir mukavemete hazırlandıkları zaman, bu böyle olur. Fakat bu, çoğu zaman, onlarda bir kötü tabîatın işâret veya alâmetidir; meselâ, kin veya korkuya meyilli oldukları zaman bu böyle olur; zîra bunlar, gözyaşlarının mad-

desini azaltan ihtiraslardır; ve, aksine, kolayca ağlayanlar aşka ve merhamete meyilli olanlardır.

Madde : 135. **İç çekmeler (Soupirs)**

İç çekmelerin sebebi gözyaşlarının sebebinden pek farklıdır. Her ne kadar bunlar da gözyaşları gibi kederin mevcudiyetini gerektirirler ise de, bu böyledir; zîra, akciğerler kanla dolu olduğu zaman ağlamaya sürükleniriz; ve hemen hemen kandan boşanmış oldukları zaman da içimizi çekmeye sürükleniriz, ve her hangi bir ümit veya sevinç hayali akciğer toplardamarının kapakçığını açar, halbuki keder onu daraltır; çünki, o zaman, akciğerlerde kalan pek az kan birden bire büyük toplardamar yolu ile yüreğin sol tarafına dökülür, ve orada bu sevince erişmek için itilmiş olduğundan aynı zamanda diyaframın ve göğüs bütün kaslarını hareket ettirir, hava da birden bire ağız yolu ile ciğerlere itilir ve kanın bıraktığı yeri doldurur. İşte, iç çekme olayı böyle meydana gelir.

Madde : 136. **Bâzı kimselere mahsus olan birtakım ihtirasların etkileri nereden geliyor?**

Kısacası ihtirasların çeşitli etkileri veya çeşitli sebepleri üzerine ilâve edilebilecek olanı burada birkaç kelime ile söyleyebilmek için,

bunlar üzerine yazdıklarımın neye dayandığını, hangi ilke üzerine kurulduğunu tekrarlamakla yetineceğim, öyleki, ruhumuz ile vücudumuz arasında öyle bir bağlantı vardır ki, herhangi bir vücut hareketini, herhangi bir düşünce ile birleştirdiğimiz zaman, eğer, ikisinden birisi bizde meydana gelirse, öteki de meydana gelir, sonra, her zaman da aynı hareketler aynı düşüncelerle birleştirilmez; zîra her bir kişinin, kendinde veya başkasında henüz hiç açıklanmamış olan bu konu üzerinde, özel olarak işâret ettiğini açıklamak için bu kâfidir; meselâ, bâzı kimselerin gülün kokusuna veya bir kedinin mevcudiyetine katlanmalarına engel olan garip nefretlerin ancak şundan ileri geldiği kolayca düşünülebilir: Hayatlarının başlangıçlarında, benzer şeylerden çok müteessir olmuşlardır, yahutta annelerinin gebelik esnasında duyduğu ıztıraba katılmışlardır; zîra, şüphesizdir ki, annenin bütün hareketleri ile karnında bulunan çocuğun hareketleri arasında münâsebet vardır; o suretle ki, birine zıt gelen, ötekine de zararlıdır. Güllerin kokusu da, beşikteki bir çocuğa büyük bir baş ağrısı verebilir; yahutta bir kedi, kimse farkına varmadan, kendisi de hiçbir suretle hatırlamaksızın, onu çok korkutabilir. Böylece, gülden tiksinme veya kediden nefret etme hayatının sonuna kadar onun hâfızasında işlenmiş olarak kalır.

Madde : 137. **Burada açıklanan beş ihtirasın vücutla ilgileri bakımından kullanılışı.**

Aşkın, kinin, neşenin, kederin târiflerini verdikten ve onları doğrudan veya onlarla karışık olan bütün hareketlerden söz ettikten sonra, burada, ancak onlarla ne şekilde hareket ettiğimizi gözden geçirmekten başka yapacak işimiz kalmıyor. Bu konuda şunu kayd etmek gerekir ki, tabîatin kurduğu düzene göre, hepsi bedenle ilgilidir ve ruh, ancak bedenle birleşmiş olduğu için verilmişlerdir. Öyleki tabiî hizmetleri ruhu, bedeni korumaya veya onu her hangi bir şekilde daha mükemmel kılmaya yarayan etkilere rızâ göstermeye veya yardım etmeye teşvik etmektir. Bu anlamda, keder ve neşe bu iş için kullanılan ilk iki ihtirastır. Zîra ruh, bedene zararı dokunan şeylerden ancak acıdan edindiği duygu ile haberdar olur. Bu acı duyumu, onda, ilk olarak, keder ihtirasını; ikinci olarak, acıya sebebolana karşı kin ve nefret; ve üçüncü olarak da, acıdan kurtulma arzusunu doğurur. Ve yine ruh, bedene faydalı şeylerden ancak kendinde neşe yaratan bir zevklenme vâsıtasıyle haberdar olur. Bu da buna sebep olanın aşkını doğurur. Sonra da bu neşeden devam etmek için gerekli olanı elde etmek arzusunu doğurur. Bu da bu beş ihtirasın bedene pek faydalı olduğunu gösterir hattâ, kederin herhangi bir bakımdan birinci ve neşeden da-

ha zarurî olduğunu gösterir; çünki, zararı dokunan ve vücudu tahrip edebilen şeyleri baştan atmak vücuda herhangi bir olgunluk ekleyen şeyleri elde etmekten daha önemlidir. Çünki, bu sonuncular olmadan yaşamak mümkündür. Fakat, birinciler ile yaşamak çok müşkildür.

Madde : 138. **Bu ihtirasların kusurları ve bunları tashih etmek vâsıtaları.**

Fakat bu ihtirasların bu tatbiki, onların en tabiî ihtiraslar olmasına ve bütün akılsız hayvanların da bizde ihtiraslardan sonra gelen hareketlere benzeyen hareketler ile hayatlarını idâre etmelerine rağmen, her zaman iyi değildir. Hele vücuda zararlı birçok şeyler vardır ki, başlangıçta hiçbir keder doğurmazlar veya, hattâ, neşe bile verirler. Birçokları da, ilkin rahatsızlık verseler de, sonunda çok faydalıdır. Ve bundan başka, temsil ettikleri iyilikler kadar, kötülükleri de, olduğundan daha büyük ve daha önemli gösterirler. O suretle ki bizi, gerektiğinden fazla hararet ve îtinâ ile, bâzılarını aramaya, bâzılarından da kaçmaya teşvik ederler. Nitekim hayvanların da çok zaman yemlerle aldandığını, küçük kötülükleri bertaraf etmek için büyüklerine doğru sürüklendikleri görülür. İşte bunun içindir ki, iyiyi kötüden ayırd etmek, ve birini ötekinin yerine almamak ve kendimizi hiçbir şeye aşırıca sürük-

lememek, ve böylece gerçek değerlerini tanımak için tecrübe ve akıldan faydalanmak zorundayız.

Madde : 139. **Aynı ihtirasların, ruha âit ihtiraslar olarak, uygulanması ve ilk olarak aşk üzerine.**

Yalnız vücudumuz var olsaydı, yahutta vücut varlığımızın en iyi parçası bulunsaydı, bu kâfi gelirdi; fakat varlığımızın ancak ufak parçası olduğuna göre, ihtirasları özellikle ruha âit olmaları bakımından, gözden geçirmemiz lâzımdır. Ruha göre aşk ile kin bilgiden gelir ve neşe ile kedere tekaddüm ederler, bilginin türleri olan bu son iki ihtiras bilginin yerini tuttukları zaman tahattüm etmezler. Bu bilgi gerçek olduğu zaman, yani bizi sevmeye sürüklediği şeyler gerçekten iyi olduğu zaman, ve bizi nefret etmeye sürüklediği şeyler de gerçekten kötü oldukları zaman, bu bilgi ancak büyük olabilir ve bizde sevinç doğurur. Bu aşkın son derecede iyi olduğunu söylüyorum; çünki, bize gerçek iyilikleri ekleyerek, o derecede bizi olgunlaştırır. Ve yine bu aşk ancak büyük olabilir diyorum, çünki en aşırı aşkın yapabileceği, bizi bu iyiliklerle tam olarak birleştirmektir; dolayısıyle de, kendimiz için beslediğimiz aşk, burada hiçbir ayırma yapamaz; bu da, kanaatimce, hiçbir zaman kötü

olamaz. Sonrada, bu aşkı zarurî olarak neşe tâkib eder; çünki, sevdiğimiz şeyi bize âit bir şey olarak gösterir.

Madde: 140. **Kin veya nefret üzerine.**

Kin, aksine, zarar verıniyecek derecede küçük olamaz, ne kadar küçük olursa olsun yine zarar verir; ve hiçbir zaman kedersiz de olmaz. Zarar vermeyecek derecede küçük olamaz, diyorum, çünki kötülüğe duyduğumuz kin ve nefretle sürüklendiğimiz harekete, iyiliğe karşı duyduğumuz aşk ve sevgi ile daha da fazla olarak sürükleniriz, çünki bu iyilikle bu kötülük yeterce mâlûm olduğu zaman bu ona zıdtır. Zîra, îtirâf ederim ki, ancak acı ile tezâhür eden kötülük nefreti vücut bakımından faydalıdır; fakat burada ancak açık bir bilgiden gelen kinden bahs ediyorum. Ve yine kinin hiçbir zaman kedersiz olmadığını da söylüyorum, çünki kötülük ancak bir mahrumiyettir; ancak, mevcut olan gerçek bir konu olmaksızın kavranmış olamaz. Halbuki, kendinde herhangi bir iyilik bulunmayan hiçbir gerçek şey yoktur; o suretle ki, bizi herhangi bir kötülükten uzaklaştıran kin, aynı vasıta ile bizi onunla birleşen iyilikten de uzaklaştırır ve bu iyilikten mahrumiyet, ruhumuza bir noksan gibi göründüğünden, ruhta bir keder doğurur: Meselâ, bir kimsenin kötü ahlâkından bizi uzak-

laştıran kin aynı vâsıta ile bizi onunla konuşmaktan da uzaklaştırır; halbuki, onun konuşmasında herhangi bir iyilik bulunabilirdi; bundan mahrum olduğumuz için de, canımız sıkılır. Böylece, başka bütün kinlerde herhangi bir keder sebebi görebiliriz.

Madde : 141. **Arzu, neşe ve keder üzerine.**

Arzuya gelince, apaçıktır ki gerçek bir bilgiden çıktığı zaman kötü olamaz, yeter ki aşırı olmasın ve bu bilgi onu düzenlesin. Ve yine apaçıktır ki ruha göre, neşe ancak iyi, keder ise ancak kötü olabilir. Çünki ruhun kötülükten duyduğu bütün huzursuzluk kederden gelir ve kendisine âit olan bütün haz ve zevk de neşeden gelir; o tarzda ki, eğer vücudumuz olmasa idi, kendimizi ne aşka ve ne de neşeye fazla bırakabilirdik; sonra da, kini ve kederi fazlasıyle bertaraf edemezdik; fakat, onlarla birlikte meydana gelen beden hareketleri pek şiddetli oldukları zaman sağlığa pek zararlı olabilirler; mûtedil oldukları zaman da, ancak faydalı olabilirler.

Madde : 142. **Keder ve kin ile kıyaslanan neşe ve aşk üzerine.**

Kısacası, mâdemki kin ile keder, doğru bir bilgiden meydana geldikleri halde bile, ruh tarafından geri itilmeleri gereken ihtiraslardır; o halde, yanlış bir kanaatten meydana gel-

dikleri zaman, daha da kuvvetli bir sebeple geri itilmeleri gerekir. Fakat bu şekilde kötü bir temele dayandıkları zaman, aşkın da, neşenin de, iyi olup olmadığından şüphe edilebilir; bana öyle geliyor ki onları ruhla ilgileri bakımından, kendiliklerinde gözden geçirecek olursak, denebilir ki, kötü bir temele dayandıkları zaman, daha iyi bir temele dayandıkları zamandakinden, keder daha az sağlam aşk ise daha az kârlı olsa da, bununla beraber, bu şekilde kötü temele dayanan keder ile kine tercih edilmekten geri kalmazlar; o suretle ki, aldanmış olmamız tesadüfünü bertaraf edemediğimiz, hayat karşılaşmalarında, kötülükten yana meyleden ihtiraslardan ziyade, hattâ bunu onları bertaraf etmek için yapsa bile, ilikten yana meyleden ihtiraslara doğru eğilmekle çok daha iyi ederiz. Ve hattâ çok zaman yalancı bir sevinç sebebi doğru olan bir kederden daha değerlidir. Kin ile ilgili aşk hususunda aynı şeyi söylemeye cesaret edemem. Zîra, kin doğru ve haklı olduğu zaman, bizi ancak kötülük ihtiva eden nesneden uzaklaştırır. Bundan ayrılmak da iyidir; halbuki haksız olan aşk, bize zararlı olabilecek şeylerle, yahutta olduklarından daha fazla îtibâra lâyık olmayan şeylerle birleştirdiğinden, bizi kötüleştirir ve alçaltır.

Madde : 143. **Arzu ile ilgileri bakımından aynı olan ihtiraslar.**

Açıkça kayd etmek gerekir ki bu dört ihtiras üzerine söylediklerim, onlar ancak kendiliklerinde gözden geçirildiği ve bizi hiçbir aksiyona sürüklemedikleri zaman vâridtir; zîra, bizde arzu uyandırdıkları, ve bu arzu aracılığı ile ahlâkımızı düzenledikleri zaman, şüphe yoktur ki, yanlış sebebe dayanan bütün ihtiraslar zararlı olabilir; aksine, sebebi doğru olanların hepsi faydalı olabilir; ve hattâ, kötü temeller üzerine oturdukları zaman, gene bayağı hallerde kederden daha zararlıdır; çünki keder, insana ölçü ve korku vererek, tedbire elverişli kılar; halbuki neşe, kendilerini ona terk edenleri ölçi süzlüğe ve tedbirsizliğe sürükler.

Madde : 144. **Meydana gelmesi yalnız bize bağlı olan arzular.**

Fakat, bu ihtiraslar bizi ancak uyandırdıkları arzu aracılığı ile bir fiil veya harekete sürükleyebildikleri için özellikle bu arzuyu düzenlememiz gerekir; ve ahlâkın başlıca faydası da bunda bulunur; şimdi her zaman doğru bilgiyi tâkib etmesi iyi olduğunu biraz önce söylediğime göre, bir yanlış üzerine kurulduğu zaman ancak kötü olabilir. Ve bana öyle geliyor ki, umumiyetle arzular üzerine işlenen en büyük yanlış, tamamıyle bize bağlı olan şeylerle

bize hiç bağlı olmayan şeyleri ayırd etmemekten gelir; zîra ancak bize bağlı olan şeyler yânî bizim hürriyetimizle ilgili şeyler konusunda onları hararetle arzu edebilmemiz için, onların iyi olduklarını bilmemiz kâfidir; çünki bize bağlı olan iyi şeyleri yapmak, faziletin yolunda gitmektir. Fazilete karşı ancak hararetli bir arzu duyduğumuza da şüphe yoktur. Bu tarzda arzu ettiğimiz şeyin bizi ancak başarıya götüreceği bir yana, çünki bize bağlıdır, bundan başka ondan beklediğimiz bütün memnunluğu da elde ederiz. Fakat bu konuda işlenen yanlış hiçbir zaman fazla arzu etmek değildir, fakat yalnız pek az arzu etmektir. Buna karşı en üstün ilâç veya çâre de, zihni elden geldiği kadar başka bir sürü az faydalı şeylerden kurtarmaktır ve arzu edilecek şeyi açıkça bilmek ve dikkatle gözden geçirmektir.

Madde: 145. **Başka sebeplere bağlı olan arzular ve tâlih nedir?**

Hiçbir suretle elimizde olmayan şeyleri, ne kadar iyi olsalar da, hiçbir zaman ihtirasla arzu etmemelidir; çünki, ilkin, bu şeyler vâki olmayabilir; bu sebeple de, onları arzuladığımız ölçüde bizi üzebilirler; sonra da, özellikle düşüncemizi meşgul etmeleri sebebiyle, kendi emeğimizle edinebileceğimiz, elimizde olan şeylere sevgimizi vermemize de engel olabilirler.

Bu boş arzulara karşı, iki genel çâre vardır: Birincisi, âlicenablıktır; bundan, daha sonra söz edeceğim. İkincisi de, çokça, "Allah'ın hikmeti" (ilâhî hikmet) (Providence) üzerine düşünmek ve fikir yormaktır. Ve bir şeyin "ilâhî hikmet" ile ezelden beri tâyin edildiği ve kararlaştırıldığı tarzdan başka bir tarzda dünyada vâki olmasının imkânsız olduğunu tasavvur etmeliyiz; o suretle ki, ancak anlayışımızın yanılmasından doğan imkânsız bir hayâl olarak çürütülmesi gereken tâlihe karşı, o yâni ilâhî hikmet bir mukadderât veya değişmez bir zaruret olarak konmak gerekir. Zîra biz, ancak herhangi bir tarzda bize mümkün görünen şeyi arzu edebiliriz ve, hiçbir suretle, elimizde olmayan şeylere "mümkün şeyler" gözüyle bakamayız. Çünki, onları ancak tâlihe bağlı olarak görüyoruz; yâni, eskiden benzerleri olduğu için, yeniden olabileceklerine hükm ediyoruz. Şimdi bu kanaat, her olayın, onun meydana gelmesine yardım eden bütün sebeplerini bilmeyişimiz üzerine kurulmuştur; zîra, tâlihe bağlı olduğuna hükm ettiğimiz bir şey vâki olmadığı zaman, bu, sâdece onu meydana getirmek için zarurî olan sebeplerden birinin eksik olduğuna ve, dolayısıyle de, mutlak olarak imkânsız olduğuna, ve benzer bir şeyin hiçbir zaman vukua gelmediğine, yâni böyle bir sebebin onun meydana gelmesinde eksik olduğuna delâlet eder; o suretle ki, eğer bunu daha ön-

ceden bilmez olmasaydık (yâni bilseydik), onu asla mümkün telâkki etmezdik, dolayısıyle de onu arzu etmezdik.

Madde : 146. **Bize ve başkasına bağlı olan arzular.**

O halde, bizim dışımızda bir tâlih bulunduğuna, ve keyfine göre, şeylerin olmasına veya olmamasına sebep olduğuna inanan kamu kanaatini bütünüyle atmak ve her şeyin ilâhi hikmet ile yürütüldüğünü bilmek lâzımdır. Bu hikmetin kararı öylesine şaşmaz ve değişmez bir karardır ki, aynı kararın bizim cüz'î irâdemize bağlı olmasını istediği şeyler müstesnâ, meseleye bizim açımızdan bakınca, vukua gelen bütün şeyleri zarurî ve bir bakıma mukadder olarak düşünmek zorundayız; o suretle ki, yanlışa düşmeden, başka tarzda vukua gelmesini arzu edemeyiz. Fakat arzularımızın çoğu, ne bizim, ne de başkasının elinde olmayan şeylere uzandığı için, ancak bize bağlı olanları doğru ve kesin olarak ayırd etmek zorundayız. Böylece, arzumuzu ancak yalnız buna yöneltebiliriz. Fazla olarak da, arzumuzun başarı ile meşgul olmaması için başarıyı tamamıyle kadere bağlı ve değişmez olarak takdir etmek zorunda olsak bile, arzularımızı düzenlemeye yaramaları için başarıyı az-çok ümit ettiren se-

bepleri gözden geçirmekten vazgeçmemiz gerekmez. Zîra, meselâ, başka başka iki yoldan gidebileceğimiz herhangi bir yerde işimiz olduğu zaman, bu yollardan biri ötekinden daha emin olunca, her ne kadar belki de ilâhî hikmet'in kararı daha emin olduğunu sandığımız yolu takîb ettiği zaman, soyulacağımız şekilde olsa da, ve aksine, ötekinden tehlikesizce geçebileceğimiz şekilde bulunsa da, bundan ötürü birini veya ötekini seçmekte kayıtsız ve ilgisiz olmamız, ne de bu kararın değişmez mukadderliği üzerine huzur içinde yatmamız gerekmez; fakat akıl takip edilmesi adet olan daha emin yolu seçmemizi emr eder. Bunu seçmekten bize ne fenalık gelirse gelsin, bu yolu tâkib ettiğimiz zaman, arzumuzun bununla ilgili konuda yerine getirilmiş olması lâzımdır; çünki bu fenalık bizim açımızdan kaçınılmaz olduğuna göre, kendimizi bundan istisnâ etmeyi dilemek için hiçbir sebebe sâhip değiliz. Fakat, yalnız anlayışımızın bilebildiği bütün iyiliği yapmak için sebebe sâhibiz; zannediyorum ki, bizde böyle yaptık. Böylece şüphesiz, kaderi (Fatalite) tâlihten (Fortune) bu şekilde ayırd etmeye çalıştığımız zaman, arzularımızı gerçekleşmeleri elimizde olduğu ölçüde, bize dâima tam bir tatmin ve memnunluk verebilecek şekilde düzenlemeye kolayca alışabiliriz.

Madde : 147. **Ruhun iç heyecanları.**

Burada, yalnız bir mülâhaza daha ilâve edeceğim. Bu da, ihtiraslardan rahatsızlık duymamıza engel olmak için çok işime yarayacaktır: Şöyleki, iyiliğimiz gibi, kötülüğümüz de başlıca iç heyecanlara bağlıdırlar. Bunlar da, ruhta ancak ruhun kendisi tarafından uyandırılan heyecanlardır. Bu konuda onlar, dâima hayvan ruhlarının herhangi bir hareketine bağlı olan, öteki ihtiraslardan farklıdırlar; her ne kadar ruhun bu ihtirasları benzerleri kendi ihtirasları ile çokça birleşmiş olsalar da, bununla beraber yine çokça öteki ihtiraslarla da bir arada bulunabilirler ve hattâ, kendilerine karşıt olan ihtiraslardan bile doğabilirler. Meselâ, bir koca ölen karısının ardından ağladığı zaman —ki, bâzı kerre olduğu gibi, dirildiğini görmekle de üzülürdü— cenaze merâsimi ile konuşmasına alıştığı bir eşin yokluğunun onda uyandırdığı kederden yüreği de sıkılabilir ve, yine mümkündür ki, hayâlinde tasavvur ettiği birkaç aşk veya merhamet bakıyesi gözlerinden gerçek gözyaşları dökmesine sebep olabilir; bununla beraber, ruhunun derinliğinde, gizli bir sevinç duyabilir; bunun yarattığı heyecan öyle bir kudrettir ki, onunla birlikte duyduğu keder ve döktüğü gözyaşları kuvvetinden bir şey değiştirmez. Ve bir kitapta pek

acâyip sergüzeştler okuduğumuz zaman veya onları bir tiyatroda oynanırken gördüğümüz zaman, bu bâzan bizde keder uyandırır, bâzan da sevinç veya aşk, yahutta kin uyandırır ve, umumiyetle, hayâlimize sunulan nesnelerin çeşitliliğine göre, bütün ihtirasları uyandırır; fakat, bununla birlikte, onların bizde uyandığını duymaktan zevk alırız; bu zevk ise, bir zihnî neşedir ve, kederden olduğu kadar, başka ihtiraslardan da doğabilir.

Madde : 148. **Fazileti işleme ve uygulama, ihtiraslara karşı en üstün ve en te'sirli ilâçtır.**

Şimdi bu iç heyecanlar bize pek yakından te'sir eder; dolayısıyle de, bizim üzerimizde, ayrıldıkları fakat onlarla bir arada bulunan ihtiraslardan daha fazla iktidara sâhiptirler. O halde, şüphesizdir ki, ruhumuz dâima kendi içinden memnun olduğu takdirde, dışarıdan gelen bütün huzursuzluklar ona zarar verebilecek hiçbir kuvvete sâhip değillerdir; fakat, daha ziyade, ruhun neşesini arttırmaya yararlar. Şöyleki, ruh bu huzursuzluklar ile incinmediğini görerek, kendi olgunluğunu tanır. Ve ruhumuz, böylece, memnun olmak için faziletin yolundan başka bir yol tâkib etmeye muhtaç değildir. Zîra, en iyi olduğuna hükm ettiği şeyleri yapmakta asla kusur etmediğine vicdanı tanıklık edecek şekilde yaşayan —ki faziletin

izinden gitmek budur— bir kimse, mesut olmak için o kadar kuvvetli bir memnunluk duyar ki, ihtirasların en şiddetli gayretleri ruhunun huzurunu bozmak için asla yeter güce sâhip olamazlar.

İKİNCİ BÖLÜMÜN SONU

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Özel İhtiraslar

Madde : 149. **Takdir ve tezyif (Estime et Mépris).**

Altı ilk ihtirası açıkladıktan sonra, kısaca burada, altı cins ihtirasın türleri olarak gözden geçirmek gereken öteki bütün ihtiraslarda özel olarak ne bulunduğunu göstereceğim, ve daha önce sayımlarını yaparken güttüğüm aynı sırayı tâkib edeceğim. Bunlardan ilk ikisi takdir ile tezyiftir; zîra, her ne kadar bu ikisi umumiyetle her bir şeyin değeri üzerine ihtirassız edindiğimiz kanaatlerden başka bir şey ifâde etmeseler de, bu kanaatlerden çoğu zaman özel bir adla adlandırılmayan ihtiraslar doğduğu için, bana öyle geliyor ki, bu adlar onlara yükletilebilir. Takdir, bir ihtiras olmak haysiyeti ile, bir temâyüldür; ruh, bununla, takdir edilen şeyin değerini tasavvur eder; bu temâyül ise, hayvan ruhlarının özel bir hareketi ile meydana gelir; bu ruhlar dimağa o şekilde sevk edilirler ki, değer verilen şeyi takdir etmeye yarayan intibaları takviye ederler; aksine olarak da, tezyif ihtirası, ruhun tezyif ettiği şeyin alçaklık veya küçüklüğünü gözönüne alan bir ruh temâyülüdür, o da bu küçüklük fikrini tak-

viye eden hayvan ruhlarının hareketi ile meydana gelir.

Madde : 150. **Bu iki ihtiras hayranlığın türleridir.**

Böylece, bu iki ihtiras hayranlığın türlerinden başka şeyler değildir; zîra bir nesnenin ne büyüklüğüne ne de küçüklüğüne hayran olmadığımız zaman, aklın bize yapmamız gerekeni emrettiğinden ne fazlasını ne de eksiğini yaparız; böylece de, onu ihtirassız olarak takdir veya tezyif ederiz; her ne kadar çok zaman bizde takdir aşkla, tezyif de kinle uyanırsa da, bu küllî bir hâl değildir ve, ancak, bir nesnenin büyüklük veya küçüklüğünü, ona karşı beslenen arzu veya sevgi ile orantılı olarak az veya çok gözden geçirmeye meyilli olmamızdan ileri gelir.

Madde : 151. **İnsan kendini beğenir veya hor görebilir.**

Şimdi, bu iki ihtiras genellikle her türlü nesneye bağlanabilir, her türlü nesne ile ilgili olabilir; fakat onlar bizimle ilgili oldukları zaman yâni asıl kendi meziyetimizi beğendiğimiz veya horgördüğümüz zaman, bilhassa dikkat çekicidirler. Bunlara sebep olan hayvan ruhları o zaman o kadar âşikârdır ki, kendileri hakkında normal olandan daha iyi veya daha

kötü kanaat sâhibi olan kimselerin yüzlerinin hareketlerini, yürüyüşlerini ve umumiyetle bütün hareketlerini değiştirir.

Madde : 152. **İnsan, kendini ne sebeple beğenir?**

Bilgeliğin başlıca bölümlerinden biri de ne tarzda ve ne sebeple herkesin kendini beğenmek veya horgörmek zorunda olduğunu bilmek olduğu için, burada bu konudaki kanaatimi söyleyeceğim. Ben kendimizde, kendimizi takdir etmek için bize haklı bir sebep verebilecek bir tek şey görüyorum, o da, cüz'î irâdemizi kullanmamız ve irâdemize hâkim olmamızdır. Çünki bizim haklı olarak öğünmemize veya yerilmemize sebep olacak biricik fiil ve hareketimiz, ancak, cüz'î irâdemize bağlı olan fiil veya hareketlerdir; bu cüz'î irâde, bize verdiği hakları korkaklık veya alçaklıkla kaybetmediğimiz müddetçe, bizi kendi kendimizin hakim ve efendisi kılarak, bizi bir bakıma Tanrı'ya benzetir.

Madde : 153. **Âlicenaplık nedir?**

Böylece gerçek âlicenaplık, yâni bir insanın kendini haklı olarak takdir edebileceği en yüksek noktada takdir edebilmesi olan âlicenaplık, yalnız kısmen irâdesini hür olarak kullanabilmesinden başka hiçbir şeyin gerçekten kendine âid olmadığını ve bu irâdeyi iyi veya kötü kullandığına göre de öğülmesi veya yerilmesi

gerektiğini bilmesinden ve, kısmen de, onları iyi kullanmak için kendinde sağlam ve sâbit bir karar hissetmesinden, yâni en iyi olduğuna hükm ettiği bütün şeylere teşebbüs etmek ve onları icrâ etmek için hiçbir zaman irâdesini elinden eksik etmemesinden ibârettir.

Madde : 154. **Âlicenaplık bizi başkalarını hor görmekten alıkor.**

Kendileri hakkında bu bilgiye ve bu duyguya sâhip olanlar, başka insanların da kendi benlikleri hakkında bunlara sâhip olabileceklerine kolayca kanaat getirebilirler. Bundan ötürü de onlar kimseyi hor görmezler; her ne kadar çoğu zaman başkalarının zaaflarını meydana çıkaran hatâlar işlediklerini görseler de, onları yermekten ziyâde bağışlamaya ve hatâları irâde eksikliğinden ziyâde bilgi eksikliğinden dolayı işlediklerine inanmaya meyillidirler; kendilerinden fazla mal veya itibâr veya hattâ fazla zekâ, fazla bilgi, fazla güzellik sâhibi olan, yahutda kendilerini genellikle başka olgunluklarda aşan kimselerden kendilerini pek aşağıda sanmadıkları gibi, üstün oldukları, seviyelerini aştıkları başka kimselerden de kendilerini hiç üstün görmezler; çünki bütün bu şeyler, onların gözünde, biricik değer verdikleri ve başka insanlardan her birinde bulunduğunu veya bulunabileceğini farz ettikleri irâde ile kıyaslanınca pek az önemli şeylerdir.

Madde : 155. **Faziletli tevâzu neden ibârettir?**

Böylece, en âlicenap olanlar en mütevâzı olanlardır; faziletli tevâzu da, gerçekte, tabiatimizin eksikliği ve eskiden işleyebilmiş olduğumuz ve şimdi de işleyebileceğimiz ve başkalarının işleyebileceklerinden daha ufak ve önemsiz olmayan yanlış ve kusurlar üzerine yaptığımız teemmülden doğar. Bu teemmül sebebiyle kendimizi kimseye tercih etmeyiz, ve başkalarının da bizim kadar cüz'î irâde yâni hürriyet sâhibi olduklarını, dolayısıyle onların da onu bizim kadar iyi kullanabileceğini düşünürüz.

Madde : 156. **Âlicenaplığın özellikleri nelerdir? İhtirasların düzensizliğine karşı nasıl bir ilâçtır?**

Bu tarzda âlicenap olanlar, tabiî olarak, büyük işler görmeye ve, bununla beraber de, ellerinde olduğunu hissetmedikleri hiçbir şeye teşebbüs etmemeye meyillidirler; çünki onlar, hiçbir şeye, başka insanlara iyilik etmekten ve kendi menfaatlerini hor görmekten daha büyük bir değer vermezler; bu sebeple de, her zaman, her insana karşı tamamiyle kibar, sevimli ve hizmete âmâde bulunurlar. Ve bununla birlikte, ihtiraslarının hâkimi ve efendisidirler; özellikle, arzuların, kıskançlığın ve hasedin

efendisidirler; çünki, çok arzu etmeye değecek kadar değerli olduğunu sandıkları hiçbir şey yoktur ki edinilmesi ellerinde olmasın. İnsanlara karşı kine de hâkimdirler, çünki bütün insanlara değer verirler; korkuya da hâkimdirler, çünki faziletlerine duydukları itimâd onlara güvenlik verir; en sonunda, öfkeye de hâkimdirler, çünki başkasına bağlı olan şeylere pek az değer verdiklerinden, hiçbir zaman, düşmanlarına, onların yaptıklarından müteessir görünecek şekilde, üstünlük tanımazlar.

Madde : 157. **Gurur üzerine.**

Herhangi bir sebeple, bu sebep ne olursa olsun, kendileri hakkında iyi kanaat besleyen bütün kimseler gerçek bir âlicenaplığa değil, fakat yalnız bir gurura sâhiptirler; gurur ise, pek eksik (fort vicieux) bir ihtirastır; bu eksiklik de, insanın kendine değer vermek için ileri sürdüğü sebep ne kadar haksız olursa o kadar da artar. Sebeplerin en haksızı da, hiçbir gurur sebebi olmaksızın mağrur olmaktır; yâni insanın, kendine bir değer verilmesini gerektiren hiçbir meziyet bulunup bulunmadığını düşünmeden, meziyete hiç aldırış etmeksizin mağrur olmasıdır. Böylece de insan, şan ve şerefin bir gasp (usurpation) olduğunu hayâl ederek, kendilerine en fazla şan ve şeref atf edenlerin bunlara fazlasıyle sâhip olduklarına inanır. Bu eksiklik (vice = nakise) o kadar

mantıksız ve o kadar saçmadır ki, eğer kimse haksız yere öğünmemiş olsaydı, kendilerini bu rezilliğe kaptıracak kimselerin bulunacağına inanmakta güçlük çekerdim; fakat dalkavukluk, her yerde, itibârdadır. Faziletçe en eksik kimseler bile, hiçbir öğüşe değmeyen, veya hattâ yerilmesi bile gereken şeyler için çok zaman kendilerine değer verildiğini görürler; bu ise, en câhiller ile en aptallara bu türlü gurura düşmek için fırsat verir.

Madde : 158. **Gururun etkileri âlicenaplığın etkilerine aykırıdır.**

Fakat, bizi gurura götüren sebep ne olursa olsun, eğer bu, kendi hurriyetimizi her zaman iyi kullanmak için benliğimizde duyduğumuz ve âlicenaplığın kaynağı olduğunu bildiğimiz, irâdeden başka bir sebep ise, dâimâ, pek yerilmeğe değer bir gurur doğurur; bu gurur da gerçek âlicenaplıktan o kadar farklıdır ki, tamamıyle zıt neticeler verir; zîra iyilikler, zekâ, güzellik, zenginlikler, şerefler ve ilâh... gibi başka bütün nîmetler ne kadar az şahısta bulunurlarsa o kadar çok değer kazandıklarından, ve hattâ büyük bir kısmı, tabiatları gereğince, birçok kimselere verilmesi imkânsız olan nîmetler olduğundan, mağrurlar, buna dayanarak, başka bütün insanları aşağılatmaya ve küçültmeye çalışırlar; böylece de, arzularının kö-

lesi olduklarından, ruhları, durmaksızın kin, hased, kıskançlık veya öfke ile çalkalanır.

Madde : 159. **Rezilce tevâzu. (humilité vicieuse).**

Alçaklığa veya rezilce tevâzua gelince; o da, başlıca, insanın kendini zayıf veya az kararlı hissetmesinden, sanki hürriyetini, cüz'î irâdesini kullanmak tamamıyle elinde değilmiş gibi, yaptıktan sonra pişman olacağını bildiği şeyleri yapmaktan kendini alamamasından ibârettir; sonra da kendi başına yaşayamıyacağına ve edinilmesi başkasının elinde olan şeylerden vazgeçemeyeceğine inanmasından ibârettir. Böylece o, doğrudan doğruya, âlicenaplığa karşıdır; ve çoğu zaman olan da şudur: Ruhları en aşağı olanlar en küstah ve en azametlidirler, en âlicenap olanlar ise en tevâzulu ve en alçakgönüllüdürler. Fakat, kuvvetli ve âlicenap bir ruha sâhip olanlar, gördükleri lûtuflar veya uğradıkları kahırlardan dolayı tabiat ve mizaçlarını değiştirmedikleri halde, zayıf ve alçak bir ruha sâhip olanlar sâdece tâlihin elinde oyuncak olurlar, tâlihin lûtufları ile şişerler, kahırları ile de tevâzua gelmezler. Hattâ bir menfaat bekledikleri yahutta bir fenalığından korktukları kimselerin önünde utanç verici bir şekilde alçaldıkları bile çokça görülür. Sonra aynı zamanda kendilerinden bir şey ümid etmedikleri veya bir fenalık sezmedikleri kimse-

lerin yanında da küstahça böbürlenmekten geri kalmazlar.

Madde : 160. **Bu ihtiraslarda hayvan ruhlarının hareketi nedir?**

Kısacası, bu böbürlenme ve alçalmanın yalnız rezillik olmayıp ihtiras olduklarını da tanımak pek kolaydır; çünki, herhangi bir vesîle ile birden bire kabaranlar veya alçalanlarda bunların yarattığı heyecan pek çabuk dışarıya vurmaktadır; fakat, faziletler olan âlicenaplık ve tevâzu da bunlar gibi ihtiras olabilir mi? diye şüphe edilebilir. Çünki onların doğurduğu hareketler daha az göze çarpar ve, öyle görünüyor ki, fazilet, rezillik kadar, ihtirasta ifâdesini bulamaz. Bununla beraber, bir düşünceyi, kötü bir temele dayandığı zaman, kuvvetlendirmeye yarayan aynı hayvan ruhları hareketinin, iyi bir temele dayandığı zaman kuvvetlendirmeye yaramasına engel olacak hiçbir sebep görmüyorum; gurur ve âlicenaplık ancak insanın kendi hakkında edindiği iyi kanaatten geldiğine, ve ancak bu kanaatin birinde haklı, ötekinde haksız olmasıyle biribirinden ayrıldıklarına göre, bana öyle geliyor ki, onlar aynı bir ihtirasa yükletilebilirler. Bu ihtiras da, insanın, kendisi için olduğu kadar kendisine değer vermesine sebep olan şey için de duyduğu ihtirastan doğan hayranlık, neşe ve aşk hareketlerinden mürekkep bir hareket ile meydana

gelir: Nitekim, aksine, faziletli olsun, reziletli olsun, tevâzu uyaran hareketu, hayranlık keder, ve insanın kendi için duyduğu aşk ile insanın kendisini hor görmesine sebep olan eksikliklerinden duyduğu kin hareketlerinden mürekkeptir; bu hareketlerde müşahede ettiğim bütün fark, hayranlığın hareketinin iki özelliği oluşudur: Birincisi, şaşkınlık yâni sürpriz başlangıçtan îtibâren onu çok kuvvetli kılar; ötekisi, devamlılığında eşittir, muntazamdır, yâni hayvan ruhları aynı miktarda dimağda harekette devam ederler. Bu özelliklerden birincisine âlicenaplık ve faziletli tevâzudan ziyâde gururda ve alçaklıkta rastlanılır; aksine, sonuncusu da gurur ve alçaklıktan ziyâde âlicenaplıkta ve fazilette görülür. Bunun da sebebi şudur: Rezillik, umumiyetle, cehâletten gelir; ve kendilerini en az bilen ve tanıyanlar, gerektiğinden fazla gururlanmaya ve alçalmaya en fazla meyilli olanlardır; çünki, karşılaştıkları her yeni şeyden hayret duyarlar; sonra da, bunu kendilerine atf ederek, başlarından geçenin faydalı veya faydasız olduğuna hükm edişlerine göre kendilerini öğer veya yererler. Fakat yine çok zaman, onları böbürlendiren bir şeyden sonra küçülten bir şeyin vukua gelmesi yüzünden, ihtiraslarının hareketleri değişiktir; aksine, âlicenaplıktan fazileti tevâzu ile bağdaşmayacak hiçbir şey olmadığı gibi, onları değiştirecek bir şey de yoktur; bundan ötürü de onların hare-

ketleri sağlam, sâbit ve her zaman biribirine çok benzeyişlidir. Sonra, pek, şaşkınlıktan da gelmezler; çünki, bu tarzda, kendilerini takdir ederler; takdirlerinin sebeplerini yeter derecede bilirler; bununla beraber denebilir ki bu sebepler o kadar şaşılacak sebeplerdik ki, onları yeniden tasavvur ettiğimiz her defada, bize dâimâ hayranlık verirler. Meselâ, hürriyetini kullanmak gücü, insanın kendine değer vermesine sebep olur; bu güce sâhip olan kimsenin de eksikleri, onun kendine fazla değer vermemesine sebep olur.

Madde : 161. **Âlicenaplık nasıl elde edilir?**

Umumiyetle "fazilet" adı verilen şeylerin, ruhu bâzı düşüncelere elverişli kılan, birtakım ruh alışkanlıkları olduklarını belirtmek gerekir; şöyleki, onlar bu düşüncelerden farklıdırlar, fakat onları meydana getirebilirler ve, buna karşılık, onlarca meydana getirilebilirler. Ve yine belirtmek gerekir ki bu düşünceler, yalnız ruh tarafından meydana gelmiş olabilirler; fakat, çoğu zaman da, hayvan ruhlarının herhangi bir hareketi onları takviye edebilir ve, bundan ötürü de, faziletin aksiyonlarıdır ve hepsi de bir arada ruhun ihtiraslarıdır. Böylece, asilliğin, iyi doğmuş olmanın en fazla yardım ettiği fazilet, insanın kendini gerçek değerine göre takdir etmesine sebep olan fazilet-

tir. Tanrı'nın vücudlarımıza koyduğu bütün ruhlar, aynı derecede asil ve kuvvetli değillerdir; bu sebepten dolayı da, iskolâstiğin teâmülde olan tâbirine göre, Magnanimité (lûtuf. mürüvet) adından ziyâde, dilimizde kullanılan générosité = (âlicenaplık) adını verdim. Bununla beraber âşikârdır ki iyi eğitim, doğuşun eksikliklerini düzeltmekte çok işe yarar ve, çoğu zaman, cüz'î irâdenin, hürriyetin olduğunu ve bu hürriyeti iyi kullanmak kararından gelen faydaların ne kadar büyük bulunduğunu gözden geçirmekle uğraşırsak; sonra da, öte yandan, sergüzeştçilerin zihnini kurcalayan bütün gayretlerin de ne kadar boş ve beyhude olduğunu gözden geçirirsek, kendimizde âlicenaplık ihtirasını, sonra da faziletini uyandırabiliriz; bu fazilet, öteki bütün faziletlerin anahtarı gibidir ve, ihtirasların bütün bozukluk ve düzensizliklerine karşı, umumî bir ilâçtır. Bunu da burada özel olarak belirtmekte fayda vardır.

Madde : 162. **Tapma.**

Tapma veya saygı, insanın yalnız taptığı varlığa değer vermek için değil, fakat aynı zamanda onu kendisine lûtufkâr kılmaya çalışmak maksadı ile ona herhangi bir korku ile boyun eğmek için de duyduğu bir temâyüldür; böylece biz ancak bize iyilik veya kötülük yapmaya kudretli olduğuna hükm ettiğimiz hür sebeplere, ikisinden hangisini yapacaklarını bil-

meksizin, taparız; zîra kendilerinden ancak iyilik beklediğimiz hür sebeplere karşı, basit bir tapmadan ziyâde, sevgi ve saygı da duyarız; kendilerinden ancak kötülük beklediğimiz, hür sebeplere karşı da kin ve nefret duyarız; bu iyiliğin veya bu kötülüğün sebebini hür olduğuna hükm etmezsek, onu lehimize kazanmaya çalışmak için ona boyun eğmeyiz. Böylece Paganlar yâni İlk Çağlar'da çok tanrılara tapanlar, korulara, pınarlara veya dağlara taptıkları zaman, asıl, bu cansız şeylere değil, fakat bunlara hükm ettiğini sandıkları tanrılara taparlardı. Bu ihtirası uyandıran hayvan ruhları hareketi de, hayranlık uyandıran hareket ile korku uyandıran hareketten mürekkeptir.

Madde : 163. **İstiğnâ.**

İstiğnâ'da, ruhun bir temâyülüdür; bununla ruh, hür bir sebebi hor görür; çünki, tabiatı gereğince, iyilik ve kötülük yapmağa kudretli olsa da, kuvveti bizim aşağımızda olduğu için, bize ne iyilik ne de kötülük yapamayacağına hükm eder. Bu ihtirası uyandıran hayvan ruhları hareketi de, hayranlık ile güven veya atılganlık uyandıran ruhların hareketinden mürekkeptir.

Madde : 164. **Bu iki ihtirasın kullanılışı.**

Bu iki ihtirasın iyi ve kötü uygulamasını âlicenaplık ile ruh zayıflığı veya alçaklık tâyin

eder: Zîra ruh ne kadar asîl ve âlicenap olursa, o kadar da herkese hakkı olanı vermeğe meyleder. Böylece, Tanrı yanında, yalnız büyük bir alçakgönüllülük duymakla kalmayıp, insanlara borçlu olduğu bütün îtibâr ve saygıyı da gönülden ve isteyerek onlara gösterir; bu da, her birine dünyada işgal ettiği mevkie ve otoriteye göre yapılır ve ancak rezillikler hor görülür. Aksine, alçak ve zayıf ruhlu olanlar ise, aşırılığa düşerek suç işlemeye meyillidirler; çünki, bâzan, ancak hor görülmeye lâyık şeylere karşı saygı veya korku duyarlar da, bâzan en çok saygıya lâyık şeyleri küstahça hor görürler; böylece de, çoğu zaman, aşırı dinsizlikten yanlış inançlara yâni "bâtıl îtikadlar'a, sonra da bâtıl îtikadlardan aşırı dinsizliğe geçerler; dolayısıyle de, bunların yapmıyacakları hiçbir rezillik ve hiçbir ruh düzensizliği mevcut değildir.

Madde : 165. **Ümid ve korku üzerine.**

Ümid, ruhun bir temayülüdür; ruh, bununla, arzu ettiği şeyin meydana geleceğine inanır. Bu temâyül hayvan ruhlarının özel bir hareketi ile, yâni neşe ve arzu hareketlerinin bir arada karışmasından doğar. Korkuya gelince, o da ruhun başka bir temâyülüdür, ruhu ümid ettiği şeyin vâki olmayacağına inandırır. Şunu kayd etmek gerekir ki, bu iki ihtiras birbirine ne kadar zıt olsalar da, bununla beraber

onları yine bir arada görmek mümkündür, nitekim, arzunun yerine gelmesinin kolay olduğuna hükm ettiren çeşitli sebepler ile güç olduğunu gösteren sebepleri aynı zamanda tasavvur ettiğimiz zaman, onları bir arada görürüz.

Madde : 166. **Güven ve ümidsizlik üzerine.**

Bu iki ihtirastan biri, ötekine yer vermeksizin, asla arzuya eşlik edemez: Zîra ümid, korkuyu tamamıyle uzaklaştıracak derecede kuvvetli olduğu zaman, tabiat değiştirir, ve güven veya emniyet adını alır; ve arzu edilenin vâki olacağından emin olduğumuz zaman da, her ne kadar vukua gelmesini istemekte devam etsek de, olayı endîşe ile araştıran, arzu ihtirası ile sarsılmaktan kesiliriz; öte yandan da, korku her türlü ümid ihtimâlini ortadan kaldıracak derecede aşırı olduğu zaman ümidsizlik hâline inkılâb eder; ve bu ümidsizlik, olayı imkânsız tasavvur ederek, ancak mümkün şeylere uzanan arzuyu tamamıyle söndürür.

Madde : 167. **Kıskançlık üzerine.**

Kıskançlık, sâhip olduğumuz herhangi bir nîmeti kendimizde muhâfaza etmek için duyduğumuz arzudan doğan bir türlü korkudur. Bu nîmeti kaybedebileceğimize hükm ettiren sebeplerin kuvvetinden ziyâde, ona beslediğimiz büyük takdir ve verdiğimiz büyük değer-

den gelir; çünki bu takdir, en ufak kuşku sebeplerini incelememize ve onları pek önemli ve pek büyük sebepler olarak görmemize sebep olur. Bundan dolayı da kıskançlık duyarız.

Madde : 168. **Bu ihtiras hangi konuda dürüst ve nâmuslu olabilir?**

Pek büyük nîmetleri pek ufak nîmetlerden daha büyük îtinâ ile saklamak zorunda olduğumuz için, bu ihtiras, bâzı fırsat ve hâllerde, doğru dürüst ve nâmuslu olabilir. Böylece, meselâ, büyük önemde bir mevkii muhâfaza eden bir kumandan, bundan kıskançlık duymakta haklıdır; yâni bu mevki bir baskınla, bir sürpi rizle elinden alabilecek bütün kuvvet ve vâsıtalara karşı güvensizlik duymakta haklıdır; ve nâmuslu bir kadın da şerefini korumakta gösterdiği, yâni yalnız kendini kötü hareket etmekten sakınmakta değil, fakat en ufak dedikodu sebeplerini de önlemekte gösterdiği kıskançlıktan dolayı yerilmez.

Madde : 169. **Hangi konudaki kıskançlık ayıplanabilir?**

Fakat cimrinin biri hazînesini kıskandığı zaman, yâni gözlerini ondan ayırmadığı ve elinden aşırılacak korkusu ile hiçbir zaman ondan uzaklaşmak istemediği zaman, onunla alay edilir; zîra para, bu kadar dikkatle korunmak zahmetine değer bir şey değildir. Sonra,

karısını kıskanan bir erkek de hor görülür; çünki bu, onun, karısını gerçek sevgi ile sevmediğine ve kendisi yahutta karısı hakkında kötü kanaat sâhibi olduğuna delâlet eder. Zîra onun için gerçek bir aşkı olsa idi, ona güvensizlik göstermek için bir temâyüle sâhip olmazdı. Fakat sevdiği, asıl o değildir; ona tek başına sâhip olmaktan geldiğini hayâl ettiği nîmettir. Eğer kendisinin bu nîmete liyâkatsız olduğuna yahutta karısının sadâkatsiz olduğuna hükm etmeseydi, bu nîmeti kaybetmekten korkmazdı. Kısacası, bu ihtiras ancak kuşkular ve güvensizlikler ile ilgilidir; zîra, çekinmekte haklı olduğumuz zaman, herhangi bir kötülüğü önlemeye çalışmak gerçekten kıskanç olmak değildir.

Madde: 170. **Kararsızlık.**

Kararsızlık da bir türlü korkudur; ruhu, yapabileceği birçok fiiller arasında, bir terâzide tutar gibi tutarak, hiçbirinin icrâ etmemesine, böylece de karar vermeden önce seçmek için gerekli bir zamandan faydalanmasına sebep olur; bu bakımdan, gerçekten iyi bir şekilde kullandığı vâkidir; fakat, gerektiğinden fazla sürdüğü ve harekete geçmek için gerekli vaktini danışmaya kullanmakla geçirdiği zaman, kararsızlık pek kötüdür. Şimdi, iyilikleri pek eşit görünen birçok şeyler arasından birini seçmek gerektiği zaman, hiçbir korku duymaksı-

zın şüpheli ve kararsız kalmamız vâki olabilmesine rağmen, onun bir türlü korku olduğunu söylüyorum; zîra bu türlü kararsızlık havvan ruhlarının sebep olduğu herhangi bir heyecandan değil, fakat yalnız insanın karşısına çıkan konudan gelir; bunun için de o bir ihtiras değildir, iyi bir seçim yapmamanın şüphe ve kesinsizliği artırmasından korkmaktan başka bir şey değildir. Fakat bu korku bazı kimselerde o kadar tabiî ve o kadar kuvvetlidir ki, çoğu zaman, seçecek bir şeyleri olmasa, ve alınacak veya bırakılacak bir tek şey görselerde, yine onları tutar, zapt eder ve lüzumsuz yere başkalarını aramaya koyulmalarına sebep olur. O zaman da, büyük bir iyi hareket etmek arzusundan ve bir anlayış zaafından gelen aşırı bir kararsızlık karşısında bulunuruz; anlayış, açık ve seçik kavramlara sâhip olmadığından, yalnız, birçok karanlık ve karışık kavramlara sâhiptir: Bunun içindir ki bu aşırılığa karşı ilâç karşımıza çıkan bütün şeyler üzerine şüphesiz ve kesin hükümler vermeye ve, kötü hüküm versek bile, en iyi olduğuna hükm ettiğimiz şeyleri yaptığımız zaman hâlâ vazifemizi yerine getirdiğimize alışmaktır.

Madde : 171. **Yüreklilik ve atılganlık.**

Yüreklilik bir alışkanlık veya tabiî temayül değil de, bir ihtiras olduğu zaman, ruhu, mâhiyetleri ne olursa olsun, yapmak istediği

şeyleri kuvvetlice icrâya meyl etmeye elverişli kılan bir heyecan veya hareketliliktir; atılganlık da bir türlü yürekliliktir, ruhu en tehlikeli olan şeylerin icrâsına meyilli kılar.

Madde : 172. **Yarışma (rekabet = émulation).**

Yarışma da, başka bir türdür; fakat başka bir anlamda: zîra yüreklilik, çeşitli konulara ve çeşitli sebeplere göre türlere ayrılan bir cins olarak mülâhaza edilebilir; birinci tarza göre atılganlık yürekliliğin bir türüdür; öteki tarza göre de yarışma yâni rekabet, onun bir türüdür. Yarışma, ruhu, başkaları başardığı için kendinin de başarabileceğini sandığı şeylere teşebbüse elverişli kılan bir heyecan veya ateşli bir arzudan başka bir şey değildir; böylece o bir yüreklilik türüdür, bunun dış sebebi misâl veya örnektir. Dış sebep, diyorum; çünki, bundan başka, bir iç sebep de bulmak gerekir. O da şudur: vücud o şekilde elverişli bir durumda bulunur ki, arzu ve ümid büyük miktarda kanı kuvvetle yüreğe doğru gönderirken, korku ve ümitsizlik buna engel olmak için bir şey yapamazlar.

Madde : 173. **Atılganlık ümide nasıl bağlıdır?**

Zîra kayd etmek gerekir ki, atılganlığın konusu güçlük olsa da ve onu umumiyetle kor-

ku veya ümidsizlik tâkib etse de; dolayısıyle, en tehlikeli ve en ümidsiz işlerde atılganlık ile yüreklilik kullanılsa da, karşılaşılan güçlüklere kuvvetle karşı koyabilmek için, güdülen gayenin başarıya ulaşacağını ümid etmek ve bundan emin olmak lâzımdır. Zîra aynı şeyden aynı zamanda hem emin, hem de ümidsiz olamayız. Böylece Décies'ler düşman kuvvetler arasına saldırdıkları ve muhakkak bir ölüme doğru gittikleri zaman, atılganlıklarının konusu bu hareket esnasında hayatlarını korumak güçlüğü idi. Bu güçlük, onları ümidsizliğe düşürüyordu; çünki, öleceklerinden emindiler. Fakat gayeleri, verdikleri örnek ile, askerleri canlandırmak ve onları zafere götürmekti. Zafer de ümidleri idi, yahutta gayeleri ölümden sonra şan ve şerefe kavuşmaktı; bundan da emin idiler.

Madde : 174. **Alçaklık ve korku üzerine.**

Korkaklık, doğrudan doğruya, yürekliliğe karşıttır, Bu, bir bitkinlik veya soğukluktur; ruhu, bu ihtirasa tutulmadığı zaman yapacağı şeyleri icrâ etmeye meyl etmekten alıkor; atılganlığa karşıt olan korku ise, yalnız bir soğukluk değildir; aynı zamanda, ruhun bir huzursuzluğu ve hayretidir; bu hayret, onda yaklaştığını hissettiği fenalıklara karşı koymak gücünü yok eder.

Madde : 175. **Alçaklığın kullanıldığı yer.**

Şimdi her ne kadar tabiatın insanlara dâimâ zararlı ve hiçbir iyi ve öğülür bir işe yaramayan bir ihtiras vermiş olacağına inanamasam ad, bu iki ihtirasın neye yaradığını keşf etmekte güçlük çekiyorum. Yalnız, bana öyle geliyor ki, benzer sebeplerle çekeceğimiz zahmetlerden bizi kurtardığı zaman, korkaklığın bir faydası vardır; zîra ruhun bu zahmetlerden kurtarması bir yana, ayrıca vücut için de faydalıdır, çünki, ruhların hareketini gecıktirerek, kuvvet dağılmasına engel olur, fakat genellikle çok zararlıdır, çünki irâdeyi faydalı fiillerden alıkor; ve yeteri kadar ümid ve arzu var olmayışından geldiği için, korkuyu ıslah etmek için bu iki ihtirası, yani ümid ile arzuyu artırmak gerekir.

Madde : 176. **Korkunun kullanıldığı yer.**

Korkuya veya dehşete gelince; bunların, hiçbir zaman, öğülür ve faydalı şeyler olabileceğini görmüyorum. Bunun için, korku, özel bir ihtiras değildir; sâdece alçaklığın, şaşkınlığın ve çekingenliğin aşırı derecesidir. Bu aşırılık, dâimâ bir kusurdur; halbuki atılgânlık, aşırı bir yürekliliktir; tâkib olunan gaye iyi olduğu takdirde, her zaman iyidir; korkunun başlıca sebebi surpriz olduğu için, ona karşı korunmak bakımından en iyi çâre önceden düşünmek yâni teemmül etmek ve korku doğura-

bilecek bütün olaylara karşı kendini hazırlamaktır.

Madde : 177. **Nedâmet veya vicdan azâbı (Remords).**

Vicdan âzabı veya nedâmet, bir türlü kederdir; şimdi yaptığımız veya eskiden yapmış olduğumuz bir şeyin iyi olup olmadığından şüphe etmekten gelir; dolayısıyle, kendinden önce gelen bir şüpheyi gerektirir: Zîra, yaptığımızın kötü olduğundan tamamıyle emin olsa idik, onu yapmaktan vazgeçerdik; çünki irâde, ancak, herhangi bir şekilde iyi görünen şeylere karar verir; eğer daha önce yaptığımızın kötü olduğundan emin olsa idik, o zaman, yalnız vicdan azâbı duymazdık, pişmanlık da duyardık. Şimdi, bu ihtirasın faydası, şüphe ettiğimiz şeyin iyi veya kötü olup olmadığını gözden geçirmemize sebep olmasıdır; yahutta, iyi olduğundan emin olmadığımız müddetçe, başka bir defa yeniden yapmamıza engel olmasıdır. Fakat, önceki bir kötülük üzerine düşünmekten meydana geldiğine göre, en iyisi, hiçbir zaman onu hissetmeye sebep olacak bir konu ile karşı karşıya gelmemektir. Kendimizi kararsızlıktan kurtarmak için kullandığımız aynı vâsıtaları bunu önlemek için de kullanabiliriz.

Madde : 178. **Alay üzerine.**

Alay, kinle karışık bir sevinç türüdür. Bir şahısta, lâyık olduğunu sandığımız herhangi

ufak bir kötülüğü müşâhede etmekten gelir. Bu kötülüğe karşı kin duyarız, onu lâyık olduğu kimsede görünce de sevinç duyarız; ve bu beklenmedik bir zamanda ortaya çıkınca, bizde uyanan hayranlığın doğurduğu şaşkınlık, yukarıda gülmenin tabîatî hakkında söylediğimize göre, kahkaha ile gülmemize sebep olur. Fakat, bu kötülük ufak olmak gerekir; zîra, büyük olsa idi, kötülüğe uğrayanın, çok kötü bir mizaç sâhibi olmadıkça, yahutta ona karşı çok kin beslemedikçe, onun bu kötülüğe lâyık olduğuna inanmazdık.

Madde : 179. **Niçin, en kusurlu olanlar en alaycı olurlar?**

Pek âşikâr kusurları olan kimselerin, meselâ, topalların, tek gözlülerin, kamburların veya halk önünde hakaret görenlerin, özellikle alaya meyilli kimseler olduğu çokça görülür; zîra, başka bütün kimseleri kendileri gibi tâlihin lûtfundan mahrum görmeyi arzu ettikleri için, başkalarının başına gelen fenalıklardan memnunluk duyarlar ve onların bu fenalıkları hak ettiklerine inanırlar.

Madde : 180. **Alayın kullanıldığı yer.**

Kusurları, gülünç göstererek kendisi gülmeksizin faydalıca tashih eden, ve bununla birlikde şahıslara karşı hiçbir kin veya nefret beslemeyen, tevâzulu alaya gelince; o, bir ihtiras değildir; fakat bir namuslu insan sıfatı veya

meziyetidir; bu meziyet onun, fazilet alâmetleri olan, neşeli mizâcı ile sâkin ruhunu meydana çıkardığı gibi, çoğu zaman da, alay ettiği şeylere tatlı bir görünüş veya hoş bir veçhe vermesini bilen zekâsının mehâret ve isâbetini gösterir.

Madde : 181. **Alayda gülmenin yeri.**

Başka birinin alaylarını dinlerken gülmek, ayıb ve edeb dışı değildir; hattâ bâzan öyle hâller olur ki, gülmemek somurtkanlık olur; fakat insan kendisi alay ederken, söylediği şeylerden şaşırmış görünmemek, ve onları keşf etmekteki mehâretine hayranlığını göstermemek için, gülmekten sakınması daha yerinde olur. Bu da, onları işitenleri daha fazlasıyle hayrete düşürmeye sebep olur.

Madde : 182. **Hased üzerine.**

Umumiyetle hased adı verilen şey, bir eksikliktir; bir tabîat bozukluğuna delâlet eder; bu sebeple de, bâzı kimseler başka insanların elde ettikleri nîmete kızarlar; fakat ben, burada, her zaman eksiklik olmayan bir ihtirası belirtmek için bu kelimeyi kullanıyorum; o halde, hased veya gıpta, bir ihtiras olarak, kin ile karışık bir türlü kederdir; bir nîmete lâyık olmadıklarını sandığımız kimselerin o nimete kavuştuklarını görmekten gelir. Bu da, ancak, tâlihten gelen nîmetler için düşündüğümüz zaman haklı olabiliriz; zira, doğuştan sahip oldu-

ğumuz vücut veya ruh nimet veya iyiliklerine gelince, hiçbir kötülük işlemeye kabiliyetli olmadan önce bunları Tanrı'dan almış olmamız bizim onlara lâyık olduğumuzu düşünmek için kâfi sebeptir.

Madde : 183. **Hased, nasıl haklı veya haksız olabilir?**

Fakat tâlih bir kimseye lâyık olmadığı birtakım nîmetler gönderdiği zaman, tabiî olarak adâleti sevdiğimiz için, bu nîmetlerin tevziinde adâlete riâyet edilmemiş olmasına kızmamızdan, bizde hased uyanır; o zaman hased, mazır görülebilir bir iyi niyettir. Özellikle başkalarında gıpta ettiğimiz nîmet onların elinde kötüye kullanılabilecek tabîatte bir nîmet ise, o zaman duyulan hased mazır görülmek gerekir. Sanki bu, icrâsında fena hareket edebilecekleri bir vazife veya memuriyetmiş gibi, hattâ bu nîmeti kendimiz için arzu ettiğimiz halde daha az lâyık bulundu başkaları ona sâhip oldukları için, ona sâhip olmaktan men'edilmiş olduğumuz zamanda bile bu hâl bu ihtirası daha da şiddetli kılar; bununla beraber, onunla birlikte duyulan kin veya nefret, bu nimeti elde bulunduran veya dağıtan şahıslara karşı değil de, yalnız gıpta edilen nîmetin kötü dağıtılmasına karşı duyulduğu takdirde yine bu ihtiras mazır görülebilir. Fakat, birçoklarına dağıtılmasına imkân olmadığı ve sâhip olanların da kendileri kadar veya kendilerinden fazla lâyık ol-

dukları zaman, kendileri için arzu ettikleri bir nîmeti elde etmelerine yine engel olan kimselere karşı kin duymayacak derecede âdil ve âlicenap olacak pek az kimse vardır. Umumiyetle en çok hased edilen şey de şan ve şereftir; her ne kadar, başkalarının şan ve şerefi bizim de şan ve şeref peşinde koşmamıza engel olmasa da, ona erişmeyi daha güç ve daha pahalı kılar.

Madde : 184. **Hased edenlerin tenleri niçin kurşun rengini alır?**

Kısacası, insanların saâdetine hased kadar zarar veren hiçbir eksiklik yoktur: zîra, hasedliğe tutulanların kendi kendilerini yemelerinden başka, onlar bütün güçleriyle başkalarının zevklerini de kaçırır ve onların umumiyetle tenleri kurşun rengini yâni ölü kanı gibi sarı ve siyah karışığı bir renk alır: Lâtince de hasede "Livor" denmesi de buradan gelir. Yukarıda daha önce keder ve kinde kanın hareketleri üzerine söylediklerimiz ile, bu nokta tamamıyle mutabakat hâlindedir. Çünki kin, karaciğerin alt bölümünden gelen sarı safra ile dalaktan gelen kara safrayı yürekten atardamarlar vâsıtasıyle bütün toplardamarlara gönderir; keder ise, toplardamarların kanını daha az sıcak kılar ve normalden daha yavaş akmasını sağlar; bu da, tenin renginin sarı-yeşil bir hâl almasına sebep olur. Fakat safra, sarı olsun, kara olsun, başka birçok sebeplerle toplarda-

ınarlara gönderildiği için, hasedlik de tenin rengini değiştirmek için, pek büyük olmadığı ve uzun müddet devam etmediği takdirde, onları yâni sarı ve kara safrayı büyük miktarda itmez; bundan dolayı da, kendilerinde bu renk görülen bütün kimselerin hasede meyilli olduklarını düşünmek gerekmez.

Madde : 185. **Merhamet üzerine.**

Merhamet, lâyık olmadıklarını sandığımız bir fenalıktan ızdırap çektiklerini gördüğümüz kimselere karşı duyduğumuz aşk veya iyi niyet ile karışık bir keder türüdür. Böylece, konusu sebebiyle, o, hasedin zıttıdır ve insanlara başka gözle baktığı için de alaya karşıttır.

Madde : 186. **Merhamete en çok meyilli olanlar kimlerdir?**

Tâlihin tersliklerine karşı kendilerini pek zayıf ve pek mağdur hissedenler, bu ihtirasa başka insanlardan daha çok meyillidirler; çünkî onlar, başkasının fenalığını kendi başlarına gelebilecek bir fenalık olarak tasavvur ederler. Ve böylece, kendileri için duydukları aşktan ziyâde, başkâları için duydukları aşk ve sevgi yüzünden merhametle heyecan duyarlar.

Madde : 187. **En âlicenap olanlar, bu ihtirastan nasıl müteessir olurlar?**

Fakat bununla beraber en âlicenap ve ruhları en kuvvetli olanlar, böylece de başları-

na gelecek hiçbir fenalıktan çekinmeyen ve kendilerini tâlihin iktidarının ötesinde tutanlar, başka insanların zayıflıklarını gördükleri ve şikâyetlerini işittikleri zaman, onların acılarını paylaşmaktan uzak kalamazlar; zîra her bir insana karşı iyi niyet beslemek, âlicenaplık icabıdır. Fakat bunlara karşı duyulan merhametin doğurduğu keder artık acı bir keder değildir, ve, bir tiyatro sahnesinde oynanan meş'um hareketlerin seyirciler üzerinde doğurduğu merhamet gibi, ruhun içinde olmaktan ziyâde dışında ve duyudadır; bununla beraber ruh, muzdariplerin acısını paylaşması dolayısıyle, kendine düşeni yaptığını düşünerek, bundan bir memnunluk duyar. Bunda şu fark vardır ki, halk, şikâyet edenlerin katlandıkları fenalıkların pek hüzün verici olduğunu sanarak onlara acıdığı halde, en büyük ruhlarınmerhametinin başlıca konusu acındıklarını gördükleri kimselerin zayıflığıdır; çünki insanların başına gelen en büyük kazânın, ona sebatla katlanmayanların korkaklığından daha büyük bir fenalık olacağını asla sanmazlar; ve, her ne kadar rezilliklerden nefret etseler de, bundan ötürü, onlara uğrayanlardan asla nefret etmezler, onlar için yalnız merhamet duyarlar.

Madde : 188. **Bu ihtirastan asla müteessir olmayanlar kimlerdir?**

Fakat, merhamet duygusundan yoksun olanlar, ancak tabiî olarak bütün insanlardan

nefret eden kötüler ve hasedcilerdir, yahutta, başlarına bir fenalık gelebileceğini düşünmeyecek derecede iyi tâlih ile gözleri körelen veya kötü tâlih ile ümidsizliğe düşen kaba ruhlulardır.

Madde : 189. **Bu ihtiras neden ağlatır?**

Kısacası, bu ihtirasta insan pek kolayca ağlar; çünki aşk, yüreğe doğru çok kan göndererek, gözlerden çok buhar çıkmasına sebep olur, sonra, kederin soğukluğu da buharların hareketini geciktirerek, daha yukarıda açıkladığımız gibi, onların gözyaşına dönmesine sebep olur.

Madde : 190. **Kendinden memnun olmak.**

Fazileti sebatla tâkib edenlerin her zaman duyduğu memnunluk, ruhlarının bir alışkanlığıdır; buna biz "vicdan rahatlığı ve huzuru" adını veriyoruz; fakat, iyi sandığımız herhangi bir fiili yenice yaptığımız zaman elde ettiğimiz memnunluk bir ihtirastır; yâni, bir türlü sevinçtir; bence bu, sevinçlerin de en tatlısıdır; çünki, sebebi ancak bizim elimizdedir. Bununla beraber, bu sebep, doğru ve haklı bir sebep olmadığı zaman, yâni çok memnunluk elde ettiğimiz fiiller büyük önemde fiiller olmadığı ve hattâ faziletsiz olduğu zaman, bu memnunluk gülünçtür; ve ancak bir gurur ve saygısız bir küstahlık meydana getirmekten başka bir işe

yaramaz: Bunu, dindar olduklarını sandıkları halde, gerçekte yalnız softa olan ve bâtıla inanan kimselerde özellikle görürüz; yâni, çok zaman kiliseye gitme, birçok dualar okuma, saçlarını kestirme ve oruç tutma ve sadaka verme maskesi altında kendilerinin tamamıyle kâmil kişiler olduğunu sanırlar, ve Tanrı'nın hoşuna gitmeyecek hiçbir şeyi yapamayacakları derecede Tanrı'nın dostu olduklarını tasavvur ederler. Bunlara göre, ihtiraslarının emr ettiği her şey iyi bir din ve îman hareketidir; gerçekte ise, bâzan bu ihtiraslar onlara, insanların yapabilecekleri en büyük cinâyetleri ilhâm etmektedir: Yâni kanaatlerini tâkib etmedikleri gerekçesi ile, şehirlere ihânet etmek, hükümdarları öldürmek, bütün bir milleti imhâ etmek gibi cinâyetleri ilhâm etmektedir.

Madde : 191. **Nedâmet.**

Nedâmet, kendinden memnunluğa doğrudan doğruya zıttır; bu, herhangi bir kötü hareket yapmış olduğunu sanmaktan gelen bir türlü keder veya mahzuniyettir; sonra, bu mahzunluk pek acıdır; çünki, sebebi ancak bizden gelmektedir: bununla beraber, nedâmet duyduğumuz fiil kötü olduğu ve bunun hakkında kesin bir bilgimiz bulunduğu doğru olduğu zaman, pek faydalı olmaktan geri kalmaz; çunki bizi, başka bir defada iyi, hareket etmeğe teşvik eder. Fakat çokça olan şudur ki, zayıf ruh-

lar, yaptıkları şeyin kötü olduğunu kesinlikle bilmeksizin, nedâmet duyarlar; korktukları için nedâmet duymaları gerektiğine inanırlar; eğer aksini yapsalardı, yine aynı tarzda nedâmet duyacaklardı; bu da, onların, insanda merhamet uyandıran bir olgunluk eksikliğidir; bu kusura karşı ilâç, yine, kararsızlığı ortadan kaldırmağa yarayan aynı çârelerdir.

Madde : 192. **Lûtuf ve iltimas.**

Lûtuf ve iltimas, kendisi için iyi niyet beslenen birine bir nîmet ve iyilik geldiğini görmek arzusudur; fakat burada bu kelimeyi, kendisine iyi niyet beslediğimiz kimsenin herhangi bir iyi hareketi ile bizde uyandırılan iyi niyeti ifâde etmek için kullanıyorum: Zîra bizim iyi bulduğumuz şeyleri yapan kimseleri, tabîî olarak, sevmeğe meyl ederiz; her ne kadar bundan bize hiçbir iyilik gelmese de. İltimas, bu anlamda, bir türlü aşktır, yoksa arzu değildir; her ne kadar iltimas ettiğimiz kimseye onun iyi geldiğini görmek arzusu dâimâ birlikte bulunsa da o, tabîî olarak merhametle de birlikte bulunur; çünki behtbahtların başına geldiğini gördüğümüz lâtufsuzluklar, onlar üzerine fazla düşünmemize sebep olur.

Madde : 193. **Minnetdarlık.**

Minnet ve şükran da bir türlü aşktır; kendisine minnet beslediğimiz kimsenin, herhangi

bir hareketi ile, bizde uyandırdığı aşktır; biz onun, bu hareketi ile bize bir iyilik yaptığını sanıyoruz veya, hiç değilse, iyilik yapmak niyetinde olduğunu sanıyoruz. Böylece o, iltimas ile aynı şeyleri ihtiva eder; ve, fazla olarak da, şunu ihtiva eder ki: bize dokunan, bizi ilgilendiren, bizi etkileyen bir fiil üzerine kurulmuştur; biz de buna karşılık vermek arzusunu duyarız. Onun için, iltimastan daha fazla kuvvete sâhiptir; bir azıcık olsun asil ve âlicenap olan ruhlarda, kendini pek iyi gösterir.

Madde : 194. **Nankörlük.**

Nankörlüğe gelince; o, bir ihtiras değildir. Zîra tabiat, bize, onu uyandıracak hiçbir hayvan ruhları hareketi koymamıştır; fakat, sâdece, minnetdarlığa doğrudan doğruya zıt olan bir kusur veya eksikliktir; çünki minnetdarlık, dâimâ, bir fazilettir ve insan cemiyetinin bellibaşlı, bağlarından biridir; dolayısıyle de nankörlük, ancak, kaba ruhlu ve aptalca küstah kimselere vergidir. Bu gibiler zannederler ki her şey onların hakkıdır, herkes onlara hizmete mecburdur. Yahutta nankörlük, yine, gördükleri iyilikler üzerine hiçbir düşünce yürütmeyen zekâsızlara âittir, yahutta noksanlarını ve ihtiyaçlarını hissederek aşağılıkla başkalarının yardımını arayan, yardımı aldıktan sonra da velînîmetlerine kin besleyen zayıf ve aşağılık ruhlu kimselere âittir. Çünki, onlara aynını

iâde etmek irâde ve niyetine sâhip olmadıkları için, veyahutta buna muktedir olmaktan ümidi kestikleri için, herkesi de kendileri gibi para düşkünü hayâl ettikleri için ve ancak mükâfatlandırılmak şartıyle, yâni karşılık görmek şartıyle, başkalarına iyilik edebileceğine inandıkları için, kendilerine yardım eden kimseleri aldattıklarını sanırlar.

Madde : 195. **Kırgınlık üzerine.**

Kırgınlık, ne mahiyette olursa olsun, herhangi bir kötülük işleyen kimselere karşı tabiî olarak duyulan bir kin veya nefret türüdür; o, çok zaman, hasedle veya merhametle karışıktır; fakat, bununla beraber, tamamiyle farklı bir konusu vardır; zîra ancak iyilik veya kötülüğe lâyık olmayan kimseler, iyilik veya kötülük yapanlara karşı kırgınlık duyulur; fakat, bu iyiliği görenlere karşı hased duyulur, kötülük görenlere karşı da merhamet duyulur. Gerçekten de, lâyık olmadığı bir nîmete sâhip olmak herhangi bir tarzda kötülük işlemektir; işte bu sebepledir ki Aristo ve onu tâkib edenler, hasedin dâimâ bir rezillik olduğunu kabul ederek, rezil olmayan hasede kırgınlık adını vermişlerdir.

Madde : 196. **Niçin kırgınlık bâzan merhametle, bâzan da istihzâ ile birleşir?**

Kötülük işlemek, bir bakıma, kötülüğe uğramaktır. Hatâ yaptıklarını gördükleri kimse-

lere iyi niyetle veya kötü niyetle baktıklarına göre, bâzı kimselerin kırgınlıklarına merhamet, bâzılarının da alay eklemeleri bundan ileri gelir; böylece, Demokritos'un kahkahaları ile Herakleitos'un gözyaşları aynı sebepten meydana gelmişlerdir.

Madde : 197. **Çoğu zaman hayranlıkla birliktedir ve sevinç ile de bağdaşmaz değildir.**

Kırgınlık, çokça, hayranlıkla birlikte bulunur: Zîra, bütün şeylerin bizim iyi bulduğumuz tarzda yapılmış olacağını farz etmek âdetimizdir. Bundan ötürü de, başkaca olduğu zaman, şaşırır kalırız. Çokça kederle birlikte gelse de, sevinçle de bağdaşmaz değildir: Zîra kırgınlık duyduğumuz fenalık bize zarar vermediği zaman, benzerini yapmak istemeyeceğimizi de gözden geçirir isek, bize zevk verir; bu ihtirasın bâzan gülme ile birlikte duyulması da, belki, bunun içindir.

Madde : 198. **Kırgınlığın kullanılışı.**

Kısacası, kırgınlık, gerçekten fazileti olan kimselerden ziyâde, faziletli görünmek isteyenlerde daha fazla görülür; zîra, her ne kadar fazileti sevenler başkalarının rezilliklerini herhangi bir nefret duymaksızın görmeseler de, en büyük ve en olağan dışı rezilliklerden muğber olurlar. Pek az önemli şeylere karşı çok kırgınlık göstermek, müşkülpesent ve kederli

olmaktır; hiç de yerilir olmayan rezilliklere kırgınlık duymak da haksızlıktır; bu ihtirası, insanların fiil ve hareketleri içinde tutmayarak ne durumlarından, ne de tâlihlerinden memnun olmayıp, dünyanın gidişi ve "ilâhî hikmet"in sırları üzerine diyecek bir şey bulmak cüretini gösteren kimselerin yaptığı gibi, Tanrı'ya veya tabîate kadar yaymak da küstahlık ve mânâsızlıktır.

Madde : 199. **Öfke üzerine.**

Öfke de, bir türlü kin veya nefrettir. Fark gözetmeksizin herhangi bir kimseye değil de, özellikle bize kötülük yapan veyahutta zarar vermeğe çalışan kimselere karşı duyduğumuz bir türlü kin ve nefrettir. Böylece, kırgınlıkta bulunan her şey bunda da vardır; fazla olarak, bize dokunan ve öç almak istediğimiz bir fiil veya hareket üzerine kurulmuştur; nasıl kırgınlık lûtuf ve iltimasın karşıtı ise, bu da, doğrudan doğruya, minnetdarlığın karşıtıdır. Fakat, öteki üç ihtirastan kıyaslanmaz derecede şiddetlidir. Çünki zararlı şeyleri baştan atmak ve öç almak arzusu, bütün arzuların en zorlayıcısıdır. Yüreklilik ile atılganlığın sebep olabildikleri bütün kan çalkantısını öfkeye sağlayan şey, insanın kendisi için beslediği aşka, yâni izzetinefse eklenen arzudur. Kin de, başlıca, dalaktan ve karaciğerin küçük toplardamarlarından gelen safralı kanın bu çalkantıya

uğramasını ve yüreğe girmesini sağlar. Bu kan yürekte, bolluğu ve içine karışan safranın tabiati sebebiyle, aşk veya neşe tarafından yaratılan sıcaklıktan daha acı ve daha yakıcı bir sıcaklık yaratır.

Madde : 200. **Öfke ile yüzleri kızaran kimseler, sararan kimselerden niçin daha az tehlikelidir?**

Bu ihtirasın dış görünüşleri, şahısların çeşitli mizaçlarına ve onu terkib eden veya ona katılan başka ihtirasların çeşitliliğine göre, farklıdır. Böylece, bâzılarının, öfkelenince sarardığı ve titrediği görülür. Bâzıları da kızarır veya ağlar. Umumiyetle, sararan kimselerin öfkesi, kızaranların öfkesinden daha tehlikelidir, diye hüküm verilir. Bunun da sebebi şudur: Ancak surat asmakla veya söz savurmakla öç almak istediğimiz yahutta öç alabildiğimiz zaman, heyecanlanmaya başladığımız andan îtibâren, bütün hararetimizi ve bütün kuvvetimizi kullanırız. Bu da, yüzümüzün kızarmasına sebep olur. Bundan başka, bâzan da, başkaca intikam almak elimizde olmadığı için, üzülme ve kendimize acıma, ağlamamıza sebep olur. Ve, bunun aksine, öfkelerini gizleyip de daha büyük bir intikama karar verenler, kendilerini öfkelendiren hareket ile buna mecbur edilmelerini düşünmekle kederlenirler; bâzan, aldıkları karar yüzünden meydana gelebilecek

fenalıklardan korkarlar; bu da, onları, ilkin sarı, soğuk ve titrek kılar; fakat sonra, intikamlarını almaya koyuldukları zaman da, üşümekle başlayan hararetlerin dâimâ en kuvvetli hummâlar olması gibi, bunlar da başlangıçta soğudukları ve üşüdükleri derecede ve hattâ daha da fazla ateşlenir ve hararetlenirler.

Madde : 201. **İki türlü öfke vardır; en iyi olanlar, birinciye en fazla meyilli olanlardır.**

Bu da, bize, iki türlü öfkeyi biribirinden ayırd etmek gerektiğini haber veriyor: Birincisi, pek ânîdir ve kuvvetle dışarıya vurur; fakat, buna rağmen, az etkilidir ve kolayca yatıştırılabilir; ötekisi ise, ilkin, kendini pek açığa vurmaz; fakat, yüreği fazlasıyle kemirir; ve etkileri pek tehlikelidir. Zîra başkalarına karşı çok iyilikle hareket edenler ve onlara çok sevgi besleyenler, birinci türlü öfkeye çok elverişli olanlardır; çünki bu türlü öfke derin bir kinden gelmez, onları şaşırtan ânî bir nefretten gelir; çünki her şeyin en iyi olduğuna hükm ettikleri şekilde gideceğini hayâl etmeye meyilli olduklarından, başka türlü olduğunu görür görmez, hattâ çok zaman özel işlerinde onlara dokunmasa bile, buna şaşar ve alınırlar; tabiatları gereğince başkalarına sevgi duymaya elverişli oldukları için, sevdikleri kimselere karşı kendilerine gösterdikleri ilgiyi gösterirler. Böylece başka birisi için ancak bir kırgınlık

konusu olabilecek şey, onların gözünde bir öfke konusu olur; sevmeye olan meyilleri dolayısıyle yüreklerinde çok kan ve harareti bulunduğundan, onları şaşırtan nefret, ilkin, kanda büyük bir heyecan uyandırmadan, yüreğe, pek az da olsa, safra gönderemez. Fakat bu heyecan fazla devam etmez, çünki şaşırmanın kuvveti devam etmez; ve onları kızdıran sebebin onları bu kadar kızdırmaması gerektiğini fark eder etmez, öfkelerinden pişmanlık duyarlar.

Madde : 202. **Kendilerini ikinci türlü öfkeye kaptıranlar zayıf karakterli ve aşağı ruhlu kimselerdir.**

Kin ile kederin hâkim olduğu öteki türlü öfke, ilkin, o kadar âşikâr değildir; belki, yüzü sarartırken kendini biraz belli eder. Fakat kuvvetli, ateşli bir intikam arzusunun kamçılaması ile, yavaş yavaş artar; bu arzu, kendisini kanda hissettirir; kan ise, karaciğerin alt bölümü ile dalaktan yüreğe doğru itilen safra ile karıştığından, yürekte acı ve iğneleyici bir sıcaklık yaratır. Ve en fazla minnetdarlık duyanlar en âlicenap ruhlar olduğuna göre, en mağrur ve en aşağılık ve en hasta ruhlar da bu türlü öfkeye kendilerini en fazla kaptıranlardır; zîra, uğranılan haksızlıklar ve zararlar, gururla kendimize fazla değer verdiğimiz ölçüde, ve elimizden aldıkları nîmetleri de fazla değerlendirdiğimiz nisbette, bize büyük görü-

nürler. Bu nîmetlere de, bize bağlı olmadıkları için, ne kadar zayıf karakterli ve âdi ruhlu olursak o kadar fazla değer veririz.

Madde : 203. **Âlicenaplık, öfkenin aşırılıklarına karşı ilâç hizmeti görür.**

Kısacası, her ne kadar bu ihtiras haksızlıkları ve hakaretleri def etmek bakımından bize güç ve kuvvet verdiği için faydalı olsa da, bu nunki kadar aşırılıkların fazla dikkat ve itinâ ile önlemek zorunda olduğumuz başka bir ihtiras yoktur; çünki, bunun aşırılıkları, muhakemeyi karıştırıp bozarak, çok zaman, bize hatâlar işletir; ve hattâ, bâzı kere, fazla heyecan yüzünden, bu haksızlık ve hakaretleri daha fazla kuvvetle def etmemize engel olurlar. Fakat, hiçbir şey öfkeyi gururdan daha fazla aşırı kılmadığına göre, böylece zannediyorum ki, onun aşırılıklarına karşı bulunabilecek en iyi ilâç âlicenaplıktır. Çünki ona uyduğumuz takdirde, elimizden alınan nîmetlere pek az değer veririz; aksine, asıl, hürriyete ve nefse hâkimiyete değer veririz ve, herhangi bir kimse bize tecavüz ettiği zaman, bu hürriyete ve nefse hâkimiyete sâhip olmaktan kesiliriz; bunun için de, başkalarının tecâvüze uğradıklarını sanarak kızdığı, gücendiği haksızlık ve hakaretlere karşı, onlar sadece istihfaf veya en fazla kırgınlık duyarlar.

Madde : 204. **Şan ve şeref.**

Burada şan ve şeref dediğimiz şey, kendimiz için beslediğimiz aşk yâni nefis izzeti üzerine kurulan, ve başka kimseler tarafından öğülmüş olacağımız kanaati veya ümidinden gelen bir türlü sevinçtir. Böylece herhangi iyi bir fiil işlemiş olmaktan edinilen kanaatten gelen iç tatmin ve memnunluktan farklıdır; zîra iyi olduğuna inanmadığımız şeyler için öğülmüş ve iyi olduğuna inandığımız şeyler için de, yerilmiş olduğumuz vâkidir: Her ikisi de, sevinç ve neşe türleri oldukları gibi, kendi hakkımızda duyduğumuz takdirin de türleridir; zira başkalarınca takdir edildiğini görmek insanın kendini takdir etmesi için bir sebeptir.

Madde : 205. **Utanma (hicap).**

Aksine utanma, nefis sevgisi üzerine kurulur ve yerilmiş olmak kanaatinden veya korkusundan gelen bir türlü kederdir; bundan başka o, bir türlü tevâzu ve kendine güvensizliktir de. Zîra kimse tarafından hor görüleceğini tahayyül edemeyecek derecede kendimizi kuvvetli sandığımız zaman, kolay kolay mahçup olamayız.

Madde : 206. **İki ihtirasın kullanılması.**

Şimdi ün de, utanç da, biri ümid ile, öteki korku ile, bizi fazilete teşvik etmeleri bakımın-

dan, aynı işe yararlar; yalnız, birçok kimselerin başından geçtiği gibi, iyilik etmekten utançlı olmamak, rezilliklerden de öğünme payı çıkarmamak için, gerçekten yerilmeğe veya öğülmeğe değer şey üzerine muhâkemeyi eğitmek lâzımdır. Fakat, eskiden **Siniklerin** yaptığı gibi, ihtiraslardan bütünü ile sıyrılmak iyi bir şey değildir; zîra, her ne kadar halk bu konuda yanlış hüküm verse de, halktan uzak yaşayamadığımız ve onun tarafından takdir edilmeye önem verdiğimiz için, fiil ve hareketlerimizin dışı ile ilgili konularda, kendi kanaatlerimizden ziyâde, halkın kanaatlerini tâkib etmek zorundayız.

Madde : 207. **Utanmazlık. (impudence).**

Utanmazlık (İmpudence) veya yüzsüzlük (Effronterie), utanmayı, ve hattâ çok zaman şânı ve şerefi, hor görmedir. Bu bakımdan o, bir ihtiras değildir. Çünki bizde utanmazlık uyandıran hiçbir hayvan ruhları hareketi yoktur. Fakat o, utanmaya da, şâna ve şerefe de zıt bir rezilettir; çünki, bunların ikisi de iyi ihtiraslardır; nitekim, nankörlük minnetdarlığa, zulüm de merhamete zıttır. Yüzsüzlüğün büyük sebebi birçok defa yüze vurmalara uğramış olmaktan ileri gelir; gençliğinde, öğülmenin iyi, yerilmenin kötü olduğunu hayâl etmeyecek bir kimse yoktur; bu yaşta insanlar bunların hayatta, sonra da tecrübe ile gördük-

lerinden çok önemli olduğuna inanırlar; fakat, bundan sonra, işaret ettiğimiz tarzda birkaç suçlamaya uğradıkları zaman kendilerini tamamiyle şân ve şereften yoksun ve herkesin hakaretine mâruz görürler. Bunun için de birtakım kimseler iyi ve kötüyü ancak vücut rahatsızlıklarına göre ölçerek, hakarete uğradıktan sonra bu iyilik ve kötülükten önceki kadar iyi ve hattâ öncekinden daha iyi faydalandıklarını görürler; çünki şerefin onları mecbur kıldığı birçok mânevî baskıların yükünü atmışlardır, ve eğer kazârâ îtibârdan düşmeleri ile ellerindeki bu nîmetleri kaybederlerse, o zaman da bunları onlara geri verecek merhametli kimseler bulurlar.

Madde : 208. **Tiksinme (Dégoût).**

Tiksinme daha önce sevincin geldiği aynı sebepten gelen, bir türlü kederdir; zîra biz o şekilde yapılmışız ki, zevk aldığımız birçok şeyler, bize göre ancak bir zaman için iyidirler; ondan sonra, rahatsızlık vermeğe başlarlar: Bu, başlıca, yemek ve içmekte ortaya çıkar; çünki bunlar, iştahlı olduğumuz esnâda faydalıdırlar; iştaha kesilince de, zararlı olurlar; bu şeyler artık o zaman zevkimize hoş gelmekten kesildikleri içindir ki bu ihtirasa tiksinme adı verilmiştir.

Madde : 209. **Esef veya üzgünlük.**

Esef de bir türlü kederdir; bu keder, herhangi bir ümidsizlikten veya bir şeyi tatmanın

verdiği zevkin hâtırasından geldiği için, insana özel bir acı verir: Zîra biz ancak tattığımız, zevk aldığımız ve yeniden kavuşmak için bir ümidimiz olmayacak derecede kaybettiğimiz nîmetlere üzülürüz.

Madde : 210. **Şenlik (Allégresse).**

Nihâyet şenlik adını verdiğim de bir türlü neşe veya sevinçtir; özelliği şudur: Bunun tatlılığı, acısını çektiğimiz fenalıkların hatırlanması ile artar; uzun zaman omuzlar üzerinde taşınan ağır bir yükten kurtulmuş gibi hafifliğimizi hissederiz. Bu üç ihtirasta işarete değer başka bir şey görmüyorum. Onun için de, yukarıda çizdiğim sayım düzenine ve sırasına göre, onları buraya koydum; fakat bana öyle geliyor ki bu sayım, herhangi özel bir mülâhazaya lâyık olan hiçbirini ihmâl etmediğimizi göstermek bakımından, faydalı olmuştur.

Madde : 211. **İhtiraslara karşı genel çâre.**

Şimdi ihtirasların hepsini tanıyoruz, onlardan korkmak için elimizde artık eskisinden çok daha az sebep vardır; zîra hepsinin, tabîatleri gereğince, iyi olduklarını görüyoruz, ve onların kötüye kullanılmalarından veya ifratlarından başka bir şeyi önlemek zorunda değiliz; böylece, benim açıkladığım çâreler —eğer herkes onları yeter dikkatle uygularsa— ihtiraslara karşı kâfi ilâçlar olabilirler. Bu çâre veya

ilâçlar arasına, teemmül yâni düşünüp danışma ile sanat ve tedbirleri de koymuştum. Bunlarla insan, kendi tabiâtının eksikliklerini düzeltebilir; bunun için de, kendinde, kanın ve hayvan ruhlarının hareketi ile onlara katılan düşünceleri biribirinden ayırmaya emek vermek zorundadır. Fakat, her türlü tesâdüfe karşı yeter derecede hazırlanmış pek az kimse bulunduğunu söylemek isterim. Yine şunu da göz önünde tutmak gerekir ki, ihtiraslara sebep olan nesnelerin kanda kamçıladığı bu harcketler, ruhun hiçbir payı olmaksızın, dimağda husûle gelen ve organlarının durumuna bağlı olan izlenimleri pek büyük bir süratle tâkib ederler; öyle ki, hiçbir insan bilgeliği, önceden yeterince hazırlanmadıkça, bunlara karşı gelemez. Böylece, birçok kimseler de, gıdıklanmaktan hoşlanmadıkları halde, gıdıklanınca gülmekten kendilerini alamazlar. Zîra, aynı konu karşısında eskiden onları gülmeye sürükleyen sevincin veya şaşmanın intibâı hayâl güçlerinde yeniden canlanınca, akciğerleri, yüreğin gönderdiği kan ile, onlara rağmen, birden bire şişer.

Böylece tabîatleri gereğince neşe, merhamet veya korku, yahutta öfke heyecanlarına çok meyilli olanlar, hayâl güçleri bu ihtiraslardan birinin konusu ile kuvvetlice etkilendiği zaman, sararmak, ağlamak veya titremekten kendilerini alamadıkları gibi, kanlarının da, ateşin yükseldiği anlarda olduğu gibi, büyük bir sü-

ratle harekete geçmesine engel olamazlar. Fakat böyle bir fırsatta her zaman yapabilecek ve ihtirasların bütün ifratlarına karşı uygulanabilen en genel ve en kolay ilâç olarak, burada ortaya koyabildiğimi sandığım şey şudur: Kanı bu şekilde hareket hâlinde hissedince, muhayyilenin karşısına çıkan her şeyin, ruhu aldatmaya ve onu ihtirasının konusu üzerinde kandırmaya yarayan bütün sebepleri olduklarından çok daha kuvvetli deliller olarak tanıtmaya; ihtirasının konusundan caydırmaya yarayan sebepleri de çok daha zayıf kanıtlar olarak göstermeye uğraştığını bilmek ve hatırlamak lâzımdır. Fakat ihtiras, icrası bir gecikmeye katlanılabilen şeyler konusunda, bizi kandırıyorsa; o anda hemen hüküm vermekten çekinmek, zaman ve istirahat kandaki heyecanı yatıştırıncaya kadar başka düşüncelerle eğlenmek lâzımdır. Ve nihâyet ihtiras, derhâl karar almak zarurî olan hareketlere teşvik ettiği zaman da, irâdenin, ihtirasın gösterdiği başlıca sebeplere karşıt olan sebepleri —hattâ az kuvvetli görünseler bile— gözden geçirmeğe ve tâkib etmeğe karar vermesi lâzımdır: Nitekim beklenmedik bir anda düşman saldırısına uğrandığı zaman, fırsat ve durum, hiçbir danışma yapılmasına müsaade etmez. Fakat bana öyle geliyor ki hareketleri üzerine düşünce yürütmeğe alışkın olanlar, buna dâimâ muktedir olabilirler; şöyleki, korkuya yakalandıklarını hissettikleri anda, karşı

koymakta kaçmaktan daha fazla emniyet ve şeref bulunduğunu tasavvur ederek, düşüncelerini tehlike mülâhazasından çevirmeğe çalışırlar; ve, - aksine, intikam arzusu ile öfkenin onları düşüncesizce kendilerine saldıranlara doğru koşmaya tahrik ettiğini hissettiklerinde, şerefini kaybetmeksizin hayatını kurtarmak imkânı olduğu zaman, kendini ölüme atmanın tedbirsizlik olduğunu ve, eğer taraflar arasında büyük eşitsizlik mevcutsa, kabaca kesin bir ölüme kendini bırakmaktansa, nâmusu ile geri çekilmenin ve bir mevkide beklemenin daha tercih edilir olduğunu hatırlayacaklardır.

Madde: 212. **Bu hayatın bütün iyiliği ve kötülüğü yalnız ihtiraslara bağlıdır.**

Kısacası ruh, ayrıca, kendi zevklerine sâhip olabilir; fakat vücutla birlikte duyduğu zevklerine gelince, bunlar tamamıyle ihtiraslara bağlıdır: Dolayısıyle de, en fazla heyecan verebildikleri kimseler, bu hayattan en fazla zevk alan kimselerdir. İhtiraslarını iyi kullanmasını bilmedikleri ve tâlih de kendilerine karşı olduğu zaman, hayatta en fazla tatsızlık ve acılık buldukları da şüphesizdir. Bilgelik, özellikle ve her şeyden önce, bu noktada faydalıdır; o, bize, ihtiraslara hâkim olmamızı ve onları ustalıkla kullanmamızı öğretir; öyle ki, sebep oldukları kötülüklere pek iyi katlanabiliriz ve hattâ hepsinden neşe ve sevinç bile çıkarabiliriz.

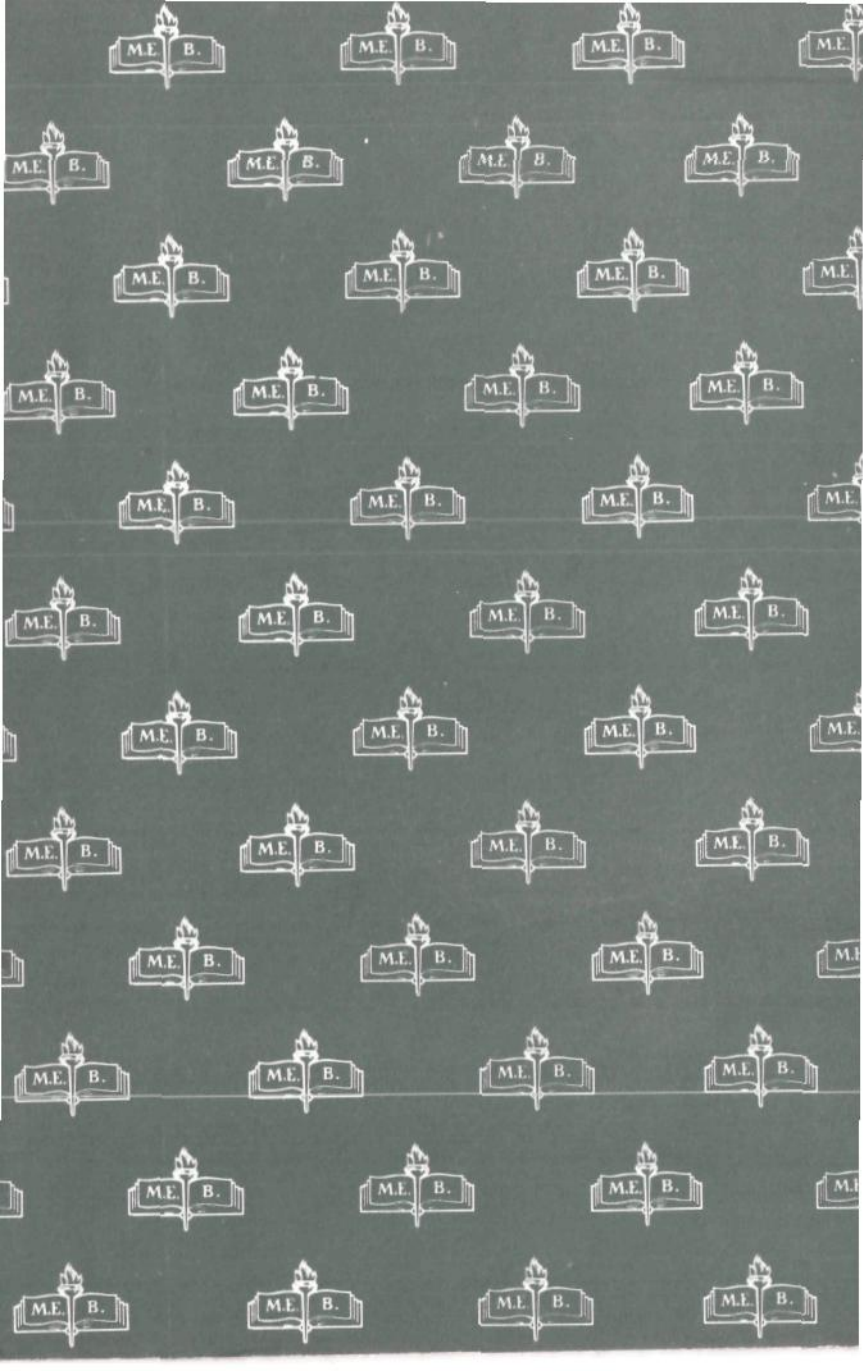
M.E. B.

Batı Klasikleri

64

No. 11235

TOPTAN SATIŞ
İstanbul Devlet Kitapları Müdürlüğü
Ankara, Adana, Antalya, Burdur, Elazığ, Erzurum,
İzmir, Samsun, Sivas, Trabzon, Van ve Zonguldak
Bölge Şeflikleri.

PERAKENDE SATIŞ
Millî Eğitim Yayınevleri
ve Bakanlık yayınları satıcısı kitapçılar.

% 8 KDV DAHİL FİYATI: 200000 LİRA
(185185 Lira + 14815 Lira)